

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
PEDAGOĢIJAS UN PSIHOĢIJAS FAKULTĀTE
PEDAGOĢIJAS NODAĻA

**PERSONĪBAS ATTĪSTĪBAS IDEJA PEDAGOĢISKAJĀ DOMĀ
LATVIJĀ (1918 – 1940)**

MAĢISTRA DARBS

Autore: **Inese Hristoforova**

Stud.apliec. ih05 011

Darba vadītāja: profesore Dr.paed. Aīda Krūze

RĪGA

2008

ANOTĀCIJA

Maģistra darbā „Personības attīstības ideja pedagoģiskajā domā Latvijā (1918-1940)” ir pētīti jautājumi, kas balstās uz J. A. Studenta, P. Dāles, P. Jureviča, A. Dauges un E. Pētersona idejām personības būtības atklāsmē un to atspoguļojumu viņu radošajos darbos.

Izpētītie vēsturiskie avoti un literatūra atklāj attiecīgā laikmeta galvenos pedagoģiskos strāvojumus un to ietekmi Latvijas pirmās brīvvalsts laika izglītībā un audzināšanā ar akcentu uz personības attīstību.

Maģistra darbam ir četras nodaļas. 1.-3. nodaļā ir apkopotas un analizētas pedagogu, psihologu domas un atziņas, kas saistītas ar personības attīstību, audzināšanas mērķiem un uzdevumiem, kuri sekmē personības attīstību, kā arī atklātas vēsturiskās saknes, kas pamudināja tā laika pedagogus pievērsties personības attīstības idejai.

Darba 4. nodaļu veido pētījums par personības attīstības ideju P. Jureviča, P. Dāles, J. A. Studenta, A. Dauges un E. Pētersona darbos: audzināšanas un personības attīstības mījsakarība; skolotāja un ģimenes loma personības veidošanās procesā; izglītības, kultūras un garīgo vērtību līdzsvarotības nepieciešamība personības attīstībā.

Atslēgvārdi: personība, attīstība, audzināšana, izglītība.

ANNOTATION

Questions based on the ideas of personal revelation and its reflection in the creative works of J. A. Students, P. Dāle, P. Jurevičs, A. Dauge, and E. Pētersons are explored in the Master thesis “The idea of personal development in the pedagogical thinking in Latvia (1918-1940)”.

The explored historical sources and literature reveal the main pedagogical tendencies of the respective period and their influence on education emphasizing personal development during the time of the first unoccupied Latvia.

The Master thesis has four chapters. Chapters 1-3 summarize and analyze thoughts and cognitions of present-day pedagogues and psychologists. They are related to personal development, goals and tasks of education that contribute to personal development and reveal historical roots that encouraged pedagogues to focus on the idea of personal development.

Chapter 4 reveals research about the personal development in the pedagogical thinking of P. Jurevičs, P. Dāle, J. A. Students, A. Dauge, and E. Pētersons: interchange among education and personal development; role of a teacher and the family in the process of personal development; the necessity of balance between education, culture, and mental values for personal development.

Key words: personality, personal development, education

SATURS

IEVADS	1
1. PERSONĪBAS JĒDZIENS: PEDAGOĢISKI PSIHOLOĢISKAIS ASPEKTS	4
2. PERSONĪBAS ATTĪSTĪBAS IDEJA PEDAGOĢIJAS VĒSTURĒ.....	11
3. AUDZINĀŠANAS MĒRĶIS KĀ PERSONĪBAS ATTĪSTĪBU SEKMĒJOŠS FAKTORS	20
4. PERSONĪBAS ATTĪSTĪBAS PROBLĒMA LATVIEŠU PEDAGOGU UN FILOZOFU DARBOS LATVIJĀ (1918-1940).....	27
4.1. Galvenie strāvājumi pedagoģiskajā domā Latvijā 20. gs. 20-30. gados	27
4.2. P. Jureviča un P. Dāles filozofiskais un pedagoģiskais skatījums	32
4.3. J. A. Studenta atziņas par audzināšanas un personības attīstības mijsakarbām	38
4.4. Mākslas pedagoģija kā personības attīstību veicinošs faktors A. Dauges mantojumā ..	45
4.5. E. Pētersons par personības audzināšanu	52
NOBEIGUMS	60
IZMANTOTIE AVOTI UN LITERATŪRA	63

IEVADS

Demokrātiskā un humānā sabiedrībā izglītības sistēmas galvenais uzdevums ir katra cilvēka spēju un viņa potenciāla pilnvērtīga attīstība, viņa sagatavošana radošai darba dzīvei, mūžizglītībai un atbildīgai līdzdalībai sabiedrības procesos.

Skolas darbība parasti ir orientēta uz zināšanu un prasmju ieguvu, neveltot vajadzīgo uzmanību skolēnu vērtību sistēmai. Tāpēc loģiski rodas jautājums: vai izglītības sistēmā tiek darīts viss iespējamais, lai samazinātos to cilvēku skaits, kas nav gatavi darboties kā morāli nobrieduši un sociāli atbildīgi sabiedrības locekļi.

Mūsdienu izglītības pētnieki daudzās pasaules valstīs arvien biežāk uzsver, ka izglītībai ir jāveicina ne tikai cilvēka intelektuālā, bet arī morālā, garīgā un sociālā attīstība. Šie ļoti svarīgie jautājumi ir nonākuši arī Latvijas izglītības pētnieku redzes lokā. Ir uzsākta audzināšanas darbības programmas izstrāde nākamajiem pieciem gadiem. (25)

Kādi ir personības attīstību veicinoši nosacījumi? Šī problēma prasa noteiktu risinājumu, jo pašreizējā situācijā skolās ir ne mazums trūkumu audzināšanas jautājumos, kas skar personības attīstību. Ar jauno paaudzi parasti saistām lielas cerības, tāpēc ir jādomā, kā šos trūkumus novērst un kādas personības atstāj mūsu skolas.

Pašlaik spēkā esošie izglītības normatīvie dokumenti – pamatizglītības standarts un priekšmetu standarti izvirza uzdevumu tikai „veicināt izglītojamā harmonisku veidošanos un attīstību” (43, 1.lpp.). Taču, lai risinātu samilzušās problēmas, kas saistās ar skolēnu morālo, garīgo un sociālo attīstību, skolotājiem būtu jāsaņem lielāka palīdzība gan no Izglītības un zinātnes ministrijas, gan no visas sabiedrības.

Lai radītu ko jaunu, ir jābalstās uz veco, uz to, kas jau ir radīts pagātnē, uz tām pedagoģiskajām vērtībām, kas veidotu pamatu jaunajai personības attīstības idejai mūsdienu pedagoģijā.

Kopš 1990. gada 4. maija Latvija ir uzsākusi skolu reformas ceļu. Šo ceļu nav iespējams iet bez vispusīgas pasaules pedagoģiskās domas apzināšanas un izmantošanas atbilstoši mūsdienu apstākļiem. Taču nedrīkst aizmirst, ka pedagoģiskās domas attīstībai katrā valstī ir sava nacionālā savdabība, kuru nosaka vēsturiskie, etniskie, ekonomiskie un politiskie apstākļi.

Toreiz, tāpat kā tagad, valstī bija uzsākts, spraigais jauncelsmes laikmets mūsu tautas dzīvē. Tāpēc jo svarīgāk ir pārvērtēt, izpētīt un atjaunot to, kas bija goda un cieņas vērts Latvijas Republikas pirmās brīvvalsts laikā. Tas palīdzēs realizēt tās samilzušās problēmas, kuras ir mūsdienu skolā un izglītības sistēmā. Radīsies iespēja papildināt un optimizēt pašreizējo mācību un audzināšanas procesu, ievirzot izglītības sistēmu augstākā attīstības

pakāpē. Šī pakāpe liecina par sabiedrības spēju pašai veidot savu nākotni. Veidojot kaut ko jaunu ir lietderīgi izziņāt un saglabāt tās mūsu vēsturiski pedagoģiskās vērtības, kas sekmēja personības attīstību, jo pašlaik notiekošās pārmaiņas valsts dzīvē vairāk kā jebkad prasa cilvēkus ar gaišu skatu, lietu un apstākļu skaidru un pareizu izpratni, lielu ticību gara vērtībām, stipru un nelokāmu gribu. Mūsdienu cilvēkam ir jābūt radošai personībai ar stingru, noteiktu raksturu un inteliģenci.

Apgūstot pagātnes pieredzi, tā mūs ievada labākā tagadnes izpratnē un ļauj prognozēt nākotni. Tas rosināja pievērsties pedagoģiskās domas izpētei Latvijā pirmās Latvijas brīvvalsts laikā (1918 – 1940). Šī laika ievērojamāko pedagoģu atziņas par audzināšanu kā personības veidošanas svarīgāko līdzekli savu nozīmību un aktualitāti nav zaudējušas arī mūsdienās.

Mana maģistra darba galvenā tēma ir *personības attīstība* , kas šī brīža skatījumā ir ļoti aktuāla problēma.

Pētījuma temats

Personības attīstības ideja pedagoģiskajā domā Latvijā (1918 – 1940)

Pētījuma objekts

Pedagoģiskā doma Latvijā

Pētījuma priekšmets

Personības attīstības ideja Latvijas pedagoģu un filozofu darbos (1918 – 1940)

Pētījuma mērķis

Izpētīt 20. gadsimta 20. – 30. gadu izcilāko Latvijas pedagoģu un filozofu atziņas par personības attīstības ideju.

Saskaņā ar pētījuma priekšmetu, mērķi un teorētisko bāzi tika izvirzīti

pētījuma uzdevumi.

1. Izanalizēt pedagoģisko un psiholoģisko literatūru par personības būtību.
2. Atklāt personības attīstības idejas Latvijas pedagoģiskajā domā (1918 – 1940).
3. Izpētīt attiecīgā perioda latviešu filozofu un pedagoģu darbus.
4. Atklāt mākslas pedagoģijas nozīmi personības attīstības sekmēšanā.

Pētījuma metodes

Vispārzinātniskās pētīšanas metodes: vēsturiski loģiskā un vēsturiski salīdzinošā metode avotu un literatūras analīzē.

Pētījuma bāze

Mana maģistra darba izstrāde balstās uz J. A. Studenta, P. Dāles, P. Jureviča, A. Dauges un E. Pētersona idejām personības būtības atklāsmē. Vēsturisko pamatojumu sniedz J. Anspaka radošie darbi, kas tapuši latviešu pedagoģiskās domas izpētes rezultātā.

Latvijas pirmās brīvvalsts pedagoģiskā mantojuma izpētei pievērsušies pedagoģijas vēsturnieki Alfrēds Staris, Vladimirs Ūsiņš, Aīda Krūze, Iveta Ķestere, Leonards Žukovs.

1. – 3. nodaļā tiek apkopotas un analizētas pedagoģu un psihologu domas un atziņas, kas saistītas ar personības attīstību; audzināšanas mērķiem un uzdevumiem, kuri sekmē personības attīstību; kā arī atklātas vēsturiskās saknes, kas pamudināja tā laika pedagogus pievērsties personības attīstības idejai.

Maģistra darba 4. nodaļu veido pētījums par personības attīstības ideju J. A. Studenta, P. Dāles, P. Jureviča, A. Dauges un E. Pētersona mantojumā.

1. PERSONĪBAS JĒDZIENS: PEDAGOĢISKI PSIHOĻOĢISKAIS ASPEKTS

Mūsdienās jēdziens „personība” tiek definēts dažādi. Pedagoģijas terminu skaidrojošajā vārdnīcā atrodams šāds termina „personība” skaidrojums: „Persona, ko raksturo neatkārtojamo īpašību kopums, kas nosaka personas izturēšanos, attieksmi un izpaužas aktīvā, apzinīgā dzīvesdarbībā; individualitāte, kas no citiem atšķiras un apkārtējā vidē izceļas ar spēcīgām, parasti pozitīvām, rakstura īpašībām, aktīvu apzinīgu attieksmi pret darbu un cilvēkiem; arī – ievērojama, populāra, slavena persona.” (44, 127.lpp.)

Personība ir viens no centrālajiem tēliem psiholoģijā. Vārds „personība” etimoloģiski saistīts ar latīņu vārdu „*persona*”, kas cēlies no etrusku „*phersu*” un nozīmē „*maska*”. Maskas uzlika dažādās izrādēs un svētkos, un to uzdevums bija demonstrēt ne tikai cilvēka raksturu, bet arī viņa lomu sabiedriskajās attiecībās, jo antīkajā pasaulē pastāvēja uzskats, ka ikvienam cilvēkam, izņemot vergus, ir noteikta loma sabiedrībā un sava sabiedriski noteikta maska. (34)

Attīstoties psiholoģijai kā zinātnei, ir veidojušās dažādas koncepcijas un teorijas par personību. Mūsdienās psiholoģijā tiek aplūkoti vairāki personības, tās veidošanās un attīstības aspekti. Galvenajās problēmās, ar kurām saistīta personība, tiek meklētas atbildes uz jautājumiem. Kas ir cilvēka būtības? Kas ir cilvēka dabas pamatā? Kas tas ir – personība? Kad izpaužas personības būtība un kā tā izpaužas? Vai cilvēka būtību nosaka bioloģiskais, iedzimtais, sociālais faktors? No kura dzīves brīža cilvēks kļūst par personību? Un kādi ir personības kritēriji? Šo jautājumu virkni varētu vēl turpināt ar vairākiem citiem nozīmīgiem jautājumiem.

Vissenākā vārda „personība” izpratne atklāj šī jēdziena daudznozīmību: „personība ir individualitātes ārējā izpausme – kā cilvēku uztver apkārtējie un kā viņš uz tiem iedarbojas” (34, 11.lpp.) .

Gandrīz katrs, kurš pievērsies psiholoģijas zinātnei, ir devis savu „personības” definējumu. Psihologu vidū nav vienota uzskata ne tikai par personības būtību izskaidrojošu teoriju, bet arī par tās definīciju. Ielūkojoties vēsturē, redzam, ka jau 1937.gadā amerikāņu psihologs G. Olports (1897 – 1967) ir uzskaitījis ap piecdesmit personības definīciju un tajās kā galvenais personības būtībā ir uzsvērts noteiktu sociāli nozīmīgu īpašību kopums, taču nav atbildēts uz jautājumu – kādu īpašību? Pēc laika – 1972.gadā L. Rapoport (1905 – 1983) ir aplūkojis pavisam divsimt definīciju un konstatējis, ka iezīmējas pāreja no personības kā īpašību kompleksa uz personības kā unikālas un sarežģītas struktūras izpratni. Bet astoņdesmito gadu beigās latviešu pedagogs J. Anspaks min citu skaitli – viņš (balstoties uz V. Afanasjeva veikumu) norāda uz pāri par piecsimt vērā ņemamām definīcijām. (34, 13.lpp.)

Mūsdienās personības struktūras izpratnes pamatā ir atziņa, ka galvenā personības izpausmes joma ir cilvēka darbība. Cilvēka darbības dinamiskais aspekts ir atkarīgs no temperamenta, kas būtībā ir ģenētiski nosacīts – iedzimts, bet darbību nosaka spējas un motivācija.

Ņemot vērā to, ka pētījuma priekšmets ir personības attīstības idejas, un neaizmirstot, ka „jebkurš priekšstats par psihi struktūru ir tikai modelis, jo psihe nav kaut kas taustāms, izmērāms, izpētāms, izjaukams pa gabaliem, lai mēs varētu paskatīties, bet ir tikai pieņēmumi, priekšstati” (46, 14.lpp.), lietderīgi aplūkot, ko dažādas personības teorijas saka par *personības attīstību*.

Vēsturē ir bijis laiks, kad valdījis uzskats, ka cilvēks piedzimst „kā balta lapa un ka vide, audzināšana šo lapu pieraksta, tas ir, cilvēks kļūst tāds, kāda ir vide, kurā viņš aug.” (49, 11.lpp.). Pēc tam uzskatīts, ka personību nosaka iedzimtība, personība ir īpašību kopums, ko veido temperaments, atmiņa, domāšanas īpatnības, sajūtas, griba.

Lielus jauninājumus personības teorijas definēšanā ieviesa Z. Freids (1856 – 1939), kurš personības attīstībā saskatīja ļoti ciešu saikni starp bērna iedzimto dabisko pasauli un ārējo pasauli jeb sabiedrību. Viņš uzskatīja, ka ār pasaule ietekmē bērna iekšējo dabisko pasauli un liek izstumt iedzimtās tieksmes un ievirzes zemapziņā. Par personības sākumu Z. Freids uzskatījis Id (tas) – viņa izstrādātās personības struktūras daļu, kurā valda bezapziņas instinkti, vadās no apmierinājuma principa, t.i., baudas dabiskajām vajadzībām. Šis personības sākums saistīts ar indivīda bioloģiju un sastāv no neapzinātiem seksuālā un agresijas instinktiem, kuri var darboties arī kopā, lai cilvēka uzvedību fiksētu.

Nākamā daļa – Ego (jeb Es) gan seko bezapziņas instinktiem, gan pakļaujas realitātes normām un prasībām. „Ego ir Id organizētā daļa, kas veidojusies, lai nodrošinātu impulsu virzienu. Tas ienāk dzīvē tāpēc, ka personas vajadzības prasa piemērotu sadarbību ar apkārtējo vidi, ja viņi patiesi grib kļūt apmierināti. Tāpēc Ego daļēji attīstās, lai paustu Id mērķus, un tā arī funkcionē – aiztur un kontrolē Id impulsus, kamēr tiks atrasts piemērots objekts.” (34, 38.lpp.).

Personības struktūras trešā daļa – SuperEgo (PārEs, VirsEs) pārstāv ģimenē, sabiedrībā iemācītos ideālus un tajā ir divi sākotnēji komponenti: sirdsapziņa un ego-ideāls. Sirdsapziņa veidojas, vecākiem lietojot sodus, ego-ideālismu rosina un nostiprina ar balvu un atzinību palīdzību. „Galvenās SuperEgo funkcijas ir apspiest Id impulsus, pārliecinot Ego noteikt reālās uzvedības morālos mērķus un tiekties pēc pilnīgošanās.” (34, 39.lpp.) Nozīmīgs Z. Freida atklājums ir tas, ka SuperEgo veidojas agrā bērnībā un praktiski paliek nemainīgs arī turpmāk. SuperEgo personībai ir citu cilvēku uzspiests. Pēc Z. Freida uzskatiem, cilvēks kļūst pieaugusi personība, ja atbilst diviem kritērijiem:

- 1) vēlēšanās strādāt, lai radītu kaut ko derīgu un vērtīgu;
- 2) spēja mīlēt otru cilvēku viņa paša dēļ, nevis tāpēc, ka tas atbilst zemapziņas ievirzēm, kas radušās fiksāciju rezultātā dažādās attīstības stadijās. (34,44.lpp.)

Ar atšķirīgiem akcentiem Z. Freida koncepcija tiek izmantota arī citās personības teorijās.

Z. Freida skolnieks, individuālpsiholoģijas skolas dibinātājs A. Ādlers (1918 – 1937) personību traktēja citādi, uzskatot, ka personībai piemīt savs sākotnējais pirmatnējais kodols, būtība, kas nosaka personību kā tādu, neatkārtojamu, unikālu vienību.

Līdzīga Z. Freida teorijai šķiet Ē. Eriksona (1902- 1994) pieeja personības attīstībai, sākotnēji to dalot stadijās, bet, atšķirībā no Z. Freida, uzsverot ego (Es) ietekmi attīstībā un pielāgošanās spējas dzīvei sabiedrībā. Ē. Eriksons „akcentē Ego pakāpenisku veidošanos, spēku un pozitīvu funkcionēšanu, postulē, ka Ego attīstās ne tikai agrīnajā bērnībā, bet gan visas dzīves laikā”. (34, 86.lpp.). Šī personības attīstība un veidošanās ir ļoti cieši saistīta, pat atkarīga no sabiedrības, no attiecībām ģimenē, jo ģimene vienmēr ir konkrētās sabiedrības sastāvdaļa. „Jo atšķirīgākas ir sabiedrības, jo atšķirīgāki ir laikmeti, atšķiras arī audzināšanas tradīcijas ģimenē, atšķirīga ir arī izturēšanās pret bērniem.” (46, 107.lpp.) Tas nenoliedzami ietekmē cilvēka rakstura un personības veidošanos.

Ē. Eriksons uzsvēra šo sociālo faktoru un sabiedrības nozīmi personības veidošanās un attīstības procesā. Ģimene, audzinot bērnu, gatavo viņu dzīvei konkrētā sabiedrībā un audzināšanas tradīcijām nekad nav nejaušs raksturs. Gatavošana dzīvei konkrētā sabiedrībā var būt gan apzināta, gan neapzināta. Atšķirībā no citiem teorētiķiem Ē. Eriksons uzskata, ka katru attīstības stadiju iezīmē noteikta psihosociāla krīze, kura var būt spēcīgāka vai mazāk izteikta. Tās būtība ir konflikts starp pretējiem apziņas stāvokļiem. Gadījumā, ja konflikts atrisinās sekmīgi, krīze neiegūst asas formas un beidzas ar atzīstamu personības īpašību veidošanos. Nesekmīgs krīzes risinājums noved pie negatīvu personības iezīmju veidošanās. Šī krīze ir kā lēmuma brīdis jeb pagrieziena punkts starp progresu un regresu attīstībā. Katrā dzīves ciklā jeb stadijā, pēc Ē. Eriksona domām, cilvēkā var parādīties divas personības iezīmes jeb iespējas – stabili un noturīgi pozitīvi vai negatīvi jaunveidojumi (46, 114.lpp.). Pozitīvais jaunveidojums sekmē tālāku personības attīstību, negatīvais – traucē, kavē. Ē. Eriksona vispārīgajā attīstības teorijā iekļautas visas personības veidošanās iespējas, ko varam novērot apkārtējos cilvēkos. Tās būtu tādas rakstura īpašības kā pašāvēība, radošs gars, altruisms, pašapmierinātība, viltīgums, skopums, neatlaidība, pārgudrība, jutekliskums un nosliece uz pesimismu u. c.. Ē. Eriksona teorijas pamatdoma ir tāda, ka cilvēks augšanas gaitā ir spiests apzināties ap sevi arvien plašāku sabiedrisku kopumu un veidot ar to mijiedarbību. Šīs mijiedarbības laikā (izejot visas astoņas personības psihosociālās attīstības pakāpes) ir

iespēja izveidot pozitīvu personību; tādu ko raksturo spēja pārvaldīt savu vidi, saskaņota darbošanās un prasme precīzi uztvert pasauli un sevi. (31, 123.lpp.)

Ļoti nopietni savā profesionālajā darbībā personības pētīšanai pievērsies G. Olports (1897 – 1967). Viņš ir izvirzījis domu par personības iezīmēm jeb treitiem, tādēļ viņa personības koncepcija tiek saukta par treitu teoriju. Šī teorija balstās uz pārlicību, ka „personība ir vienota un dinamiska iekšējo spēku nosacīta parādība” (34, 187.lpp.), bet darbība jeb izturēšanās ir pakārtota personībai. Iezīmju teorija uzsver vienotu cilvēku kā sistēmu, kas spēj sevi apzināties un vadīt, subjektīvi vērtēt un kuras uzvedība pakļaujas iekšējo spēku kontrolei. Lai arī šo pieņēmumu G. Olports saista ar Z. Freida personības struktūru, tomēr oponenti Freidam ar uzskatu, ka lielāka uzmanība jāpievērš cilvēka rīcības apzinātajiem motīviem un tikai pēc tam zemapziņas būtībai. Pēc treitu teorijas personība kā sistēma ir spēcīgs veselums, kas spēj nospraust sev mērķus, izdarīt izvēli un ir diezgan neatkarīgs, funkcionēt spējīgs, kā rezultātā personība apgūst jaunas iezīmes. Personības attīstība notiek visas dzīves laikā un dalās stadijās. G. Olports personības attīstību saista ar patību (self), jo par vienīgo noteikto kritēriju personības identitātei un sevis apzināšanai jeb eksistencei uzskata patības izjūtu. Viņš to nosauc par pamatpieredzi, ko atmetot, zūd personības būtība. (34, 192.lpp.) G. Olportu kā psihologu interesējošās attīstības stadijas ir ķermeniskā jeb fiziskā patība, pašidentitāte, pašcieņa un pašpaplašināšanās, paštēls, „Es” kā racionāls atspoguļotājs un pamatvirzība. Personības attīstība ir ilgstoša, un tikai pieaugušais pienāk vistuvāk pašrealizācijai. Šīs izmaiņas attīstībā ne vienmēr noris gludi un līdzeni. Normāla vai nobriedusi personība kvalitatīvi atšķiras no nenormālas vai nenobriedušas. (34, 197.lpp.) G. Olports personības attīstības stadijas apraksta līdzīgi Ē. Eriksonam un ir dažas iezīmes, kas līdzīgas arī citu autoru teorijām, tādēļ sīkāk netiks aplūkotas.

Latviešu psihologi, līdzīgi Ē. Eriksonam, personību uzskata par socializētu būtni, kuras galvenā vērtība ir ģimene un tikumi. Psiholoģijas profesori Ā. Karpova (1941) un I. Plotnieks (1929) par personību dēvē „cilvēku, kas ir stājies noteiktās sociālajās attiecībās, apzinās šīs attiecības un kā aktīvas darbības subjekts spēj pārveidot pasauli un atbildēt par pārveidošanas rezultātiem” (35, 55.lpp.).

J. A. Students (1898 – 1964) uzskata, ka ļoti svarīgs personības attīstības posms ir ģimene: „Ģimene ir bērna pirmā ētiskā un sociālā apkārtnē. Bērna garīgā un miesīgā izveidošanās norit sekmīgi vienīgi tad, ja vai nu vecāku vai arī bērnu un vecāku, vai tikai bērnu savstarpējās attiecībās nerodas asāki konflikti un dažāda veida smagāki traucējumi.” (20, 65.lpp.).

J. A. Students par personību uzskata tieši tikumisko raksturu, atzīmējot, ka personība nebūt nav tas pats, kas persona, jo „personības kodolu izraisa stipra tikumiskā, stipra labā

griba. Personību izceļ lielāko tiesu tikai ētiskais spēks” (20, 147.lpp.) jeb tikumiskais raksturs. Ja raksturā pārsvarā tikumiskās īpašības, tad tādām raksturam jau ir personības pazīmes. J. A. Students uzsver arī emocionālā un fiziskā kontakta nepieciešamību. „Tie bērni, ko glāstījušas vecāku rokas, ko pavadījusi vecāku mīlestība un rūpes, jau no mazotnes manto īstu dzīves prieku un veselīgu skatu uz dzīvi.” (18, 13.lpp.) Šī ideja sasaucas ar amerikāņu psihologa R. Kempbela (1929) atziņu par fiziskā kontakta nepieciešamību bērnam visā viņa attīstības procesā (36)

Bērību J. A. Students iedala trijos posmos: zīdaiņa periods, agrīnā bērnība un pusaudža laikmets. Pazīmes, ar kurām raksturīga bērnība, viņš nosauc par īpatnējām.: fiziskā dzīve, bezrūpība, interese par apkārtējām parādībām un dzīva fantāzija. Taču katra no tām ir ļoti svarīga bērna attīstībai, jo personības galvenās iezīmes, motīvi un vajadzības attīstās un nostiprinās tieši bērnībā. Šajā laikā veidojas garīgā gatavība dzīvei, kas balstās apzinātās dzīves vērtībās. (18) „Tātad, nevis iedzimtība noteic audzināšanu, bet audzināšana iedzimtību”, uzskata J. A. Students. (15, 87.lpp.)

Bērnu audzināšanas problēmām pievērsies arī M. Štāls. Viņš runā par bērnu audzināšanu jau agrā bērnībā. Pēc viņa uzskatiem, ikkatra cilvēka audzināšanas laiku var iedalīt trijos posmos: audzināšana pirms skolas apmeklēšanas, skolas gadi (līdz 14 gadiem) un pašaudzināšanas posms. (52,71.lpp.) M. Štāls arī norāda, ka bērna prāta izkopšana jāiesāk agrā bērnībā, jo bērns jau ir „pieaugoša persona mazākā apmērā, vai vēl nepilnīgi pieaugusi persona” (52,76.lpp.).

Personības izpēte joprojām turpinās. Mūsdienu pedagogijā un psiholoģijā arvien biežāk tiek pausts viedoklis, ka jāpalīdz bērniem piemēroties strauji mainīgajai videi, lai viņi radoši un patstāvīgi meklētu risinājumus uzdevumiem, ar kuriem nāksies saskarties. Lai sekmīgi realizētu šo uzdevumu, katram bērna vecumam ir savs uzdevums:

- agrajā bērnībā ir jāiegūst drošības izjūta;
- pirmsskolas vecumā – iniciatīva;
- skolas vecumā jāiegūst ticība savām spējām izzināt pasauli un veiksmīgi tajā iekļauties. (56,7.lpp.)

Psihologi arvien konsekvētāk turpina uzsvērt tieši agrās bērnības ietekmi uz visu turpmāko cilvēka dzīvi un personības attīstību. Šo pieķeršanās teoriju aktualizēja Dž. Boulbijs, uzsverot agrīnajā dzīves periodā uzkrātās bērna emocionālās pieredzes ietekmi uz viņa turpmāko apkārtējās pasaules uztveres modeli un attiecību veidošanu. (27)

Arvien nozīmīgāku vietu ieņem pētījumi, kas liecina, ka bērni piedzimst jau ar izteiktām individualitātes pazīmēm. Individuālās atšķirības var izpausties dažādi: cik bērns ir aktīvs vai pasīvs; cik ritmiski norit bērna dzīve; kā bērns pierod pie jauniem apstākļiem un situācijas

maiņām; kā pauž dusmas, bailes, nepatiku utt.; cik liels stimuls vajadzīgs, lai izraisītu bērna reakciju; kāda ir garastāvokļa kvalitāte; kā blakus parādības (gaisma, skaņa) ietekmē bērna uzmanību un kāds ir uzmanības intervāls un noturīgums (49, 29.lpp.)

Literatūrā atrodami daudzi piemēri par bērniem, kas auguši izolēti no sabiedrības. Viņi nekad nekļūst pilnvērtīgi cilvēki, jo viens no galvenajiem nosacījumiem personības tapšanā ir sabiedrība, vide jeb personības socializācija, kā to nosauc M. Budovskis (28).

Jau ģimene ir pirmā sabiedrība jeb mikrovide, kurā uzturas bērns un apgūst saskarsmes iemaņas. Autors uzskata, ka bērna socializācijas process sākas tieši ģimenē. Tur viņš intensīvi apgūst pieredzi, uzkrāj to sevī, lai izmantotu makrovidē jeb sabiedrībā ārpus ģimenes.

Līdzīgas domas pauž R. Garleja. Viņa uzskata, ka personībai ir jābūt gatavai realizēt sevi ar pilnu atbildību pret savu laiku, telpu, vēstures mantojumu. Tāpat personībai ir jāprot palikt pie savām domām, uzskatiem, būt emocionāli brīvai, sociāli neatkarīgai un vienlaikus cieši saistītai sociālajā vidē. (30, 62.lpp.)

Par vides un apkārtējās sabiedrības ietekmi uz personības izziņas attīstību savus secinājumus izdarījis arī Ļ. Vigotskis (1896 – 1934), uzskatot, ka galvenais bērna attīstībai vidē ir tas, kādās attiecībās bērns ir ar šo vidi, kā viņš to jūt un emocionāli uztver, kādus pārdzīvojumus vide viņam izraisa. (31, 143.lpp.)

Arī A. Ādlera (1870 – 1937) nepieļauj iedomāties cilvēka personības attīstību bez sabiedrības, jo sabiedrība katram uzliek noteiktus pienākumus, kuri ietekmē dzīves normas un formas, kā arī prāta attīstību. Bērns, būdams atkarīgs no sabiedrības palīdzības, atrodas saskarsmē ar pasauli, kura prasa adaptāciju jeb pielāgošanos tai. Vienlaicīgi pasaule arī apmierina bērna prasības pret dzīvi. „Tādējādi Alfrēda Ādlera individuālpсихолоģija akcentē sociālo aspektu personības attīstībā un aizstāv personības psihiskās dzīves iekšējo vienotību, apstrīdot apziņas un bezapziņas antagonismu.” (34, 69.lpp.)

Pastāv arī psihologu uzskats, ka personības attīstības process notiek iedzimtības un vides sadarbībā, lielāku lomu piešķirot iekšējiem faktoriem, bet videi ir apstākļu loma. (49, 15.lpp.)

Psiholoģijā galvenokārt ir pazīstami pieci psihiskās attīstības kritēriji: kognitīvā jeb intelekta attīstība, seksuālā attīstība, morāles līmenis, sociālās attīstības līmenis un ES koncepcijas attīstība.

Pēc psihologu atzinumiem, psihiskās attīstības virzības pamatā var būt divi varianti:

- pretruna starp jaunajām un vecajām kvalitātēm psihē;
- pretruna starp sasprindzinājumu psihē un tā samazināšanu. (49, 16.lpp.)

Pirmajam variantam atbilst teorija par jaunveidojumiem psihē katrā attīstības posmā.

Otrajam – psihoanalīzes pārstāvju uzskati par personības attīstību, neobiheiviorisma, kognitīvās psiholoģijas skolas pārstāvju uzskati. Bet personālisti uzskata, ka personības attīstību virza nepieciešamība apmierināt noteikta līmeņa vajadzības.

Attīstības psiholoģijā pastāv divi vecumi – fiziskais un psihiskais, taču nav vienotības par vecumposmu periodizāciju.

Secinājumi

- Pastāv personības traktējuma problēma, jo cilvēks ir unikāls gan fizioloģiski, gan ģenētiski.
- Apkopojot dažādu psihologu teorijas par personības attīstību, var izteikt pieņēmumu, ka personība ir sarežģīts unikālu īpašību kopums, kas ietekmē cilvēka uzvedību dažādās situācijās un laika posmos.
- Personības attīstībā nozīmīga ir gan sociālā, gan individuālā mijiedarbība, kā arī iekšējo (bioloģiskie, ģenētiski nosacītie, patība, vajadzību un motivāciju sistēmas) un ārējo (vides – mikro un makro) faktoru ietekme.
- Personības veidošanās ir saistīta ar psihoseksuālo, morāles apziņas, intelekta, emociju un jūtu, kā arī sociālo lomu apguvi.
- Pretruna starp jaunajām vajadzībām un vecajām kvalitātēm psihē virza personības attīstību.
- Krīzes un jaunveidojumi ir psihe attīstības iekšējo likumsakarību izteicēji. Jaunveidojumi ir iepriekšējos attīstības periodos nebijušas psihiskas parādības, kas izpaužas attieksmē pret apkārtējo pasauli, pret sevi, darbībā un uzvedībā.
- Vecumposmus citu no cita atdala krīzes. Krīzes raksturo strauju attīstības gaitu. Nepastāv vienotība par vecumposmu periodizāciju.
- Personības vispusīgu, harmonisku attīstību sekmē: garīgā attīstība, morālā attīstība, emocionālā attīstība, sociālā attīstība un radošā attīstība .

2. PERSONĪBAS ATTĪSTĪBAS IDEJA PEDAGOĢIJAS VĒSTURĒ

Personības attīstības idejas veidošanās vēsturiskās saknes meklējamas jau 19. gs. 50. – 60. gados. Pēc dzimtbūšanas atcelšanas Kurzemē (1817) un Vidzemē (1819), vācu muižniecība vairs nevarēja ar varu noturēt savā pakļautībā latviešus. Savu varu viņi centās nostiprināt ar vācisko izglītību. Būtībā tas pavēra ceļu Rietumu pedagoģisko ideju ieplūšanai Latvijā. Idejas par cilvēku vienlīdzību, brīvību un brālību saistīja arī izglītotāko latviešu prātus. Tas bija laiks, kad radās pirmā latviešu inteliģence. (59)

Par savas dzīves galveno uzdevumu jaunlatvieši uzskatīja tautas izglītošanu un „konsekventi iestājās par latviešu tautas **tiesībām** uz savu **nacionālo kultūru**, nacionālo skolu” (48, 184.lpp.). Viņu centienu mērķis bija vispārcilvēciskas audzināšanas ideja, savas zemes patriota veidošana, viņa saprāta izkopšana. Jaunlatviešu spriedumos atspoguļojās doma par harmoniski attīstītu cilvēku. (51, 163. . lpp.)

Risinot jautājumu par audzināšanas galveno uzdevumu un mērķi, jaunlatvieši norādīja uz nepieciešamību par vispusīgi attīstīta cilvēka audzināšanu, visu spēju attīstīšanu. Par bērnu audzināšanas līdzekļiem atzina novērošanu, iepazīšanu, pamudinājumu, pamācīšanu, paraugu, derīgu paradumu veidošanu.

Reizē ar jaunlatviešu laiku sākās latviešu pedagoģiskās domas attīstība. Izvērtējot šo laiku, jāmin tādi uzvārdi kā K. Biezbārdis, K. Valdemārs, J. Alunāns, K. Barons, A. Spāģis, A. Kronvalds, J. Cimze, Auseklis (Krogzemju Mikus). Latviešu inteliģence kritizēja šauro mācību saturu un dogmatisko mācīšanas veidu, kas nenodrošina dzīvei derīgu zināšanu apguvi.

Jaunlatvieši izvirzīja savu pedagoģisko koncepciju. Viens no šīs koncepcijas autoriem bija skolotājs A. Kronvalds. (51, 159.lpp.) Viņš vērsās pret mācību vielas iekalšanu un mehānisku reproducēšanu, atzīstot, ka domāšanas izkopšanai nozīmīga ir salīdzināšana, kā arī cēloņu un sekū sakarību noteikšana. A. Kronvalds audzināšanas darba centrā izvirzīja personības tikumisko attīstību. Viņš pauda domu, ka tikumiskā izaugsme parādās ne tikai zināšanās un izkoptajās jūtās, bet arī „vārdos un darbos”. Tikumisks ir tāds cilvēks, kurš ne tikai zina, kas ir labs un darāms, bet to labo arī patiesi ciena un uzcītīgi, pēc savas iespējas, izdara.

Radot savu kultūras cilvēku koncepciju, personības interpretācijā A. Kronvalds aizstāvēja klasiskā sensuālisma „tūrās tāfeles” cilvēka koncepciju. Sevišķa uzmanība tika pievērsta sajūtām, pamatojot to nozīmi zināšanu apgūvē. Uz sajūtu pamata rodas domas, spriedumi. Jutekliskais un racionālais veido gara darbību, kas ir dvēseles raksturojošs faktors.

Augstas prasības A. Kronvalds izvirzīja skolotājam, viņa valodai, stājai un jautājumu kvalitātei, nepieļaujot pat domu, ka skolā var strādāt „puskoka lecēji”, kam nav ne cildenu tikumu, ne plašu zināšanu, ne prasmes strādāt ar bērniem, ne spēju saprast viņu iekšējo pasauli. Viņš apgalvoja, ka skolotājam jāievēro bērna individuālā savdabība, lai izceltu tos derīgos faktoros, kas īstam latvietim jebkurā dzīves gadījumā radītu neaptumšotu, skaidru attieksmi pret savu tautu, valsti un citām tautām.

Rakstā „Un šis bērns ir tagad tev uzticēts” A. Kronvalds aicina skolotājus ik mirkli paturēt prātā to, ka bērns ir visdārgākā manta. Viņa rakstā, runājot par bērnu skolā, atrodami šādi vārdi: „(..), tādēļ atveduši šurp, lai tas dzertu vispirms no mūsu tautas avotiem, ka no tā izaugtu pēclaiķā krietns tautas dēls.” (38, 365.lpp.).

Atklājot nacionālās skolas uzdevumus, A. Kronvalds saka: „Tautiskas skolas uzdevums nav izglītēt latvieti par „it neko” vai kādu neiespējamību”. Tās mērķis ir : lai skolā iegūtās zināšanas un prasmes izlietotu ne tikai atsevišķa izglītota tautas locekļa, bet visas tautas labā, ceļot tās garīgo, tikumisko un materiālo labklājību. (38, 111-112.lpp.) A. Kronvalds šo prasību attiecināja arī uz augstāko izglītību, norādot, ka latviešu tautai vajag „augstākas un zemākas” skolas, kā arī izsaktot vēlēšanos tur darboties. (48, 186.lpp.)

A. Kronvalds padziļināja arī domu par latviešu nacionālo kopības apziņu, uzsvērdams, ka tikai latviešu tauta pati, pieliekot rokas un sirdi, var celties atmodai. Viņš ir minējis arī tēvzemes mīlestības septiņus avotus: „Tēvu zemes pazīšana, tēvijas vēsture, tēvu valodas cienīšana un piekopšana, turēties pie tēvu tēvu krietnām ierašām, kopības prāts, latviešu tautas krietnāko dēlu cieņā, godā turēšana, ticības mācība.” (59, 89.lpp.).

Jānis Cimze atzina, ka prasmīgi jāizmanto skolas mācību process, lai iedarbojoties uz intelektu, attīstītu patstāvību, izkoptu jūtas un gribu. (22, 15.lpp.) Vāji izkopta domāšana neļauj dziļi un pamatīgi apgūt zināšanas. Prāta spējas ir jāizkopj katram aktīvā izglītības un pašizglītošanās darbībā. Lai izkoptu cilvēka dotumus un attīstītu spējas, ir jānāca atbilstoši bērna dabai, prasmīgi jāīsteno audzināšanas mērķis un pārdomāti jāizvēlas metodes un paņēmieni.

Prātu nevar attīstīt bez „patiesības atrašanas”, bez domu darbības – šī darbība jāorganizē un jāvada skolotājam. Tāpēc ir jāgatavo tādi skolotāji, kuri tiektos sagatavot patstāvīgus, izglītotus un darbīgus cilvēkus.

J. Cimze mudina skolotājus savlaicīgi gatavoties nodarbībām, lai panāktu skolēnu aktivitāti, rūpīgi pārdomāt katru stundas posmu. J. Cimze uzskata, ka bez skolotāja vadības nevar noritēt personības attīstība, savukārt skolēnu disciplīna ir atkarīga no skolotāja personības, viņa zināšanām, pedagoģiskās sagatavotības un prasmes mācīt.

J. Cimze pirmo reizi latviešu pedagogijā runā par tādu jēdzienu kā skolotāja autoritāte. (22, 26.lpp.) Viņš uzskata, ka tā ir atkarīga no audzinātāja attieksmes pret bērniem.

Auseklis (Krogzemju Mikus) par galveno izvirzīja audzēkņa domu, jūtu un gribas saskaņošanu, izkopšanu. Viena no Ausekļa domām ir tāda, ka „krietns gars audzināms katrā cilvēkā un katrs cilvēks – krietnā garā. Bez krietna gara nav domājams cilvēcības uzzēlums un uzplaukums”. (33, 517.lpp.) Auseklis norāda uz cilvēka pamatīpašībām, kas visu mūžu paliek cilvēkā un ietekmē viņa raksturu. Audzinātājam jāaudzina un jāattīsta tas, kas jau iedīdzis un iedzimis bērņā. Audzinātājs rūpējas, lai saskaņotu audzēkņa gara, domu, jūtu un gribu sistēmu. Tas nodrošina personības garīgo un morālo izaugsmi, kuru raksturo gatavība nostāties uz savām „paša kājām” un katram pašam patstāvīgi doties uz atzīšanas ceļa. Auseklis bija radikāls tagadnes kritikā, bet konservatīvs pagātnes slavināšanā.

Juris Alunāns runā par pašizglītības nepieciešamību - ļoti svarīgu un nozīmīgu īpašību personības tapšanā. Ceļu pašizglītībai iezīmē ieaudzinātā garīga patstāvība un apgūtā prasme mācīties. J. Alunāns rakstīja, ka jaunlatviešiem jāizkopj un jāattīsta sava nacionālā kultūra. Viņš iestājās par latviešu literatūrās valodas radīšanu.

Krišjānis Barons audzināšanas mērķi saskata aktīvas, patstāvīgas personības sagatavošanā. Darbā un grūtību pārvarēšanā izkopjama drošme, izturība un neatlaidība. Drošs prāts – K. Barona izpratnē – ar skaidru apziņu grūtības un šķēršļus apkarot, dzīdamies pēc augstākiem cilvēcības mērķiem. Šāds prāts ir visu tikumu pamats. Bērns jau no mazām dienām jāradina pie grūtību, šķēršļu un pretinieku pārvarēšanas. Viņš ir jāiedrošina. Izludinātam, bailīgam vārgulim daudzas lietas šķiet nepārvaramas, bet garīgi lokanajam un uzmanīgajam, kas daudz ko pārbaudījis, rodas cīņas spēks, uz kura balstās katra cilvēka dzīves laime. Šis spēks ne tikai aplaimo, bet arī ieaudzina garīgos tikumus, palīdz apkarot paša netikumus. Viņš nepadosies izmisumam, kūtrībai un meliem, kas nāk no nelietīgas bailības. Taisnību un godu viņš turēs lielā cieņā un aizstāvēs to visās vietās. „Bet, kur drošs prāts trūkst, tur ne vien dzīve un dzīves mūžs paliek apspiests, knaps un bēdīgs, bet cilvēks ar visu savu godīgu prātu un apziņu arī daudz un dažādus augstākus mērķus cilvēcībai par labu pamet neizpildītus.” (33, 437.lpp.)

Par vienu no svarīgākajām cilvēka vērtībām K. Barons uzskatīja darba tikumu, mērenību iespēju robežās, atbildību par savu darbu. Tāpat K. Barons runā par pieaugušo cilvēku pozitīvā parauga ietekmi uz personības labāko īpašību izveidi, bet īpaši uzsver darba nozīmi personības tikumiskajā izveidē.

Jaunlatviešu cīņa par latviešu tautas tiesībām uz savu nacionālo kultūru bija cieši saistīta ar viņu cīņu par tautas tiesībām uz izglītību. Jaunlatvieši apzinājās izglītības milzīgo nozīmi nacionālās kultūras izveidē. Viņi norādīja, ka pastāvošā izglītības sistēma neatbilst tautas

vajadzībām. Jaunlatviešiem pieder doma par skolu tīkla paplašināšanu, vidējo un augstāko skolu atvēršanu latviešiem. Tika izvirzīta arī doma par visai būtisku pedagoģijas jautājumu – izglītības saturu. „Galvenās jaunlatviešu prasības šai jomā aptvēra divas pamatproblēmas:

- 1) nepieciešamību būtiski paplašināt izglītības saturu, padarīt to bagātāku, pilnīgāku;
- 2) pilnveidot izglītības saturu ar nolūku, lai tas lielākā mērā atbilstu tā laika progresīvajām pedagoģiskajām atziņām un praktiskajām dzīves vajadzībām. Šaurais, ļoti ierobežotais izglītības saturs apmierināja vācu muižniecību, kas nebija ieinteresēta rūpēties par pilnvērtīgu latviešu zemnieku bērnu izglītošanu.” (48, 189.lpp.).

Jaunlatviešu ieteiktajos mācību plānos bez dzimtās (latviešu) valodas, kas atzīta par svarīgāko mācību priekšmetu, īpaša vieta tika ierādīta tādiem mācību priekšmetiem kā dabzinības, ģeogrāfija, vēsture, dzimtenes mācība, rēķināšana, gramatika. Tāpat viņi uzsvēra nepieciešamību iekļaut tādus mācību priekšmetus, kas vispusīgi attīstītu personību, sekmētu bērnu garīgo spēju attīstību – dziedāšanu un zīmēšanu.

Jaunlatvieši pievērsa uzmanību arī audzināšanas problēmai. Audzināšanas mērķi viņi aplūkoja no vispārcilvēciskās audzināšanas pozīcijām.

19.gs. beigās iezīmējās jauns posms latviešu pedagoģijas attīstībā. Audzināšanas un tautas izglītības jautājumi tika skatīti ciešā kopsakarā ar sociālās un ekonomiskās attīstības tendencēm. Strauja lielrūpniecības attīstība pastiprināja sabiedrības šķirisko noslāņošanu. Nozīmīgas izmaiņas notika arī Latvijas laukos. Līdz ar to radās objektīvi priekšnosacījumi latviešu tautas tālākās pašapziņas celšanai, ko pastiprināja arī ķeizara valdības īstenotā rusifikācijas politika. Baltijas guberņās sākās pārkrievošanas process (pāreja uz krievu mācību valodu visās mācību iestādēs). Tas ietekmēja latviešu tautas cīņu ne tikai par politiskajām tiesībām, bet arī savu nacionālo tautas izglītību un pedagoģiju. (48, 286.lpp.)

19.gs. 80. gados radās latviešu demokrātiskās inteliģences kustība „Jaunā strāva”, kuras idejisko pamatu veidoja Rietumeiropā izplatītās sociāldemokrātiskās idejas. Ievērojamākie „Jaunās strāvas” darbinieki bija Jānis Pliekšāns (Rainis), Fricis Roziņš, Pauls Dauge, Pēteris Stučka u. c.. Dažādo „strāvojumu” un „mācību” ietekmē sāk iezīmēties arī jauns posms latviešu pedagoģijas attīstībā. Pats pedagoģijas priekšmets iegūst jaunu raksturojumu, pārceļot akcentus no elementāro prasmju un zināšanu summas apguves uz pilnīgas personības attīstību, kā arī cilvēka audzināšanu vērtību virzienā.

Jaunstrāvniecei aicināja audzināt „ideālu būtni” – aktīvu, apzinīgu nākotnes cilvēku, kurš spētu pretoties sadzīves kļūdām un ļaunumiem. Tika iezīmēti jaunie mācību un audzināšanas mērķi – katrā audzēknī izkopt gatavību patstāvīgi vērtēt sevi un apkārtējās parādības, attīstīt

spēju patstāvīgi domāt, piepūlēt gribu, apslāpēt sliktus ieradumus un rakstura vājumu, patstāvīgi apgūt zināšanas.

Personības audzināšanā jaunstrāvnieki akcentēja personības radošo spēju izkopšanu, plaša garīga redzesloka izveidi un pašapziņas modināšanu. Jaunstrāvnieki atklāja pašizglītības un pašaudzināšanas nozīmi, kura pieaug līdz ar sabiedrības attīstību – cilvēkam rodas vajadzība sevi veidot un nemitīgi augt. Jaunstrāvnieki veidoja teorētiskos pamatus darba mīlestības un disciplinētības audzināšanai. (51, 239.lpp.)

Pašaudzināšana un pašizglītība tika skatīta savstarpējā saistībā un mijiedarbībā ar personības attīstību, audzināšanu un mācībām.

Progresīvā inteliģence izvirzīja augstas prasības pedagoga personībai, pieprasot starp skolotāju un skolēnu nodibināt atklātības un savstarpējas uzticēšanās attiecības, kas sekmētu labāko personības rakstura īpašību ieaudzināšanu skolēnos. Pedagoga personības audzinošā ietekme izpaužas radošas un priecīgas atmosfēras radīšanā, iekļūstīgā attieksmē pret bērniem un viņu spēju vispusīgā izkopšanā. Pedagoga paraugam, dzīvinošajam vārdam jānodrošina zināšanu alkas un darba mīlestība. Jaunstrāvnieki noraidīja uzskatu, ka skolai jānāca, bet ģimenei – jāaudzina. Skolā ir paplašināmas zināšanas, padziļināma un pārbaudāma uzvedības pieredze.

Tika norādīts uz ģimenes svarīgo lomu zinātkāres izraisīšanā, bērnu radināšanā pie fiziskas piepūles un sistemātiska darba.

19.gs. 90. gados P. Dauge pievērsās izglītības satura, morālās un estētiskās audzināšanas jautājumiem.

Par izglītības un personības attīstības jautājumu runājis J. Pliekšāns (Rainis). Rainis bija viens no pirmajiem, kas pamanīja, cik lielu ļaunumu nodara vienpusīga skolas darbības un izglītības ideoloģizācija un politizācija. Dogmatiskajā izglītības modelī viņš saskatīja apdraudējumu tautas nākotnei, cilvēces kultūrai un personības attīstībai.

Raiņa atziņas par personības attīstību izklāstītas viņa piezīmēs „Nākotnes cilvēks” un „Refleksijas”. Šajos darbos tiek raksturoti personības attīstības ārējie un iekšējie apstākļi, psihiskie procesi – intelektuālie, gribas, emocionālie – tiek aplūkoti ciešā saistībā ar personības īpašību, personības virzības un spēju attīstību.

Svarīga ir Raiņa atziņa, ka personības attīstība ciešā mijiedarbībā ar dzīves apstākļiem var iegūt ļoti dažādu ievirzi. Viņš uzskata, ka personības aktīvā loma īpaši pieaug lielo vēsturisko pārmaiņu periodos. Viena no Raiņa atziņām ir šāda: „Mēdz teikt, ka nedienas nomācot tikai vāju raksturu vai talantu, kamēr spēcīgs raksturs cīņā kļūstot vēl stiprāks.” (45, 24.lpp.).

Raiņa izlolotajam nākotnes cilvēkam jāveidojas par vispusīgi un harmoniski attīstītu personību. Personības attīstība notiek nemitīgā atjaunotnes procesā, pārvarot iekšējās un

ārējās pretrunas. Ārējo pretrunu apzināšanās mudina cilvēku atbrīvoties no vecajiem aizspriedumiem, ieradumiem un māņiem.

Iekšējās pretrunas ir pretrunas starp veco un jauno pieredzi izziņā, uzskatu un ideālu izveidē, starp ideālu un īstenību. Rainis uzskata, ka iekšējās pretrunas ar sevišķu spēku izpaužas rakstura izveidē, patstāvībā, personības īpašību veidošanā. Personība kā apzinīga un aktīva būtne ir apveltīta ar individuālām iezīmēm un dzīves laikā iegūtām īpašībām; tās veido personības sociālo seju, ar ko cilvēki cits no cita atšķiras. Cilvēks kā individualitāte veidojas aktīvā, apzinīgā darbībā, veidojot sevī sabiedriski nozīmīgas rakstura iezīmes un personības īpašības.

„Personība vai griba, vai dvēsele ir tik stipra, ka es nezinu tai robežu. Pūliņi – tā ir kustība, un tas ir prieks. Vai traģēdija – vienalga. Aiziet bojā bez cīņas un bez darba, tas ir smieklīgi vai bēdīgi. ... Saņemt rokās savu personību un virzīt pret mērķi . . . – tā ir varonība.” (45, 82.lpp.).

Raiņa uzskats – nākotnes sabiedrības personības veidošanās iespējas nodrošinās mērķtiecīgi izveidota vispusīgi attīstītu cilvēku audzināšanas sistēma. Īpaši nozīmīgi ir Raiņa uzskati par personības attīstību, iedzimto dotumu izkopšanu izziņas un praktiskajā darbībā. Tāpat kā dzejā un dramaturģijā, arī izglītībā un audzināšanas jautājumu risināšanā Rainis apliecina radošu, nebijušu un oriģinālu pieeju. Rainis neietekmējas no dažādo „skolu” vai „mācību” paustajām atziņām. Viņš akli neseko ne F. Nīčē, ne Ļ. Tolstojam, ne K. Marksam, ne K. Kautskim, uzskatot, ka autori redz tikai kādu aspektu, kādu detaļu sarežģītajā personības attīstības un izglītības procesā.

Rainis jau 19. gadsimta 90. gados savā jaunstrāvnieka periodā redz uzdevumu: radīt jaunu, atšķirīgu, viengabalainu personības audzināšanas un attīstības teoriju.

Raiņa atziņas izglītībā pamatojas uz viņa personības attīstības koncepciju, rodot tajā risinājumus personības garīgās, tikumiskās, estētiskās un fiziskās attīstības nodrošināšanai. „Visu sevī vajag kopt, kas vien ir no apdāvinājuma; katram mēdz būt daudz apdāvinājumu, un prāta uzdevums audzēt visus, lai cilvēks taptu plašs un dziļš, apspriest visus, cik kurais dos dzīves pacelšanai, cik izdaiļošanai, cik savas dabas dziļākai un tiešākai izteiksmei.” (45, 205.lpp.). Viņa uzskati šajā jautājumā visplašāk atspoguļojas paša vadītajā laikrakstā „Dienas Lapa”.

Praktiska līdzdalība strādnieku kustībā arvien vairāk tuvina jaunstrāvniekus darbaļaužu prasību aizstāvēšanai tautas izglītības jomā. Arī izglītība un pašizglītība vairs netiek traktēta tikai kā personiskās laimes un labklājības pamats, bet gan kā svarīgs brīvības un sociālā taisnīguma izcīņas nosacījums. Tas nozīmē: zināšanu svarīgums un nozīme jaunās paaudzes

attīstībā un sagatavošanā savu tiesību aizstāvēšanai; dzīves mērķa apzināšanai. (21, 151-174.lpp.)

Skolās jaunstrāvnieki prasīja pievērst lielāku uzmanību dabaszinātniskajiem mācību priekšmetiem. To apguve, viņuprāt, sekmētu jaunās paaudzes pasaules uzskata veidošanos, materiālistisku izpratni par dabu un sabiedrību. Jaunstrāvnieki izvirzīja arī jautājumu par fabrikas un svētdienas skolām.

Ne visas jaunstrāvnieku paustās atziņas ir bez ierunām pieņemamas. Vairākas no tām ir diskutējamas, taču viņu darbībai bija svarīga nozīme pedagoģiskās domas attīstībā Latvijā 19.gs. beigās.

Pedagoģiskās domas attīstību aplūkojamā laika posmā sekmēja izglītības darbinieki un skolotāji, kas savos rakstos un darbībā popularizēja demokrātiskas idejas.

19.gadsimta beigās un 20.gadsimta sākumā pedagoģiskā doma Latvijā iezīmē kvalitatīvi jaunu pakāpi. Šajā laikā pedagoģijas jomā:

- apgūti un popularizēti nozīmīgākie sasniegumi pasaules un nacionālajā pedagoģijas teorijā un praksē;
- izvērtētas un atlasītas laika gaitā pārbaudītas pedagoģiskās atziņas un vērtības;
- diferenciacijas un integrācijas rezultātā uzkrātas jaunas idejas mācību, audzināšanas, izglītības un personības attīstības jomā;
- iezīmēti jauni izpētes novadi izglītības un audzināšanas teorijā un praksē (pašaudzināšana, pašizglītība, papildizglītība, tālākizglītība);
- izstrādāti jauni teorētiskie un metodiskie orientieri tautas izglītībā, mācību un audzināšanas praksē, gatavojot skolēnus par aktīviem sociālā progressa veicinātājiem un kultūras vērtību kopējiem;
- rosināta tautskolotāju sabiedriskā aktivitāte un pedagoģiskā jaunrade. (21, 148.lpp.)

Jaunstrāvnieku paustās atziņas, kas tika publicētas „Dienas Lapā” (par mācību nepieciešamību dzimtajā valodā, skolēnu izziņas darbības aktivizēšanu mācībās un viņu garīgo spēju attīstību, ētisko, estētisko un fizisko audzināšanu u. c.), atbalstīja daļa progresīvāko skolotāju.

Arī citos tā laika preses izdevumos („Baltijas Vēstnesis”, „Mājas Viesa Mēnešraksts”, „Austrums”, rakstu krājums „Pūrs” u. c.) izglītības darbinieki un skolotāji popularizēja demokrātiskas idejas. Tās skāra jautājumus par vispārējās obligātās izglītības ieviešanu, par darba audzinošo nozīmi un skolēnu sagatavošanu dzīvei, par nepieciešamību vērsties pret autoritatīvo stilu un dresūru audzināšanā, pret šolastiku mācībās, kā arī skaidrotas klasiskās pedagoģijas pārstāvju (J. A. Komenska, K. Ušinska u. c.) atziņas. (48, 296.lpp.)

19. gadsimta 90. gados Latvijā aizsākās bērnu svētku tradīcija. Pedagogi organizēja ekskursijas dabas skaistuma un tautas dzīves iepazīšanai, kā arī bērnu darbu izstādes. Šajā laikā skolās uzplaukst arī bērnu mākslinieciskā pašdarbība – rotaļas un teātra izrādes. Bērnu svētkiem bija liela sabiedriski audzinoša nozīme kā bērnu, tā arī ārpus skolas esošajā sabiedrībā.

19. gadsimta beigās un 20. gadsimta sākumā sarežģītā sociālo cīņu gaisotnē Latvijā veidojas jauna pedagogu paaudze, ienesot jaunas atziņas un nozīmīgas ierosmes pedagoģiskajā jaunradē.

Rūpēs par jaunā cilvēka personības veidošanos rosīgs izvērtās 1905.gads, kas atnesa pašu skolotāju sabiedriski politisko aktivitāti, centienus veidot noteiktu izglītības sistēmu, kas palīdzētu realizēt Skolotāju konferencē un tautskolotāju 1. kongresā pieņemtos lēmumus. Kongress prasīja skolās mācīt dzimtajā valodā, ieviest obligātu pamatizglītību, palīdzēt trūcīgajiem bērniem iegūt izglītību, mainīt līdzšinējās skolu programmas, atbrīvot skolu no birokrātiskas kontroles, nodot izglītību pašvaldību pārziņā, uzlabot skolotāju sagatavošanu, viņu materiālo un tiesisko stāvokli. (40, 81.lpp.)

Secinājumi

Jaunlatviešu devums - tās ir vērtības, kuras likušas pamatu latviešu pedagoģijai:

- jaunlatvieši prasīja tautas izglītības demokratizāciju, ar to saprotot latviešu tautas tiesības uz vispārēju, obligātu, bezmaksas izglītību un laicīgu skolu ar mācībām dzimtajā valodā;
- jaunlatvieši ‘redzēja’ savu tautu saistījumā ar citu tautu kultūru un bija pārliecināti, ka latviešu tauta var attīstīties tāpat kā citas tautas, veidojot savu kultūru un izglītību;
- jaunlatvieši labi izprata izglītības nozīmi tautas kultūras un materiālās labklājības attīstībā;
- jaunlatvieši pārliecinoši prasīja mainīt tautskolotāja sagatavošanas sistēmu, ierādot nozīmīgāku vietu psiholoģijas un pedagoģijas teorētiskajiem pamatiem, cilvēka anatomijai un fizioloģijai.

Jaunlatviešu izvirzītās pedagoģiskās idejas savu papildinājumu guva Latvijas otrās atmodas laikā. reālo izpausmi rodot *jaunstrāvnieku* centienos audzināt ‘ideālu būtni’ – aktīvu, apzinīgu nākotnes cilvēku, kurš spētu cīnīties ar sadzīves kļūdām un ļaunumu:

- tika izvirzīti jauni mācību un audzināšanas uzdevumi, kas prasīja katrā audzēknī izkopt gatavību patstāvīgi vērtēt sevi un apkārtējās parādības, attīstīt spēju patstāvīgi

domāt, piepūlēt gribu, apslāpēt sliktus ieradumus un rakstura vājumu, spēju patstāvīgi apgūt zināšanas;

- harmoniskas personības audzināšanā tika akcentēta radošo spēju izkopšana, plaša garīga redzesloka izveide un pašapziņas modināšana;
- jaunstrāvnieki atklāja pašizglītības un pašaudzināšanas nozīmi personības izveidē, pievērsās audzinātāja autoritātes pamatojumam;
- mācību darbā par galveno tika uzskatīta paša skolēna aktivitāte, interese un vēlēšanās sevi pilnveidot;
- augstu novērtēta gribas darbība, bez kuras nav iespējama personības izaugsme;
- par sekmīga mācību un audzināšanas darba nosacījumu tika atzīts dzīvesprieks un rotaļa jaunākajā skolas vecumā;
- nopietnam vērtējumam un analīzei tika pakļauta skolotāja darba metodes izvēle, kas balstīta uz pamatīgu audzēkņu izpēti un iepazīšanu, vienlaicīgi domājot arī par diferencēto apmācību;
- par personības attīstības veicinātāju tika atzīta matemātika un dabaszinātņu priekšmeti;
- dzimtā valoda tika uzskatīta par galveno līdzekli, ar kura palīdzību cilvēks sevī pārveido visu, ko sniedz zinātne, māksla un kultūra; tika norādīts uz valodas un domāšanas ciešo savstarpējo sakaru – jo bagātāka valoda, jo bagātāka cilvēka garīgā pasaule;
- par cilvēka personības veidošanās svarīgu nosacījumu kļuva garīgās un estētiskās, tikumiskās un fiziskās attīstības apvienošana;
- pedagoģisko darbinieku idejas un centieni apstiprinājumu savām iecerēm gūst 1905. gada Skolotāju konferences lēmumos un šajā pašā gadā sasauktajā 1. Skolotāju kongresā.

3. AUDZINĀŠANAS MĒRĶIS KĀ PERSONĪBAS ATTĪSTĪBU SEKMĒJOŠS FAKTORS

Personības attīstību ietekmē audzināšana. Plašākā izpratnē vārds „audzināšana” jāsaprot kā „mērķtiecīgi organizēts cilvēkdarbības process, kas virzīts uz sociālās kultūras pieredzes nodošanu no paaudzes paaudzei, uz jaunās paaudzes vērtīborientāciju un pašregulācijas veidošanu un garīguma izkopšanu. Audzināšanas procesā veidojas un attīstās nozīmīga personības attieksme pret cilvēku, cilvēka darbu, kultūras vērtībām, dabu, sabiedrību, valsti. Tas nodrošina iespēju kļūt par pilntiesīgiem sabiedrības locekļiem, pašiem noteikt savu dzīvi, rīcību un būt atbildīgiem par to” (44, 24.lpp.).

Šaurākā izpratnē „audzināšana” ir „pieauguša cilvēka darbība, kuras nolūks ir bērna (jaunieša) attīstības vadīšana vēlamā virzienā, rūpējoties par viņu, mācot, izglītojot, izkopjot dzīvei vajadzīgās praktiskās iemaņas, iesaistot konkrētās sabiedriskās dzīves situācijās, veidojot viņas iekšējās izaugsmes nosacījumus” (44, 24.lpp.).

Savukārt Ausma Špona (habilitētā doktore pedagoģijā) uzskata, ka „audzināšana ir harmoniskas un vispusīgas personības attīstības mērķtiecīga sekmēšana” (54, 53.lpp.). Par harmonisku un vispusīgu personību var uzskatīt cilvēku, kas savā attīstībā un darbībā saskaņo gan savas individuālās dzīves, gan sabiedriskās dzīves vajadzības, gūst gandarījumu un piepildījumu katrā no tām, apzinās savas dzīves jēgu, nezaudējot vērtību orientierus. Tāds cilvēks ir brīvs savā apziņā un rīcībā, spēj nepārtraukti mainīties līdz apkārtējās pasaules pārmaiņām.

Voldemārs Zelmenis norāda, ka ‘audzināšana ir mērķtiecīgi iecerēts, organizēts, vadīts un kontrolēts process’. (57, 47.lpp.) Katrā vadāmā procesā (arī pedagoģiskajā) var izšķirt šādas cikliski saistītas fāzes:

1. mērķa iecere un tās pamatojums;
2. procesa gaitas plānošana;
3. procesa organizēšana;
4. operatīvā vadīšana;
5. kontrole, rezultātu analīze un novērtēšana;
6. korekcijas.

V. Zelmenis uzskata, ka arī audzināšanas process norit līdzīgi, izejot visas vadāmā procesa fāzes. Tiešie katra skolēna personības attīstības vadītāji ir pedagoģiski izglītoti skolotāji, savukārt vecāku galvenais uzdevums ir nodrošināt bērnu audzināšanai nepieciešamo materiālo bāzi.

Herberts Gudjons darbā ‘‘Pedagoģijas pamatatziņas’’ raksta, ka nav iespējams dot skaidru audzināšanas definīciju. Runa ir tikai par noteiktiem audzināšanas darbības struktūrmomentiem vai pazīmēm. Tās būtu:

- nav iespējama audzināšana bez mērķiem un skaidras nostādnes, tā ir internacionāla;
- audzināšanas norise ir mijiedarbības process, jo audzināšana bez savstarpējas ietekmēšanās nav iespējama ;
- audzināšana nav audzēkņa tieša veidošana;
- no sabiedriskām norisēm dalīta audzināšana nav iespējama;
- audzināšana nav iespējama bez satura telpā. (32, 217.lpp.)

Taču visi iepriekš minētie autori ir vienisprātis, ka nav iespējama audzināšana bez mērķa un ideāliem. Tā ir centrālā problēma, kas nosaka audzināšanas virzību.

Audzināšana demokrātiskā sabiedrībā ir mijiedarbībā ar visām sabiedriskām sistēmām – ekonomisko, tiesisko, militāro, politisko, kultūras, veselības aizsardzības u. c.. Demokrātiskā sabiedrībā arī izvēlas izglītības attīstības intensīvo virzienu: integrējas izglītības saturs, metodes, formas, jo tas nosaka audzināšanas virzību.

A.Špona atzīst, ka viens no visgrūtākajiem jautājumiem gan praksē, gan teorijā ir analizēt vēsturisko pieeju audzināšanas mērķa skaidrojumam. Līdz ar vēsturiskām, ekonomiskām un politiskām izmaiņām vienmēr mainījusies audzināšana, tās mērķis un līdzekļi. Tātad var runāt par audzināšanas paradigmas maiņu. Analizējot faktoros, kas nosaka audzināšanas mērķi konkrētā sabiedrībā, kas liek mainīties audzināšanas procesa saturam, metodēm un formām, A. Špona ir izdalījusi septiņus vissvarīgākos faktoros.

1. Ražošanas organizācija, tās tehnikas un tehnoloģiju līmenis.
2. Mūsdienās īpaši izdalāma telekomunikāciju, informācijas tehnoloģiju attīstība un pieejamība (informācijas sabiedrības attīstība prasa mācīties visu mūžu – mūžizglītības nepieciešamība).
3. Vēstures apzināšana, tagadnes izpratne un orientācija uz nākotni (sabiedrības attīstības stratēģija).
4. Kultūras daudzveidības apzināšana un tās ietekme uz sabiedrības vides attīstības stratēģiju.
5. Darbaspēka un preču starpvalstu pārvietošanās brīvība, kas izraisa internacionalizāciju un globalizāciju, īpaši Latvijai kā Eiropas Savienības dalībvalstij.
6. Zinātnes attīstība, mūsdienās eksakto, sociālo un humanitāro zinātņu integrācija.
7. Valsts likumi un politiskā virzība. (54, 52.lpp.)

Pēc šiem faktoriem var raksturot jebkuru audzināšanas mērķi konkrētā sabiedrībā, jo sabiedrības attīstības tendences, ideāli un mērķi vienmēr ir bijuši saistīti ar cilvēka audzināšanas mērķi. Ar audzināšanas palīdzību notiek tautas, visas sabiedrības kultūras pārmantošana. Tas savukārt liek pamatus tālākai cilvēces attīstībai.

Mērķis ir apzināts motīvs. Tas katra cilvēka dzīvē virza un regulē viņa dzīvesdarbību. „Audzināšanas mērķis nosaka personības attīstības virzību, kam atbilstoši izvēlas saturu, metodes un formas. Katrā sabiedrībā mērķis – ideāla personība – ir atšķirīga un atbilst sabiedrības vajadzībām.” (54, 44.lpp.)

Var uzskatīt, ka audzināšanas prakse ir tikpat veca kā cilvēce, bet tā ir vecāka nekā audzināšanas ideju un teoriju izstrāde.

Mūsdienu latviešu pedagoģijas un audzināšanas sistēmas pamatā ir tautas pedagoģija. Ar to sākas latviešu pedagoģijas vēsture un neviens neapšaubīs tautas pedagoģijas lomu un ietekmi uz mūsdienu atziņām pedagoģijā.

“Bez savas pedagoģiskās domas tauta nav dzīvotspējīga, un tas, ka latviešiem ir sava pedagoģiskā doma, vairs nav jāpierāda. Tā ir bijusi vienmēr, augusi līdz ar mūsu tautu un turpina attīstīties par spīti tiem, kuri negrib vai nespēj izprast pedagoģijas kā cilvēkzinātnes prioritāti sabiedrībā.” (39, 48.lpp.)

Vēstures avotos atrodamas norādes par mūsu tautas vissenāko audzināšanas pieredzi, ko dēvē par “tautas dziesmu audzināšanu”. (29, 5.lpp.) Tautas mutvārdu daiļradē visplašāk ir atspoguļota senlatviešu dzīve, ikdiena, vērtības, atziņas, ko var uzskatīt par savdabīgu pedagoģisko domu. Ar tautas pedagoģijas palīdzību no paaudzes paaudzē tiek nodotas atziņas, pieredze, kas ne ar ko nav aizstājamas.

Tautas folklorā ietvertā gudrība neveidoja pārdomātu audzināšanas sistēmu. Taču šie nesistematizētie padomi un rosinājumi audzināšanā bija vērtīgas tautas pedagoģijas idejas. Galvenais šo ideju mērķis bija veidot ideālu cilvēku – tādu, kurš apvienoja sevī darba tikumu, ētiskās un estētiskās vērtības. Galvenais audzināšanas avots bija darbs. Darbs veidoja pašu darba darītāju, viņa raksturu. Par svarīgākajām personības īpašībām tika uzskatītas: dzīvesprieks, atjautība, izpalīdzība, saticība, čaklums. Latviešu folklorā tiek slavēti arī vecāki, kas šādas īpašības bērnos palīdzēja veidot. (39, 48.lpp.)

Plašais avotu klāsts ļauj latviešu tautas gudrībā izcelt galvenās pedagoģiskās idejas, kuru garā norit audzināšana un mācības. Tās būtu:

- darbs un darba tikums;
- humānisms, optimisms un kolektīvisms;
- tēvu zemes mīlestība;
- gudrība;

- fiziskais spēks un veselība;
- skaistais (estētiskās vērtības);
- gods un goda jūtas;
- dzīves pieredzes pārmantošana ar tautas mutvārdu daiļrades līdzekļiem;
- audzināšana darbā;
- līdzdalība tautas svētkos un godos, spēlēs un rotaļās. (21, 29.-38.lpp.)

Vēsturiskās attīstības gaitā, mainoties sociālajai situācijai, notiek izmaiņas latviešu tautas pedagoģijas virzībā .

Nākamais periods, kuram noteikti būtu jāpievēršas, ir 19. gadsimta otrā puse. Tas ir laiks, kad tika likti pamati latviskai skolai, latviešu nacionālajai pedagoģijai kā zinātnei. Pirmās latviešu inteliģences veidošanās ir cieši saistīta ar tā laika saimnieciskās , sociālās un kultūras dzīves norisēm. Modās nacionālā pašapziņa. Latviešu tautai tik nozīmīgās vērtības tika sakārtotas noteiktā sistēmā, nopamatojas teorētiski un pārbaudītas praksē.

A.Krūze savā zinātniskajā rakstā ‘‘Audzināšanas mērķis un ideāli pedagoģiskās domas attīstībā Latvijā’’ ir sistematizējusi pamatjautājumus, kas risināti tajā laikā:

- 1) pierādītas latviešu tiesības uz savu nacionālo kultūru un izglītību;
- 2) rūpes par dzimtās valodas nozīmi tautas identitātes saglabāšanā;
- 3) pilnībā pārkārtots latviešu tautskolas darba saturs, izveidotas daudzu priekšmetu mācīšanas metodikas, domāts arī par saiknes nodošanu starp atsevišķiem mācību priekšmetiem;
- 4) teorētiski nopamatoja audzināšanas mācīšanas ideja. (39, 48.lpp.)

Doma par cilvēku kā galveno vērtību izskanēja arī toreiz. A. Kronvalds savā rakstā ‘‘Vēstule latviešu tautas skolotājiem un audzinātājiem’’ runā par skolotāju sagatavošanu, latviešu valodu kā tautas bagātību un mīlestību nevien uz nākošo amatu, bet arī uz savu tautu.

‘‘Latviešu skolām vajag tādām būt, ka latviešu tauta caur viņām patiesi kļūst pie apgaismošanas pēc tagadējo laiku vajadzībām.’’ (38, 398.lpp.)

Atmodas darbinieku izstrādātā un A. Kronvalda noformulētā patriotiskās audzināšanas – tēvzemes mīlestības audzināšanas – teorija, manuprāt, ir vislielākā tā laika vērtība, kas aktualitāti nav zaudējusi arī mūsdienās.

Tātad jau šajā laikā tiek izvirzīts audzināšanas mērķis – vispusīgas, harmoniskas personības veidošana.

Jaunu kvalitāti šis mērķis iegūst jaunstrāvnieceku laikā, kad parādās centieni pilnīgot jaunlatviešu iedibinātās idejas. Par audzināšanas mērķi uzskatīja ‘‘ideālu būtni’’, kas būtu aktīvs, apzinīgs nākotnes cilvēks, kurš nebaidās no grūtībām un cīnās ar sadzīves kļūdām un ļaunumiem. Jaunās prasības mācību un audzināšanas darbā nosprauda mērķi katrā audzēknī

izkopt prasmi vērtēt – gan sevi, gan apkārtējās parādības, attīstīt patstāvību domāšanā, piepūlēt gribu, skaust sliktus ieradumus un rakstura vājumu. Par nozīmīgu tika atzīta skolēna spēja patstāvīgi apgūt zināšanas, kā arī tika izcelta skolotāja autoritātes nozīme personības veidošanā.

Mani visvairāk interesējošais laika posms pedagoģijas vēsturē ir divdesmitie, trīsdesmitie gadi. Kāds tad bija audzināšanas mērķis?

20. – 30. gadu pedagogu atzinumi un mērķi balstās uz idejām, kas radušās jaunstrāvnīeku un jaunlatviešu darbības laikā. Šo laiku raksturo tādu izcilu pedagogu vārdi kā Dauge, Students, Dēķens, Štāls, Pētersons, Jurevičs u. c.. Viņi uzskatīja, ka audzināšanai Latvijā ir savas tradīcijas un ideāli, kas balstās uz tautas gara mantu krājumiem, tautas tradīcijām, darba mīlestību, uz daiļo, labo, patieso. Šajā posmā daudz tiek darīts, lai liktu lietā visu pozitīvo, nozīmīgo izglītības problēmu risināšanā, bērnu personības pētniecībā, pedagoģiskajā psiholoģijā un pedagoģijas teorijas radošā izstrādē.

Tāpat divdesmito, trīsdesmito gadu audzināšanas mērķis un ideāls bija personība – tikumiska, darbīga, ar izteiktu pienākuma apziņu, savas tēvzemes patriots.

Tā laika pedagogi savos radošajos darbos norāda, ka ir jārada jauna pedagoģija, kura savos paņēmienos būtu dibināta uz bērna psiholoģiju, kura “iziet no bērna”.

Arī mācību process un audzināšanas virzība nepārprotami iezīmē ceļu uz pilnvērtīgu, harmonisku personību, kuru raksturo ne vien zināšanu daudzums, bet galvenokārt patstāvība un dziļums, ar kādu cilvēks pieiet atziņu materiāliem un izlieto šīs atziņas jaunu jēdzienu iegūšanai. Zināšanu apgūvē, kā galvenais, tiek novērtēts gribasspēks. O. Svenne – pazīstams pedagogs, publicists un izglītības darbinieks savā apcerējumā “Kā strādāt atjaunotā tautskolā?” raksta: “Jaunietis, kam nav spēka pacelties pāri grūtībām, kas nav spējīgs atrisināt ikdienas uzdevumus, nav vēl pietiekoši izglītots, izskolots un izaudzināts, pat ja viņam ir desmit diplomu.” (50, 4.lpp.)

Par cilvēka personības veidošanas nosacījumu kļuva garīgās, tikumiskās un fiziskās attīstības apvienošana. Raksturīga parādība bija dažādu jaunatnes organizāciju veidošanās. Tajās ievērojama vieta tika veltīta jauno personību fiziskajai attīstībai. Visvairāk uz to virzītā organizācija bija – skauti.

Jūlijs Aleksandrs Students 1933. gadā raksta: “...harmonisks cilvēks ir vienīgi tas, kas ar sava gara spēku noteic ķermeni. Apgarots, izturīgs veselīgs un veikls ķermenis ir fiziskās audzināšanas mērķis, kas nozīmē to pašu, ko harmoniskais cilvēks.” (17, 268.lpp.)

Nedaudz patētiski J. A. Students runā par audzināšanas jeb ģimenes nozīmi patriotisma jūtu veidošanā, uzskatot, ka tēvzemes mīlestības jūtas nosaka bērnības atmiņas, saistība ar ģimeni, sevis apzināšanos šajā mikrosistēmā. Viņš uzsver, ka latviešu ģimenē “pilnā mērā

novērojama uzpurēšanās otra labā: te viens par otru ne tikai jūt, bet arī cieš. Šādā līdzcietībā ir liela un dziļa pašaieliedzība un augstsirdība, kas stāv pamatā varonībai.” (16, 13.lpp.)

Izcilais latviešu pedagogs uzsver ģimenes jeb mājas audzināšanas nozīmi un nosauc to par visas turpmākās dzīves drošāko pamatu tam, lai kļūtu par “krietniem cilvēkiem”. (18, 13.lpp.)

Personība nevar rasties pati no sevis – nav Dieva vai dabas dāvana, bet veidojas audzināšanas un pašaudzināšanas rezultātā. (20, 148.lpp.) J. A. Studenta skatījumā personība ir tikumiska rakstura cilvēks ar izteiktu pienākuma apziņu.

Eduards Pētersons par personību dēvē izglītotu cilvēku, no kura izstāro spēks, kas saista, valdzina un ierosina. Šādai personībai piemīt tieksme uz daiļumu un ētisku pilnību.

1931. gadā viņš raksta tā:

“Katrs, kas sevi apzinās par izglītotu, saprot un nojauš, ka viņš kā cilvēks ir vērtība pati par sevi. Izglītība ir spēks, kas palīdz panest dzīves grūtības un sargā no vienpusīgas aizraušanās.” (13, 69.lpp.)

E. Pētersons uzsver, ka izglītotais cilvēks ir savas apkārtnes un citu cilvēku izglītotājs. Savā attieksmē un rīcībā pret ārējās dzīves formām šis cilvēks jūtas brīvs un neierobežots, cenšas loģiski analizēt un objektīvi novērtēt apkārtējās parādības. Savos spriedumos viņš izvairās paviršības un pārsteidzības. Visa viņa dzīve ir cenšanās pēc patiesības, daiļuma un ētiskās pilnības. Savu ārējo izpausmi tā gūst pieklājīgas uzvedības formās, paraugveidīgā dzīves kārtībā un apzinīgā pienākumu pildīšanā. Iekšējā izpausmes forma – savas personības pilnveidošana, paškritika.

Skolotājs Aleksandrs Dauge, domājot par panākumiem mācību procesā, liek atcerēties, ka skolai nevar dot likumus un uzlikt uzdevumus pēc pašu iedomām, iegribas un interesēm. Ir jāizprot tās ideja, iekšējā struktūra, lai zinātu, ko tā spēj un ko nespēj, ko drīkst un ko nedrīkst no tās prasīt, lai skola pilnībā varētu realizēt savas īstās vērtības. Personība, A. Dauges izpratnē, ir cilvēks, kurš uzņem sevī garīgās kultūras saturu un garīgi un ētiski pastāvīgi aug.

A. Dauge uzsver, ka pāri bioloģiskai un sociālajai sfērai paceļas ideju pasaule, garīgā kultūra. “Un tādēļ cilvēks jā sagatavo, jā audzina arī šai trešajai un augstākai īstenībai, jā padara par šo augstāko vispārcilvēcisko vērtību nesēju.” (5, 398.lpp.)

Pēc A. Dauges domām audzināšanas jēdziens ietver sevī trīs motīvus:

- 1) audzināšana cenšas padarīt cilvēkus par spējīgiem nodrošināt savu individuālo eksistenci;
- 2) sagatavot tos apzinīgai un derīgai dzīvei sabiedrībā;
- 3) palīdzēt tiem tapt par personībām, kas apzinīgi dzīvo garīgās kultūras pasaulē. Šie trīs audzināšanas motīvi nav šķirami, tie ir cieši saistīti savā starpā.

Jaunajai paaudzei jārada jauni ideāli, jāsniedz jaunas idejas, jāmodina un jānostiprina jauns saimniecisks un arī jauns sociāls un politisks ētoss; jārada jauns sociālā humānisma ideāls, kas stāvētu pāri personīgam. (5, 397.-407.lpp.)

Domājot par pedagoģisko vērtību iedzīvināšanu skolā, divdesmitajos, trīsdesmitajos gados, tika domāts par pašas skolas ideju, struktūru un uzdevumiem. Pedagoģisko vērtību iedzīvināšana skolā ir atkarīga no izpratnes par dzīves jēgu. Izprotot izglītības ideju, dzīves sarežģītās attiecības, šo parādību savstarpējos sakarus, iegūstama pareiza dzīves orientācija, bez kuras nav iespējama personības pašpiepildīšanās – šī nozīmīgā problēma savu atspoguļojumu gūst J. Studenta un A. Dauges, kā arī citu (J. Grete, A. Vičs) tā laika pedagogu darbos.

Secinājumi

- audzināšanas mērķis nosaka personības attīstības virzību;
- līdz ar vēsturiskajām, ekonomiskajām un politiskajām izmaiņām mainās arī audzināšana, tās mērķis un līdzekļi;
- cilvēka audzināšanas mērķa sasniegšanu ietekmē vispirms ģimene, tad skola, sabiedrība un daba (vide);
- audzināšanas mērķi var realizēt tikai tad, ja personība to brīvprātīgi pieņem un apzināti apgūst;
- tautas pedagoģijas mērķis: cilvēks, kas apvieno sevī darba tikumu, ētiskās un estētiskās vērtības;
- jaunlatviešu mērķis: veidot pamatus latviskai skolai, latviešu nacionālajai pedagoģijai kā zinātnei;
- jaunstrāvnieceku mērķis: audzināt "ideālu būtni" ; apzinīgu, aktīvu nākotnes cilvēku, kas spēj pretoties sadzīves kļūdām, nebaidās no grūtībām un ļaunumiem;
- 20. gadsimta divdesmito, trīsdesmito gadu audzināšanas mērķi un uzdevumi ļauj secināt par ievirzi ceļā uz harmonisku personību, jo tiek akcentēta radošo spēju izkopšana, plaša garīgā redzesloka izveide un pašapziņas akcentēšana;
- tajā laikā dzimušās atziņas, idejas mērķi un koncepcijas par personības attīstību un izpēti saglabā savu nozīmīgumu un ir izmantojamas arī mūsdienās risinot audzināšanas teorijas un prakses jautājumus.

4. PERSONĪBAS ATTĪSTĪBAS PROBLĒMA LATVIEŠU PEDAGOGU UN FILOZOFU DARBOS LATVIJĀ (1918-1940)

4.1. Galvenie strāvojumi pedagogiskajā domā Latvijā 20. gs. 20.-30. gados

Būtisks pedagogiskās domas attīstībā ir divdesmito, trīsdesmito gadu mantojums. Neatkarīgas demokrātiskas republikas nodibināšana Latvijā 1918. gada 18. novembrī pavēra plašas iespējas skolas un tautas izglītības idejas pilnveidošanai, jaunu audzināšanas un personības attīstības ideālu īstenošanai.

Īpašas rūpes jaunā valsts veltīja izglītības sistēmas sakārtošanai, redzot tajā garantiju tautas materiālajai labklājībai un garīgajai attīstībai.

Pamatu nozīmīgām pārvērtībām tautas izglītībā un kultūrā, garīgajā dzīvē un audzināšanā nodrošināja vairāki faktori.

J. Anspaks savā monogrāfijā (21) min šādus dažādus faktoros:

- 1) tautas garīgo dzīvi un visas sabiedrības progresu būtiski ietekmē vēsturiski izveidojušies procesi Latvijas brīvvalsts izcīņas un valstiskās neatkarības nostiprināšanās gados;
- 2) līdzsvarotas saimniecības un kultūras celsmes darbā Latvijai nākas saskarties gan ar šķietami nepārvaramām grūtībām, ārējiem un iekšējiem draudiem, gan ar nozīmīgiem panākumiem un starptautiski atzītām veiksmēm ekonomikā un kultūrā, izglītībā un mākslā. Atbildīgus un šķietami pat nepaveicamus uzdevumus izvirza arī Latvijas izglītības darbiniekiem un pedagogiem, visai Latvijas valstij un sabiedrībai, atjaunojot skolu, veidojot jauna tipa personību, organizējot skolotāju izglītību un teorētiski pamatojot un nodrošinot šo lielo pārmaiņu procesu;
- 3) Latvijas brīvvalsts gados sekmes nodrošina lielais sagataves darbs – latviešu topošās inteliģences vairāku paaudžu veikums tautas kulturālajā un saimnieciskajā sagatavošanā neatkarībai. Iepriekšējā pusgadsimtā smagā kulturālā un saimnieciskā cīņā latviešu tauta jau faktiski rada nepieciešamo bāzi tautskolas atjaunotnei un izglītības attīstībai, savas nacionālās augstskolas nodibināšanai, zinātnes un mākslas pilnveidei;
- 4) valsts atbalsts izglītībai, zinātnei un mākslai pakļauts uzdevumam – ierindot Latviju un latviešus moderno kultūras valstu un tautu saimē, sekmēt tautas materiālās un

garīgās kultūras līdzsvarotu attīstību. Šim nolūkam kalpo izvērstas izglītības sistēmas izveide, sākot no zemākās līdz pat augstākajai izglītības pakāpei;

- 5) jaunā valsts lielu uzmanību veltī cittautiešu izglītībai. Likumā par mazākuma tautību skolu iekārtu Latvijā uzsvērts, ka mazākuma tautību skola savā organizācijā ir autonoma. Juridiskajām un fiziskajām personām ir tiesības dibināt un uzturēt skolas ar attiecīgās tautas mācību valodu;
- 6) pēc Latvijas brīvvalsts nodibināšanas sākas sadarbības ceļu meklējumi ar tuvākajiem kaimiņiem – igauņu un lietuviešu tautas izglītības un pedagoģijas darbiniekiem. Izvēršanas plaša sadarbība ar Eiropas un pasaules zinātnes un izglītības centriem;
- 7) Latvijas valsts panākumi tautas izglītībā, rosme rakstniecībā, glezniecībā, teātra mākslā un mūzikas attīstībā, rūpes par tautas estētiskās kultūras celšanu veicina arī uzplaukumu mākslas izglītības attīstībā un mākslas pedagoģijas ideju apguvē, to radošā izstrādē un īstenošanā;
- 8) jaundibinātā Latvijas valsts sastopas ar ārkārtīgi lielām grūtībām izglītības jautājumu risināšanā. Skolas atjaunotnei, izglītības organizācijai, jauno audzināšanas ideālu īstenošanai ceļu aizšķērso gadsimtiem ilgais koloniālais jūgs, politiskā un nacionālā apspiestība, izpaužoties ģermanizācijā, rusifikācijā, polonizācijā, latviešu tautas kultūras vērtību noniecināšanā vai pat iznīdēšanā. (21, 175.-179.lpp.)

Tātad, apkopojot visus iepriekš minētos faktorus, var secināt, ka Latvijas brīvvalstij priekšplānā izvirzījās neatliekami uzdevumi:

- uzcelt jaunu skolu;
- tās darbā ievadīt jauna tipa skolotāju;
- izglītībai ierādīt tās patieso vietu tautas un demokrātiskas valsts dzīvē un kultūrā.

Šajā jaunajā kultūrcelsmes darbā nedrīkstēja pieļaut norobežošanos no pagātnes kultūras vērtībām, no vispusīgas reālās situācijas izvērtējuma izglītībā un jaunāko sasniegumu analīzes pedagoģijas teorijā un skolu praksē. Jaunajai valstij bija jānovērš gadsimtiem iedibinātos ģermanizācijas un rusifikācijas izveidotos stereotipus un izraisītās deformācijas. Tikpat svarīgs uzdevums bija pārvarēt Latvijas novadu teritoriālo, administratīvo un nacionālo nošķirtību. Bija jāizmanto visas iespējas, lai atbrīvotos no dogmatisma, sholastikas un rutīnas skolas un skolotāju darbā, izglītības organizācijā un vadībā.

Pirmais izglītības ministrs Kārlis Kasparsons (medicīnas doktors) rosīgi darbojās, lai izveidotu Medicīnas fakultāti Universitātē. 1919. gada 12. jūnijā par izglītības ministru iecēla

Juri Plāķi. Viņa vadībā tad arī tika sākts tautas izglītības pārveides un jauncelsmes darbs Latvijas brīvvalstī.

1919. gada 8. decembrī Tautas Padome pieņēma likumu par Latvijas izglītības iestādēm. Tajā bija noteikts, ka visiem Latvijas pilsoņiem obligāta ir pamatskolas izglītība – sešas klases (no astoņu līdz četrpadsmit gadu vecumam). Mācības visās obligātajās apmācības skolās bija pieejamas par brīvu ikviena bērna dzimtajā valodā. Nākamā pakāpe bija zemākās arodskolas. Vidusskolas izglītība: ģimnāzijas, tehnikumi, komercskolas, skolotāju institūti.

Liels bija arī studēt gribētāju skaits Latvijas augstskolās. 1919. gada 28. septembrī durvis vēra Latvijas augstskola (no 1923. gada Latvijas Universitāte) – nacionāla valsts bez tās pastāvēt nevarēja. (40, 199.lpp.)

Plašs darbalauks paveras pedagoģijas zinātniekiem un attiecīgo nozaru speciālistiem, izstrādājot nacionālās skolas un izglītības attīstības dokumentus, nosakot Latvijas skolu iekārtu, mācību programmu vadlīnijas, rūpējoties par skolotāju izglītību un viņu radošās aktivitātes atraisīšanu, kā arī par jaunās skolotāju maiņas sagatavošanu.

Latvijas brīvvalsts pirmajos gados vadošie latviešu zinātnieki atzīst, ka saimniecības, zinātnes un mākslas attīstību valstī nosaka tautskolotāju darbība, viņu izglītības līmenis.

Līdzās milzīgajam organizatoriskajam darbam, veidojot skolu tīklu un iekārtojot jaunas skolas telpas, sagatavojot skolotājus un ceļot viņu kvalifikāciju, tiek izvērstas mērķtiecīgs darbs pedagoģijas teorijā, izglītības organizācijā un skolu vadīšanā.

Jaunie un vēl nekad nerisinātie uzdevumi vienoja visas sabiedrības un pedagoģu spēkus radošam darbam, mudināja uzsākt eksperimentus izglītības un personības attīstības nodrošināšanā. Latvijas Universitāte kļuva par galveno akadēmiski izglītotu skolotāju kadru sagatavošanas centru un nozīmīgāko pētījumu centru pedagoģijā un psiholoģijā.

Izglītības teorijas un mācību metodikas jautājumi aktīvi tika risināti arī jaunizveidotajos skolotāju institūtos Rīgā, Daugavpilī, Jelgavā, Rēzeknē un Cēsīs. Par nozīmīgu zinātniskās pētnieciskās centru un skolotāju pedagoģiskās jaunrades rosinātāju kļuva 1925. gadā nodibinātais Rīgas pilsētas Jaunatnes pētīšanas institūts. (21, 183.lpp.)

Jūlija Auškāpa (Latvijas Universitātes rektors no 1933.g. – 1937.g. un izglītības ministrs no 1938.g. – 1940.g.) grāmatā ‘‘Zinātnei un tēvijai’’ var lasīt šādus vārdus:

‘‘Tāpēc pie laika jānoskaidro jaunatnei, ka pēc augstskolas izglītības jādzenas nevis materiālo labumu dēļ, bet gan aiz zinātgribas un lai sagatavotos patiesi iemīļotam darbam. Tad šis darbs pats, nevis materiālie labumi dos augstāko iespējamo apmierinājumu dzīvē.’’ (24, 63.lpp.)

Raksturīgi, ka izglītības teorijas un prakses attīstība pedagoģijas ideju veidošanās Latvijas brīvvalsts gados norisinājās ciešā kopsakarā ar galvenajām norisēm Eiropas un

pasaules zinātnē, kultūrā un garīgajā dzīvē. Īpaši rūpīgi tika analizēta divdesmitā gadsimta pirmo gadu desmitu pieredze dažāda tipa skolu attīstībā, izglītības sistēmas organizācijā, skolu dzīves sakārtošanā un vadībā.

“Pedagoģija nedrīkst būt zinātne, tai ir jābūt mākslai. Un kur ir kāda māksla, kuru var mācīties, nepārtraukti nedzīvojot sajūtās? Bet sajūtas, kurās jādzīvo, lai nodarbotos ar to lielo dzīves mākslu, kāda ir pedagoģija, šīs sajūtas, kādām jābūt pret pedagoģiju, tās iedegas tikai, apskatot lielo Visumu un tā kopsakarību ar cilvēku.” (53, 121.lpp.)

Jaunāko pedagoģijas ideju izvērtēšanu, popularizēšanu un ieviešanu izglītības, audzināšanas un personības attīstības praksē nodrošināja oriģinālu mācību grāmatu izstrāde.

Plašu rezonansi izraisa K. Dēķena “Rokas grāmata pedagoģijā” (1919), P. Birkerta “Pedagoģiskā psiholoģija” (1923), E. Pētersona “Vispārīgā didaktika” (1931), P. Dauges “Māksla un audzināšana” (1924) un “Vispārīgā pedagoģija” (1932), J. A. Studenta “Bērnu, pusaudžu un jauniešu psiholoģija” (1931), “Vispārīgā pedagoģija” (1933), K. Obšteina “Pedagoģijas vēsture” (1929-1932) u.c.. (21, 185.lpp.)

Protams, arī Latvijas brīvvalsts gados ceļš uz brīvu un demokrātisku skolu, līdzsvarotu personības attīstību un izglītību ir visai grūts un sarežģīts. Pēc inerces saglabājas dogmatiskās skolas stereotipi, kas kavē skolēnu patstāvības un garīgās aktivitātes atraisīšanos.

Jaunās skolas jeb jaunās audzināšanas idejas rod visdziļāko ietekmi Latvijas brīvvalsts izglītībā un ienes būtiskas novitātes skolu dzīvē, skolēna personības izpētē un diagnostikas metodikā, skolotāja darbības radošā potenciāla palielināšanā un humānistiskā savstarpējo attiecību stila ietekmes nostiprināšanā. Daudzi latviešu pedagogi un izglītības darbinieki pievēršas personības pedagoģijai. Šim virzienam aizsākumus Latvijā iedibina Tērbatas universitātes profesors J. Osis, tālāk attīsta LU profesori P. Dāle, P. Jurevičs u.c.. Bet par personības attīstības idejas paudēju, audzināšanas teorijas un audzināšanas mākslas pamatu veidotāju Latvijā uzskatāms J. A. Students.

Visnozīmīgākais J. A. Studenta darbs ir “Vispārīgā pedagoģija. Zinātne un māksla sevis un citu audzināšanā.”. Grāmata ir neparasta, oriģināla un tā ir adresēta vecākiem, jaunatnei.

J. A. Studenta “Vispārējā pedagoģija. Zinātne un māksla sevis un citu audzināšanā.” (19, 20) ietver plašu problēmu loku – tiek noskaidrota audzināšanas nozīme sabiedrības dzīvē un iekšējā cilvēka audzināšanā; raksturots pedagoģijas stāvoklis gara zinātņu un mākslu sistēmā; izvērtētas audzināšanas teorija un audzināšanas mākslas attiecības; izstrādāti pamatnosacījumi pedagoģijas integrācijai ar citām zinātnēm un mākslām; analizēti audzināšanas mērķi un līdzekļi; pievērsta uzmanība audzinātāja personībai un audzināšanas

mākslas apguvei; analizēti audzināšanas posmi ciešā kopsakarā ar personības attīstības galvenajiem faktoriem u.c..

J. A. Students uzskata, ka izglītības un audzināšanas uzdevums nav cilvēku sagatavot materiālai peļņai un jutekliskām ērtībām, bet gan viņu izveidot par personību: "Mērķi, gribas izturība un vēlēšanās arvien pēc jauniem mērķiem, labākas dzīves un labākiem cilvēkiem, - tādai jābūt prasībai personības veidošanā." (20, 167.lpp.)

Balstoties uz gara zinātņu un mākslu vērtībām J. A. Students, tāpat kā viņa skolotāji un tuvākie kolēģi – P. Dāle, A. Dauge, E. Pētersons, - divdesmitajos trīsdesmitajos gados Latvijas brīvvalstī strādā pie skolas idejas. Skolā viņi saskata reālas iespējas personības pilnveidei un visas tautas kultūras pamatu veidošanai, nācijai un valsts dzīves radošo spēku stiprināšanai.

Tāpat tā laika pedagoģijas zinātnieki strādā arī vēl citos virzienos. Tie ir: kultūrpedagoģija, mākslas pedagoģija, darba skolas ideja, individuālpedagoģija, sociālā pedagoģija un personības pedagoģija.

Personības pedagoģijas izpētei pievēršas tie latviešu pedagogi un izglītības darbinieki (P. Dāle, P. Jurevičs, u.c.), kuri saskata individuālpedagoģijas un sociālpedagoģijas vienpusības izpausmes.

Domājot par skolas atjaunotni, par nākotnes mācību procesu, kura centrā būs skolēns, divdesmito, trīsdesmito gadu pedagogi izdara konsekventus secinājumus, vērtējot savu darbu. Viņi secina, ka nav iespējams pieņemt citu pārbaudītās un par labu atzītās metodes, ka nevar iet pa iemītām takām. Mācību procesā tiek pieprasīta aktivitāte, bet tā savukārt domāšanu un iniciatīvu. Prasība skolotājiem – nesniegt skolēniem gatavu patiesību, bet likt to bērniem pašiem sameklēt un pašiem atrast.

Uzmanība tiek pievērsta arī skolotāju izglītībai, it sevišķi pašizglītībai. Augstu novērtēta skolotāja autoritāte. Tā uzskatīta par pamatu sekmīgam un kvalitatīvam mācību procesam.

Divdesmitajos, trīsdesmitajos gados tautskolotājus sagatavoja piecās mācību iestādēs. Iestādēs, kur sagatavoja pamatskolas skolotājus, noteicošās zināšanas bija mūzikā, pedagoģijā, psiholoģijā. Beidzot institūtu, skolotājam vienlaikus bija jā mācīja vairāki mācību priekšmeti – piemēram: latviešu valoda, matemātika, apkārtnes mācība un vēsture.

Skola Latvijā divdesmitajos, trīsdesmitajos gados tika uzskatīta par vienu no galvenajiem kultūras centriem, harmoniski to iekļaujot visā kultūras dzīvē.

1939./1940. gadā Latvijā darbojās 36 bērnudārzi, 7 atsevišķas pirmsskolas 794 pirmās pakāpes pamatskolas ar četrām pirmajām klasēm, 799 sešklāšu pamatskolas u.c., kopā 1804 tautskolas. 1936./1937. gadā vidusskolu bija 112, tostarp 76 ģimnāzijas, 76 komercskolas, 8 tehnikumi, 5 lauksaimniecības vidusskolas. (41, 294.lpp.)

“Latvijas panākumus izglītībā citu valstu vidū varam saukt par apžilbinošiem. Izglītībai Latvijas valsts katru gadu izdeva 14,7% no budžeta. Pārējās Eiropas valstīs tai laikā izglītībai vidēji no budžeta atvēlēja 12,1%.” (41, 296.lpp.)

4.2. P. Jureviča un P. Dāles filozofiskais un pedagoģiskais skatījums

Laikabiedri Pauls Jurevičs (1891-1981) un Pauls Dāle (1889-1968) ir tie Latvijas divdesmito trīsdesmito gadu pedagogi un izglītības darbinieki, kuru devums latviešu kultūrā vēl nav pilnībā apzināts un izvērtēts.

Izglītības filozofija saskata izglītību kā veselumu un cilvēces kultūras integrālu daļu, indivīdu un sabiedrības izglītības vajadzības, izglītības attīstību, tās mērķus, procesu un rezultātus. Tie ir jautājumi, kuriem savos darbos pievērsušies P. Jurevičs un P. Dāle.

Vispirms pievērsīšos Latvijas Universitātes profesora P. Jureviča devumam izglītības filozofijā. Tas ir plašs un nozīmīgs. Būdams docētājs un skolotājs, viņš daudz domāja par izglītības būtību, par idejām, kurām jānosaka pedagoģiskā prakse. P. Jureviča atziņas ir atrodamas daudzos rakstos, kas divdesmitā gadsimta 20.-30. gados publicēti “Izglītības Ministrijas Mēnešrakstā”, “Audzinātājā” u.c..

Nedaudz par Paula Jureviča dzīvi un pedagoģisko darbību: dzimis Rīgā 1891. gada 7. novembrī. Bērnībā apmeklējis bērnudārzu, mācījies elementārskolā. 1902. gadā iestājas Rīgas pilsētas reālskolā, taču viņu vairāk interesēja humanitārās zinātnes. Agrā jaunībā zēns smagi slimoja, bet 1905. gadā P. Jurevičs kļuva par vācu valodas mājskolotāju. Šajā laikā viņš jau bija izlēmis, ka studēs filozofiju. Pārvarot dažādus šķēršļus, viņš 1911. gadā tiek uzņemts Tērbatas universitātes Vēstures un filozofijas fakultātē. Sākoties Pirmajam pasaules karam studijas bija jāpārtrauc; Jureviču ģimene evakuējas uz Maskavu. Maskavas universitātē P. Jurevičs turpina savu pētījumu par Platona ideju pasauli un nokārto nepieciešamos eksāmenus, kas nepieciešami, lai augstskolas kurss skaitītos pabeigts.

Uzzinot par Latvijas neatkarības pasludināšanu, 1921. gada janvārī P. Jurevičs atgriežas dzimtenē un jau martā sāka darbu LU Filoloģijas un filozofijas fakultātē, bet šī paša gada rudenī dodas Izglītības ministrijas atbalstītā komandējumā uz Lilli Ziemeļfrancijā. Tieši Lilles Universitātē P. Jurevičs izpildīja nepieciešamos nosacījumus, lai tiktu pielaists pie doktora eksāmeniem un disertācijas aizstāvēšanas. Francijā pavadītie gadi atstāj neizdzēšamu iespaidu uz P. Jureviča turpmāko dzīvi un atspoguļojas viņa darbos.

1924. gadā viņš atgriežas Latvijā un sāk aktīvu darbību skolā un augstskolā. 1937. gadā. P. Jurevičs aizstāvēja doktora disertāciju (“Atziņas problēma Bergsona filozofijā”). Viens no viņa oponentiem bija P. Dāle. (47, 125.-129.lpp.)

Analizējot P. Jureviča atziņas, var secināt, ka viņa interešu loks ir visai plašs – izglītības jēdziena izpratne, tā filozofiskais pamatojums, īpaši izceļot latviešu zinātniskās domāšanas specifiku.

Pauls Jurevičs uzskatāms par klasiskās izglītības piekritēju un aicina skolotājus viņu pedagoģiskajā darbībā balstīties uz skaidrām klasiskās izglītības idejām. (9, 131.-139.lpp.)

Zandas Rubenes pētījumā ‘‘Paula Jureviča dzīve un izglītības filozofija’’ (47) ir rodamas galvenās P. Jureviča atziņas, kas saistās ar izglītības filozofiju un personības attīstību. Tās ir:

- izglītība ir viens no svarīgākajiem cilvēka cieņas rašanās nosacījumiem;
- izglītības progress vienmēr ir cieši saistīts ar kultūras progresu;
- izglītības sistēma visos laikos ir dibināta uz ētiskām, estētiskām un zinātniskām vērtībām un tās uzdevums ir ievadīt jauno paaudzi patiesu kultūras vērtību izpratnes pasaulē;
- dziļa kultūra būs tam cilvēkam, kas apzināsies augstāko zinātnes un mākslas sasniegumu pamatojumus un nosacījumus, spēs skatīt tos noteiktā sistēmā;
- dziļas kultūras pamatā ir izglītība, kas netiecas attīstīt vienīgi cilvēka prātu;
- izglītības mērķis ir dot iespēju iegūt zināšanas, kas nepieciešamas ideālu īstenošanai dzīvē. (47,139.-143.lpp.)

P. Jurevičs kritizē tā laika Latvijas izglītības politiku. Viņš uzskata, ka tā balstīta ‘‘vienotās skolas’’ programmā un neveicina individuālās audzināšanas problemātikas pētīšanu. Pēc P. Jureviča domām izglītībai jābūt individuālā gara veidotājai. [audzin.131-139] Tāpēc skolā jāapgūst klasiskās valodas, filozofija, psiholoģija un loģika.

Manuprāt, ļoti mūsdienīgi skan doma par kāda mācību priekšmeta iekļaušanu skolu programmās:

- 1) kā mācību priekšmets palīdzēs orientēties dzīvē un to pilnveidot;
- 2) kāda nozīme tam ir turpmākajā profesionālajā darbībā;
- 3) kā mācību priekšmets piemērots bērna attīstības pakāpei;
- 4) kā tas veicina audzināšanas un izglītības uzdevumus. (8, 289.-295.lpp.)

Lielu vērtību P. Jurevičs pievērš filozofijai, uzskatīdams to par vispārējās izglītības sistematizētāju. 1927. gadā ‘‘Izglītības Ministrijas Mēnešrakstā’’ turpinājumos tiek publicēts viņa raksts ‘‘Filozofijas nozīme un vieta vispārējā izglītībā’’. Rakstā izskan doma, ka filozofija ir tas mācību priekšmets, kurš palīdzētu cilvēkam izprast jautājumus par pasaules un dzīves jēgu, progresu, regresu, par optimistisku vai pesimistisku spriedumu veidošanu u.c..

Pēc P. Jureviča domām, filozofijai vajadzētu būt katras īstas audzināšanas nozīmīgākajai daļai. Ir nepieciešams skolēnam palīdzēt, dot sistemātiskus norādījumus, kā skaidrot principiālas pretrunas domāšanā. Tas izdarāms ar filozofijas palīdzību, jo ‘‘filozofija

pēta zinātniskās spriešanas veidus, to metodes, zinātņu pamatpieņēmumus – skolā tā sistematizētu visas pretrunas un dažādības mācību priekšmetos”. (47, 145.lpp.)

“Filozofijas vērtība ir tā, ka tā dod prātam virzienu, dod tam metodi.” (8, 295.lpp.)

Pauls Dāle – latviešu filozofs, psihologs un pedagogs. Vislielākais viņa ieguldījums ir psiholoģijas filozofijā, personības un pedagoģiskajā psiholoģijā.

Pauls Dāle dzimis Rīgā, 1889. gada 23. jūlijā. Izglītība – 1908. gadā beidzis Rīgas pilsētas klasisko ģimnāziju. Tāpat kā vairums tālaika latviešu inteliģentu, viņš ir spiests meklēt studiju un darba vietu ārpus Latvijas. Studiju laikā P. Dāle iesaistās latviešu inteliģences pasākumos. Viņš bija pirmais, kurš izstrādāja projektu par Latvijas Universitāti.

1916. gadā P. Dāle iegūst filozofijas zinātņu kandidāta grādu. Tad seko direktora darbs Valmieras sieviešu ģimnāzijā. Valmierā P. Dāle organizēja pirmo Tautas universitāti Latvijā.

1919. gadā viņš aktīvi piedalās Latvijas Augstskolas organizēšanā un tās svinīgajā atklāšanā 28. septembrī. No 1927. līdz 1940. gadam P. Dāle ir profesors Latvijas Universitātē. 1927. gadā par pētījumu “Cilvēka dvēsele un centrālā nervu sistēma. R. Avenāriusa psiholoģiski filozofiskie uzskati un to kritika” P. Dāle iegūst filozofijas doktora grādu un kļūst par starptautiski atzītu autoritāti. (21, 269.lpp.)

P. Dāles uzmanības lokā ir cilvēks kā vienots veselums. Izglītībā viņš redz pamatu kā personības, tā arī tautas gara kultūras nemītīgai izaugsmei. P. Dāle uzskata, ka sabiedrības, skolas un izglītības pamatuzdevums ir garīgo vērtību radīšana un personības gara stiprināšana. Garīgo, tikumisko, mākslas un estētisko vērtību kopšana, dvēseles dziļuma un daiļuma atraisīšana ir ilgstoša, mērķtiecīga izglītības un pašizglītības darba rezultāts. Pēc P. Dāles domām - izglītībā vajadzīga uzticība lieliem mērķiem un idejām.

Daudz svarīgu atziņu, kas saistītas ar personības attīstību ir P. Dāles grāmatā “Gara problēmas”, kas ar šādu nosaukumu iznāk 1935. gadā. Grāmatas nolūks ir lasītājos raisīt reliģiski filozofiskas, ētiskas un psiholoģiskas pārdomas, bet pamatdoma, jeb pasaules uzskats: “aktīvs ideālisms un gara prioritātes atzīšana” .(6, 5.lpp.)

Grāmatas pirmajā daļā autors analizē ievērojamu rakstnieku un filozofu (J. Poruka, F. Bārdas, F. Dostojevskā, F. Šlēgeļa un V. Solovjova) personību un daiļradi. Izlasot šo nodaļu, var spriest, ka P. Dāle šīs diženās personības ir dziļi cienījis un idejiski ietekmējies no tām.

Grāmatas otrajā daļā “Reliģija un inteliģence” ir izgaismotas inteliģences un reliģijas attiecības. Pēc autora domām reliģijas izpratnes pamatā ir ticība kam svētam. Viņš raksta: “kā prāts cilvēka garīgā dzīvē nevar aizstāt sirdi, tā arī filozofija nevar aizstāt reliģiju, bet tikai papildināt to, jo katrai tai savas saknes, savi īpatnēji mērķi un līdzekļi”. (6, 114.lpp.)

Savukārt intelekta jēdzienu P. Dāle skaidro ne tikai ar prāta un domu gaišumu, bet arī ar sirdsskaidrību, kultūras vērtību cienīšanu, labo, skaisto, svēto ideju apzināšanos, kā arī dzīvošanu pēc tām.

Terminam "inteliģence" ir psiholoģiski ētisks un pedagoģisks raksturs, kas aptver cilvēka personības īpašību un spēju harmonisku kopumu. Šādā skatījumā inteliģence kā gara spēju un personības īpašību kopums nepastāv tikai noteiktā zināšanu daudzumā vai kādās speciālās prasmēs, ar kurām "izmērīt" garīgo attīstību jeb inteliģenci. Pēc P. Dāles domām, inteliģencei ir šādas iezīmīgas spējas:

- kritiski un patstāvīgi spriest;
- orientēties jaunās situācijās, piemēroties jauniem uzdevumiem;
- tvert parādību būtību un jēgu;
- izjust, pārdzīvot un pareizi vērtēt visu, kas cilvēcīgi mūžīgi vērtīgs un nozīmīgs;
- ierobežot un apskaidrot cilvēciskās dabas zemākās dziņas un potences. (6, 98.lpp.)

Grāmatas trešajā daļā "Zemapziņas spēks" ir izteiktas atziņas un pārdomas par dvēseles zemapziņas spēkiem un parādībām. P. Dāle skaidri definē jēdzienus "dvēsele" un "apziņa". Jēdziens "dvēsele" noteikti ir plašāks, jo tas aptver plašu neapzināto zemapziņas psihisko parādību joslu. Savukārt jēdzienu "zemapziņa" P. Dāle skaidro kā "personas vai "es" zināšana par to, ka taisni viņš ir savu pārdzīvojumu subjekts". (6, 177.lpp.)

Lai pētītu zemapziņu, ir jāsaprot, kas ir apziņa. P. Dāle izdala piecas pazīmes, kuras ir raksturīgas maksimālam apzinātības līmenim. Tās ir:

- 1) skaidrība, noteiktība un intensitāte;
- 2) uzmanības pievēršana;
- 3) prezentā pilnība;
- 4) pašapziņa;
- 5) "es" brīvās attieksmes iespējamība pret savu stāvokli.

P. Dāle apziņas saturu cieši saista ar uzmanību. Šajā nodaļā P. Dāle analizē arī zemapziņas parādības, iedalot tās piecos pamattipos un joslās.

Atšķirībā no psihoanalīzes, kur pieņem, ka vadošie rīcības motīvi atrodas neapzinātajā daļā, P. Dāle uzskata, ka normāla dvēseles dzīve veidojas abu faktoru (apziņas un zemapziņas) harmoniskas savstarpējas mijiedarbības rezultātā.

Izlasot visu P. Dāles grāmatu "Gara problēmas", sākumā šķiet, ka nodaļas (tajās ietvertā rakstu tematika) ir stipri atšķirīgas, taču pēc paša autora domām, tajās visās iezīmējas zināma kopēja pamatdoma "aktīvs ideālisms un gara prioritātes atzišana – ar kristietības idejisko kodolu un optimistiska dzīves apstiprināšana, individuālā, nacionālā un kosmiskā radīšanas darba nešaubīgs apliecinājums" (6, 5.lpp.)

P. Dāles uzmanības lokā ir cilvēks kā vienots veselums, kurā garīgums un gara spēki piešķir "cilvēka personai kā miesīgi garīgai būtnei nepieciešamo līdzsvaru, dod viņa eksistencei radītājas dzīves saturu un stilu". (6, 9.lpp.)

Pēc P. Dāles domām nevar spriest par personības vispārējo garīgo attīstību, nepaturot redzeslokā emocionālo, tikumisko, estētiski māksliniecisko attīstību, rakstura noturību un gribas mērķtiecību noteiktu uzdevumu īstenošanā. Dažādu faktoru un ietekmju mijiedarbībā, pastiprinoties gara inteliģencei, personības tālākā izaugsme un attīstība atkarīga no tās spējām, zināšanām, prāta un rakstura īpašībām, no personības struktūras un spēka. Šāds garā stiprs cilvēks nevar kļūt par "apstākļu un nejaušību vergu". Ievirzi personības gara kultūras kopšanai rada izglītība. "Mājas un skolas izglītības un audzināšanas centri centrā jāstāv inteliģences un rakstura attīstībai un veidošanai." (6, 227.lpp.)

Visdažādākajos veidos (rotalās un mācībās, darbā un sportā, mākslinieciskajā darbībā, jaunradē u. c.) ir iespējams izkopt harmoniski izglītotu personību – tā uzskata P. Dāle, jo prāta un sirds inteliģencē izpaužas harmoniski izglītotas un "izdaiļotas" personības būtība.

Analizējot P. Dāles atstāto literāro mantojumu, nevar nepieminēt otru viņa nozīmīgāko darbu "Vērojumi un pārdomas par cilvēku un gara kultūru" (1944). Grāmatā ir sakopoti dažādos izdevumos publicēti raksti, taču tas netraucē uztvert grāmatu kā vienotu veselumu, jo visus rakstus vieno kopējs – personības tipoloģijas - problēmas risinājums.

P. Dāle apraksta šādus galvenos tipus: dzīves valdnieki, cilvēki ar gara grāciju, stiprās dvēseles, sociālais cilvēks, saīgušais cilvēks un klusētāji.

Nedaudz vairāk pakavēšos pie tipa "Cilvēki ar gara grāciju", jo P. Dāle uzskata, ka personības gara inteliģences veidošanās nav iedomājama bez mākslas un estētiskās kultūras vērtību pārmantošanas un apgūšanas. Viņš raksta: "Cēluma jūtas ir tās estētiskās jūtas, kurām piemīt sevišķs spēks, dziļums un nozīmīgums, kas liek vibrēt cilvēka dvēseles būtībai, raisīt ideju apziņu, just bezgalīgo un mūžīgo un sevi kā daļu no tā." (6, 216.lpp.)

Gara grācija ir "personības skaistais samērs un stils" – tā uzskata P. Dāle. (7, 20.lpp.) Estētiskā vērojuma (kontemplācijas) nozīme personības izveidē ir ļoti svarīga. Raksturojot estētiskās kontemplācijas būtību, P. Dāle raksta: "Tā ir īpatnēja, vairāk vai mazāk ilgstoša nostāja pret dzīvi, dabu un mākslas pasauli. Tās pamatelementi ir redzes un dzirdes apjautas un iztēles (fantāzijas) priekšstatī vairāk vai mazāk ciešā un bagātā saistījumā ar domām, refleksijām, atmiņām un jūtām, kas pauž mūsu uzskatu un domu norises un veidojumus. Šinī attieksmē dvēsele ļauj radīt cilvēkiem, lietām un parādībām, visām būtnēm savu nevilto un īsto seju, savu raksturīgo formu un būtību, savas esmes un dzīvības īpatnējo izteiksmi un konkrētību." (7, 128.-129.lpp.)

P. Dāle arī raksta, ka viss skaistais zaudē savu dzīvinošo spēku, ja tam nav saskaņas ar personības tikumisko pilnveidi, ar visas cilvēka gara pasaules kopšanu un veidošanu kopumā. Dziļāka, apgarota estētiskā kontemplācija, kas brīva no jebkādas vienpusīgas un paviršas estetizēšanas, ir jebkura "cilvēka brīnišķīga priekšrocība un viņa skaistākā prieka avots".

Pēc P. Dāles domām, personības mākslas izglītību vispilnīgāk izsaka un raksturo attīstības procesā sasniegtais "garīgais koplīmenis". Viņš arī atzīst, ka katra cilvēka garīgais koplīmenis var būt gan zems, gan vidējs vai arī augsts. Tas arī nosaka būtiskas atšķirības personības garīgajā un estētiski mākslinieciskajā attīstībā, viņa apziņas un uzvedības veidošanā.

Savā grāmatā "Vērojumi un pārdomas par cilvēku un gara kultūru" P. Dāle analizē sava laika pedagoģisko praksi un norāda uz trīs nevēlamiem virzieniem. Tie būtu – 1) liela vērība tiek veltīta faktisko zināšanu milzīga krājuma vairošanā un iekalšanā, bez sistēmas, bez kritiska izvērtējuma; 2) galvenā vērība tiek veltīta intelekta attīstības un loģiskās domāšanas izkopšanai, atstājot novārtā estētisko jūtu izkopšanu; un 3) uzmanība tiek veltīta stingras gribas nostiprināšanai, bet novārtā tiek atstāta zināšanu vairošana, prāta un sirds izglītības izkopšana. (6, 230.-231.lpp.)

Pēc P. Dāles domām, tādējādi tiek nojaukts līdzsvars izglītībā un bērna attīstībā, traucēta viņa iekšējo spēku un spēju veidošanās, netiek pilnveidota personības tikumiski estētiskā attīstība.

Zināšanu apguvei un prāta spēju izkopšanai jānorit ciešā vienotībā ar gara grācības un sirds inteligences attīstību un krietna rakstura veidošanu. Te liela nozīme ir mākslas skolotājiem, jo tieši viņu uzdevums ir atraisīt bērnos skaistā izjūtu un iztēli, izkopt estētiskās jūtas un domas, rosināt radošās tieksmes un spējas.

Grāmatas atsevišķās nodaļās P. Dāle apraksta dzīves izjūtu. Dzīves izjūta ir tā, kas atspoguļo cilvēka vispārējo attieksmi pret dzīvi, pret apkārtējiem cilvēkiem, pret pasauli.

P. Dāle raksta arī par latviešu ģimenes gara ideālu, jo tieši ģimenē cilvēks gūst piederības un vienotības izjūtu. Kad cilvēks kļūst pieaudzis un aiziet no ģimenes, tad viņš ieaudzināto ģimenes garu paņem sev līdzī. Kā galvenās, svarīgākās vēlamās īpašības latviskai ģimenei autors min sirsnību, goda prātu, čaklumu, viesmīlību, dzīvotprieku, cenšanos pēc izglītības un dzimtenes mīlestību. Patriotisma ideja caurstrāvo visus P. Dāles darbus.

J. Vaivara pētījumā "Pauls Dāle – filozofs, psihologs, pedagogs" atrodami šādi vārdi: "Vērtējot P. Dāles devumu kopumā, ir pamats runāt par patstāvīgas koncepcijas izstrādi, jo labi pazīstot pasaules psiholoģijas klasiku, P. Dāle mehāniski nav kompilējis autoritāšu atziņas, bet tās izvērtējis saskaņā ar savu pārliecību un dzīves pieredzi." (55, 104.lpp.)

Lai arī pirmajā brīdī šķiet, ka P. Jurevičs un P. Dāle savos darbos apskata dažādas tēmas, tomēr ir arī daudz kopīgu iezīmju. Tās būtu:

- izglītība ir viens no svarīgākajiem personības attīstības nosacījumiem;
- zinātnes un mākslas sasniegumu apzināšana, izpratne un spēja skatīt tos noteiktā sistēmā palīdz veidot dziļas kultūras cilvēku;
- savukārt dziļas kultūras pamatā ir izglītība, kas papildināta ar vērtību izpratni;
- pedagoģijai kā zinātnei par savu galveno mērķi ir jāizvirza pilnvērtīgas, harmoniskas personības ideāla veidošanos;
- iezīmē jaunas pieejas personības vispusīgai izpētei.

4.3. J. A. Studenta atziņas par audzināšanas un personības attīstības mījsakarībām

Par personības attīstības idejas paudēju, audzināšanas teorijas un audzināšanas mākslas pamatu veidotāju Latvijā uzskatāms Jūlijs Aleksandrs Students (1898-1964).

J. A. Students dzimis 1898. gada decembrī trūcīgā daudz bērnu ģimenē, saņemot no tās “ceļa maizi” visai turpmākajai dzīvei – labas, noderīgas pamācības un vecāku mīlestību. Jau no agras bērnības J. A. Students bijis zinātkārs, mērķtiecīgs un neatlaidīgs, vienmēr tiecies pēc jaunām zināšanām.

Pirmo izglītību ieguvis Lubānas Rupsalas pagastskolā, turpinājis mācības Lubānas ministrijas skolā un Lubānas augstākā tautskolā. Tad iesaukts karadienestā, kas izglītošanos uz laiku pārtrauca. Tad sekoja mācības Madonas virsreālskolā. J. A. Students bija apdāvināts cilvēks un viņu interesēja daudzas lietas - prata spēlēt vijoli, labi zīmēja. Kad pienāca studiju laiks, izvēle bija skaidra – filozofija.

J. A. Students filozofisko izglītību ieguva Latvijas Universitātē (1920-1924). Studijas un pētnieciskais darbs viņu satuvināja ar tādiem ievērojamiem cilvēkiem kā P. Dāle, A. Dauge, P. Jurevičš u. c..

1927. gadā Latvijas universitātē J. A. Students ieguva filozofijas doktora grādu par aizstāvēto disertāciju “Atziņas teorija grieķu filozofijā”. Divus gadus vēlāk viņš papildina zināšanas Vācijā un iegūst Jēnas universitātes filozofijas doktora grādu, kas vēlāk pamudina pievērsties pedagoģiskajam darbam. (37, 212.-216.lpp.)

Inta Kraukle savā pētījumā “Jūlija Aleksandra Studenta dzīvē un darbos izteikto atziņu aktualitāte mūsdienās” visu radošo J. A. Studenta darbību iedala četros galvenos virzienos:

- mācību programmu un grāmatu sastādīšana un izdošana filozofijā, ētikā, psiholoģijā un pedagoģijā;

- zinātniski populāru rakstu sagatavošana un izdošana;
- plaša pedagoģiskā darbība;
- sabiedriskā darbība.

Mans uzdevums ir sīkāk pakavēties pie tā virziena, kas atspoguļo J. A. Studenta izteiktās atziņas par personību, tās attīstību un audzināšanu - tātad pie grāmatām un rakstiem, kurus sarakstījis J. A. Students.

J. A. Studenta nozīmīgākie darbi:

- “Atziņas teorija grieķu filozofijā” (1927)
- “Ievadījums audzināšanas mācībā” (1928)
- “Psiholoģija. Ģimnāzijām, skolotāju institūtiem” (1930)
- “Ētika. Ģimnāzijām, skolotāju institūtiem. Pašmācībai” (1930)
- “Ievads filozofijā” (1931)
- “Loģika. Ievads formālā loģikā un metodoloģijā” (1931)
- “Vispārīgā pedagogika. Zinātne un māksla sevis un citu audzināšanā” (1933)
- “Bērna, pusaudža un jaunieša psiholoģija” (1935)

J. A. Students izstrādā arī vairākas mācību programmas – filozofijā, ētikā un psiholoģijā.

J. A. Students regulāri publicē savus rakstus arī divdesmitajos, trīsdesmitajos gados iznākošajos periodiskajos izdevumos “Students”, “Audzinātājs”, “IMM” (Izglītības ministrijas mēnešraksts), “Kadets”, “Aizsargs” u.c. . (37, 257.lpp.)

Visnozīmīgākais ir 1933. gadā izdots J. A. Studenta darbs “Vispārīgā pedagogika. Zinātne un māksla sevis un citu audzināšanā” (atkārtoti tas izdots 1998. gadā izdevniecībā “RaKa”) . Grāmata ir neparasta, oriģināla un tā ir adresēta vecākiem, jaunatnei un audzinātājiem. J. A. Studenta “Vispārīgā pedagogika. Zinātne un māksla sevis un citu audzināšanā” ietver sevī plašu problēmu loku:

- tiek noskaidrota audzināšanas nozīme sabiedrības dzīvē un iekšējā cilvēka audzināšanā;
- raksturots pedagoģijas stāvoklis gara zinātņu un mākslu sistēmā;
- izvērtētas audzināšanas teorijas un audzināšanas mākslas attiecības;
- izstrādāti pamatnosacījumi pedagoģijas integrācijai ar citām zinātnēm un mākslām;
- analizēti audzināšanas mērķi un līdzekļi;
- pievērsta uzmanība audzinātāja personībai un audzināšanas mākslas apguvei;
- analizēti audzināšanas posmi ciešā kopsakarā ar personības attīstības galvenajiem faktoriem u. c. . (19, 49.lpp.)

Grāmatas “Vispārīgā paidagōģija. Zinātne un māksla sevis un citu audzināšanā” priekšvārdos par “šās paidagōģijas pamatviedokli” J. A. students raksta: “Izglītības un audzināšanas uzdevums nav cilvēku sagatavot materiālajai peļņai un jutekliskajām ērtībām, bet viņu izveidot par personību.” (19, 48.lpp.)

Jaunie uzdevumi audzināšanā un personības attīstībā liek paplašināt pedagoģijas robežas. J. A. Students saskata iespējas integrēt un likt lietā zinātņu un mākslu sasniegumus.

Pirmajā nodaļā J. A. Students analizē pedagoģijas uzdevumus un stāvokli gara zinātņu un mākslu sistēmā. Viņš uzskata, ka audzināšana ir “gribas, jūtu un prāta attīstīšana virzienā uz audzināšanas mērķi”. Audzināšana dod rezultātus vienīgi tad, ja cilvēks ir spējīgs garīgi augt.

Pēc J. A. Studenta teiktā, zinātne ir “pamatotu prāta spriedumu sistēma”, bet māksla – “jaunas īstenības radīšana un veidošana tēlos”, tāpēc arī grāmatas apakšvirsrakstā ir teikts, ka pedagoģija ir zinātne un māksla sevis un citu audzināšanā. Audzināšana ir īpatnēja veida māksla un tā iet roku rokā ar audzināšanas zinātņi – teoriju. “Lai audzināšanas darbs būtu auglīgs, audzināšanas zinātne jālaiž praksē, kur izveidojas māksla, kas zinātņi papildina.” (19, 62.lpp.)

Audzināšana norisinās dzīvē – ģimenē, sabiedrībā, dabā. Tur arī veidojas personība. Savas grāmatas pirmajā nodaļā apskata J. A. Students apskata pedagoģijas zinātnes un mākslas saistību ar citām zinātnēm: psiholoģiju, ētiku, loģiku, politiku, socioloģiju, filozofiju, reliģiju, jo tās, savstarpējā mijiedarbībā, ietekmē personības attīstību.

Savas grāmatas “Vispārīgā paidagōģija. Zinātne un māksla sevis un citu audzināšanā” otrajā nodaļā J. A. Students apskata jautājumu par audzināšanas nepieciešamību, mērķiem un līdzekļiem. Runājot par audzināšanas uzdevumiem, viņš raksta: “Ar audzināšanu cilvēkam jādod iespēja labāk un sekmīgāk kalpot savas dzīves mērķim, ko darot dzīve iegūst jēgu. Jēgas pilna dzīve vairs nav nodošanās tikai eksistences nodrošināšanai, bet ir jau kalpošana dzīves ideālam.” (19, 191.lpp.)

Audzināšana nešķirami saistīta ar mācīšanu. Pēc J. A. Studenta domām, “audzināšana iet uz sirdi, mācīšana uz galvu, vai arī – audzināšana uz dvēseli, mācīšana uz prātu”. Ar mācīšanu audzināšana iegūst nozīmi.

Grāmatas trešā nodaļa ir veltīta audzināšanas un izglītības jautājumam. J. A. Studenta pārlicība – izglītība ir nenobeidzams process, nenoslēdzama norise. Mēs varam tikai tuvojies izglītības ideālam, bet tā sasniegšana un piepildīšana ir bezgalīgs uzdevums. “Ikvienu specialitāti arvien vēl padziļināma, ikviens arods arvien vēl izsmalcināms. Visur gūstami jauni panākumi, jauni sasniegumi.” (19, 219.lpp.) Cik mūsdienīgi skan šie J. A. Studenta vārdi, kad runājam par mūžizglītību!

J. A. Students runā arī par “prāta un sirds” izglītību. Viņš uzskata, ka par īsti izglītotu nevar saukt cilvēku, kam ir tikai zināšanu bagātība, bet nav sirds cēluma. Zināšanu iegūšana atkarīga no apdāvinātības un darba, bet ētiskās skaidrības izkopšana turpretim vairāk no darba. Sirds skaidrība pēc J. A. Studenta domām ir “vērtīgāka manta nekā zināšanu krājums”. Ja cilvēkā prāta skaidrība ir līdzsvarā ar sirds skaidrību, tad viņu var uzskatīt par inteligentu. J. A. Students uzsver, ka inteligenci skaidrot tikai ar psiholoģijas palīdzību vien nevar, jāņem vērā arī pedagoģiski- ētiskais viedoklis. Tātad inteligence “prasa atsaucību” uz visām augstākajām vērtībām, t.i. nevien loģikas un ētikas, bet arī mākslas, tiesību un reliģijas normām. “Augstākā inteligence, īsi izsakoties ir augstākā objektivitāte, un šī objektivitāte izpaužas nevien prāta skaidrībā, bet arī sirds skaidrībā un dvēseles cēlumā.” (19, 233.lpp.)

Lai panāktu šādu līdzsvaru, pēc J. A. Studenta domām, tikumiskās gribas audzināšanu jāuzsāk pirms izglītības, kā ģimenē, tā skolā.

Izlasot šīs atziņas, arī mūsdienu skolotājs var gūt atbildes uz vairākiem svarīgiem jautājumiem:

- Kā panākt vārdu un darbu saskaņu?
- Kādēļ izglītots cilvēks ne vienmēr ir tikumisks?
- Kādam jābūt audzināšanas procesam, lai tiktu nodrošināta harmoniska personības attīstība?

Pēc J. A. Studenta uzskatiem, bērns jau no pašiem pamatiem ir jāaudzina visos audzināšanas virzienos – intelektuāli un ētiski, sociāli un politiski, estētiski un reliģiski. Nedrīkst aizmirst arī par fizisko un militāro audzināšanu. Visi šie audzināšanas veidi ir savstarpēji saistīti un kalpo viengabalainas, harmoniskas personības veidošanas uzdevumam.

Cilvēkā jāveicina vispusība un jāvairās no vienpusības. Šie J. A. Studenta vārdi attiecināmi arī uz audzināšanu. „Ieaudzīnot cilvēku visās kultūrālās dzīves sfairās, mēs viņu padarām par pilnvērtīgu kultūrālās sabiedrības locekli.” (19, 329.lpp.)

J. A. Students lieliski parāda visu audzināšanas jomu savstarpējo saistību un nepieciešamību: audzinot intelektuāli, cilvēkā noskaidrojas zinātniskā apziņa; audzinot ētiski, mostas ētiskā apziņa; audzinot sociāli, izveidojas sociālā apziņa, un tāpat ar attiecīgu audzināšanu panākama estētiskās, politiskās, militārās, reliģiskās apziņas izkopšana. “Ja dzīve ir daudzpusīga, vispusīgai jābūt arī audzināšanai.” (19, 329.lpp.)

Piektā nodaļa veltīta audzinātāja personai un “apstākļiem-audzinātājiem”, jo skolotājs ir tieši tas, kurš sniedz ne tikai zināšanas, bet arī attīsta, sagatavo skolēnu atbildīgai darba dzīvei, sekmē mērķtiecības, patstāvības un stipra rakstura veidošanos. Par audzinātāju, pēc J. A. Studenta domām, var būt vīrietis, sieviete, bērns, sabiedrība, kultūras sasniegumi, dzīvnieks un daba.

7. Vecākiem jāpievērš liela uzmanība savu bērnu veselības saglabāšanu un stiprināšanu, kā arī jā rūpējas par to, lai bērni varētu pilnīgi izmantot un pareizi piemērot savu rotaļāšanās dziņu.
8. Vecāki pret saviem bērniem nedrīkst darīt neko, kas bērnus nonicinātu.
9. Ikkatrs labs bērna darbs jāievēro un tam nav jāpauz vienaldzīgi garām.
10. Bērni vairāk jāaudzina priekā un jāpasargā no drūmuma. Priekam un nopietnībai jābūt līdzsvarā.
11. Bērniem pēc iespējas ieteicama citu bērnu sabiedrība.
12. Labāk ir, ja sabiedrība, kurā uzturas bērns, sastāv no zēniem un meitenēm. Tas slēpj sevī vairāk dažādības, kas ir ļoti vēlama. (20, 69.-78.lpp.)

J. A. Students norāda, ka šie ģimenes audzināšanas noteikumi, ja tos ievēro, sagatavo bērnu skolai.

Savā grāmatā "Vispārīgā pedagogģija. Zinātne un māksla sevis un citu audzināšanā." J.

A. Students runā arī par jautājumiem, kas skar personības intelektuālo, emocionālo, voluntāro (gribas) faktoru un ētisko īpašību audzināšanu. Citēšu dažas no, manuprāt, svarīgākajām atziņām:

- Mērķi, gribas izturība un vēlēšanās arvien pēc jauniem mērķiem, labākas dzīves un labākiem cilvēkiem, - tādai jābūt prasībai personības veidošanā. (20, 167.lpp.)
- Cilvēka gars un sevišķi gribas izturība un neatlaidība nav vis iedzimtības, bet audzināšanas produkts. (20, 170.lpp.)
- Vienīgi tikai ar tikumiskās vērtēšanas un ētisko īpašību palīdzību personība kļūst pilnvērtīga. (20, 182.lpp.)
- Cilvēks, kam spēcīga un skaidra pienākuma apziņa, ir personības, t.i., tikumiskā rakstura cilvēks. (20, 184.lpp.)
- Cilvēks, kam skaidra atbildības apziņa, uzlūkojams par iekšēji brīvu cilvēku. Brīvība – viena no cēlākajām personības īpašībām. Brīvība ir klausīšana sirdsapziņai (pienākumam) un pilnīga atbildība par saviem vārdiem, darbiem un domām. (20, 185.lpp.)
- Taisnīgs ir tas cilvēks, kas ievēro un negrauj otra brīvību. (20, 188.lpp.)
- Ikvienai personībai ir skaidri izkopta pašvērtības apziņa. (20, 191.lpp.)
- Cilvēks var un spēj izaugt tik liels savā garīgajā dzīvē, cik liela viņam darba mīlestība, darba griba. (20, 191.lpp.)
- Stipra tikumiska rakstura, spēcīgas personības cilvēkos gribas izturība un neatlaidība ir būtiska viņu garīgās pasaules sastāvdaļa. (20, 193.lpp.)

- Kur cilvēks savā labā darba ideju vērtē augstāki par visu, kur viņš otra un vispārīgo labumu ceļ augstāk par pašlabumu un savos darbos cenšas šās atziņas piepildīt, tas jau slēpj sevī varonības pazīmes. (20, 195.lpp.)
- Savas nācijas mīlestībai un savas valsts cieņai ļoti liela nozīme personības izveidošanā. (20, 195.lpp.)

J. A. Students pedagoģijā saskata to spēku, kurš spēj veidot viengabalainu personību. Lai šis darbs būtu veiksmīgs, ir jāapgūst fundamentālās pedagoģijas atziņas, kategorijas un teorijas, kā arī jāanalizē audzināšanas prakses (audzināšanas mākslas) fakti, jābalstās uz gara zinātņu un mākslas sistēmu, vispusīgi jāizpēta cilvēks. Viņš uzskata, ka ‘īsta pedagoģija var būt tikai vērtību pedagoģija’.

Svarīga loma personības veidošanā, pēc J. A. Studenta domām, ir vērtēšanai. Tāpat cilvēks nav ‘ieaudzināms’ kultūras vērtību pasaulē (zinātnēs, mākslās, tikumos, tiesiskajā, reliģiskajā, saimnieciskajā kultūrā), nevērtējot dzīves īstenību, neanalizējot mācību un audzināšanas praksi. Mācot un audzinot, darbība un centieni jāievirza tā, lai audzēkņi paši tiektos pēc vērtībām – meklētu ceļu uz patiesību, tiektos piepildīt taisnību un tikumību, mīlētu visu skaisto un labo.

J. A. Students ieskicē ceļus, pa kuriem būtu jāiet, lai attīstītu personību estētiski. Tie ir četri: ģimene, skola, mākslas centri un skolotāja darbība.

Ģimenes uzdevums – ievadīt bērnus skaistuma pasaulē.

Skolas uzdevums – nodrošināt skolēniem pilnu māksliniecisko izglītību un vispusīgu estētisko audzināšanu.

Mākslas centros – nostiprināt ģimenē un skolā iegūtos estētiskās un mākslinieciskās kultūras pamatus, attīstot estētisko tālākizglītību un pašaudzināšanu.

Skolotāju darbībā – kopjot audzināšanas mākslu, apliecinot gatavību un spēju ‘ievadīt tautu mākslinieciskajā kultūrā’.

Grāmatas ‘Vispārīgā pedagoģija. Zinātne un māksla sevis un citu audzināšanā’ noslēgumā J. A. Students raksta par latviešu pedagoģijas uzdevumu un latviešu tautas vēsturisko misiju, uzsverot, ka katra tauta ienes savu devumu audzināšanas zinātnē un audzināšanas mākslā, un arī latviešu tauta nav izņēmums.

Latviešu pedagoģijas uzdevums: ‘iemācīt latviešiem pareizi piemērot savas gara dāvanas’, bet misija: ‘attīstīt tās labās īpatnības, kas guļ šās tautas saknē un atstāt aiz sevis par sevi redzamas pēdas pasaules vēsturē’. (20, 211.-212.lpp.)

J. A. Studenta kā filozofa, psihologa, pedagoga un oriģināla domātāja uzmanības lokā vienmēr ir bijušas bērnu un jauniešu izglītības un attīstības problēmas. Strādāt pie šiem

jautājumiem viņu motivēja doma-vēlēšanās, lai "jaunieši mācītos paši sevi pazīt un lai visai vecākajai latviešu paaudzei būtu vairāk interese par savas topošās paaudzes likteņiem". (18)

Kā svarīgāko no visām tēmām J. A. Students uzskatīja bērna, pusaudža un jaunieša personības veidošanās izpēti. Tāpēc tapa viņa darbi psiholoģijā, filozofijā, ētikā un pedagogijā.

Pēc J. A. Studenta darbos izteiktajām atziņām, svarīgākie aspekti personības attīstībā ir šādi:

- jāpievērš uzmanība bērnu sajūtu attīstībai, kā apkārtējās pasaules izzināšanas pamatam;
- valodas attīstībai;
- rotaļai, kā bērna personības attīstības vadošajai darbībai;
- ģimenes īpašā loma bērnu, pusaudžu audzināšanā;
- bērnu, jauniešu enerģijas ievirzīšana attīstībai vēlamā virzienā;
- pašvērtības un pašapziņas nozīme personības attīstībā, ticība sev un saviem spēkiem;
- mērķu izvirzīšana un to realizēšana;
- personības etniskā, nacionālā piederība un identitāte.

4.4. Mākslas pedagogija kā personības attīstību veicinošs faktors A. Duges mantojumā

Aleksandrs Dauge (1868-1937) – skolotājs, literāts, sabiedriskais darbinieks, izglītības un audzināšanas problēmu risinātājs, mākslas pedagogijas spilgtākais pārstāvis Latvijā – tā īsumā var raksturot šo aktīvo Latvijas kultūras veidotāju. Zenta Mauriņa (bijusī A. Duges studente LU) par savu iemīļoto profesoru saka šādus vārdus: "Aristokrāts savā ārējā izskatā, viņš, neparastām runas dāvanām apbalvots, cēliem vārdiem savos klausītājos modināja cēlākās jūtas. Un tādēļ jaunatne viņu dievināja, jo jaunatne instinktīvi jūt, kas to augšup ceļ." (42, 21.lpp.)

A. Duges ētisko un estētisko uzskatu veidošanās ir sākusies jau pašos pamatos – ģimenē. Ar patiesu mīlestību caustrāvotās bērnu un vecāku attiecības ģimenē atstāj nozīmīgu iespaidu uz turpmāko A. Duges dzīvi. Pirmā atziņa, ko viņš saņem mantojumā no ģimenes – izglītības nozīme personības attīstībā.

Pēc mācībām tēva vadītajā pagasta skolā un Annas baznīcas skolā Pēterpilī, A. Dauge neilgu laiku strādā par palīgskolotāju pie sava tēva Saukā. Tad seko studijas Tērbatas universitātē. Šie gadi sakrīt ar aktīvu līdzdalību jaunstrāvnieceku aktivitātēs. Tas viss veidoja A.

Dauges raksturu, pirmos dzīves uzskatus. Vēlākajos gados, studējot pedagoģijas teoriju, A. Dauge atklāja, ka viņa uzskati par mākslas nozīmīgumu, kā arī tās iespējām personības veidošanā atbilst laikmeta aktuālajam pedagoģijas virzienam – mākslas pedagoģijai. (23, 33.-51.lpp.)

Pedagoga darbs Tērbatā, Sedlicā, Varšavā un Maskavā paplašina A. Dauges interesi par mākslas pedagoģiju. Atgriežoties Latvijā (1920. gadā), Viņš strādā Latvijas Universitātē, piedalās Latvijas Tautas universitātes izveidē un darba vadīšanā. Neilgu laiku (1921-1922) A. Dauge ir arī jaunās republikas izglītības ministrs.

A. Dauges devums izglītības un mākslas pedagoģijas jautājumos rodams viņa darbos – rakstos un grāmatās. Nozīmīgākās no tām:

“Skolas ideja” (1924)

“Māksla un audzināšana” (1925)

“Audzināšanas ideāls un īstenība” (1928)

“Kultūras ceļi” (I daļa-1921, II daļa-1925) u. c.. (21, 206.lpp.)

Savus darbus A. Dauge publicē arī žurnālos “Izglītības Ministrijas Mēnešrakstā”, “Audzinātājā” u. c. .

A. Dauges pamatideja – patstāvības, mākslas un jaunrades elementu ieviešana pedagoģiskajā procesā paplašina iespējas audzēkņu saskarsmei ar kultūras nezūdošajām vērtībām, nodrošina iespējas pilnīgai izglītībai un viengabalainas personības veidošanai.

Savos darbos A. Dauge meklē atbildes uz jautājumiem: kas ir kultūra, kā kļūt par kultūras cilvēku, kāda nozīme šo jautājumu risināšanā ir izglītībai. Viņš necenšas dot gatavas atbildes, bet gan tikai vēlas “rosināt uz nopietnu pārdomāšanu un uz patstāvīgu meklēšanu”.

Pēc A. Dauges uzskatiem, kultūra ir skaidrība, ir ārējā un iekšējā, formas un satura, mērķu un līdzekļu vienība un harmonija. Tāpēc arī izglītībā ir būtiski nodrošināt cilvēka ārējās un iekšējās dzīves vienotību, formas un satura nedalāmību, kā arī panākt mērķu un līdzekļu vienotību un saskaņu. Šīs A. Dauges atziņas pilnībā saskan ar vispāratzītajiem pamatprincipiem pedagoģijā:

- 1) Katrā audzināšanas un skološanas darbā arvien “jātur acu priekšā viss veselais cilvēks”.
- 2) Audzinot un mācot nevajag audzēkņiem “visu gatavu vien dot rokā”, bet ieradināt un iemācīt tos pēc iespējas arī patstāvīgi meklēt un atrast vajadzīgās atziņas.
- 3) Audzināšanā un mācībās pēc iespējas rēķināties ar katra audzēkņa iedzimtām īpatnībām, tieksmēm, gara dāvanām. (1, 5.lpp.)

Kā cilvēks aug gara pasaulē? Uz šo jautājumu A. Dauge rod atbildi secinot, ka ne dabaszinātniskās, bet garazinātniskās domāšanas metodes spēj pietiekoši noskaidrot garīgās

dzīves tapšanu, rosības attīstību. (1, 95.lpp.) Pedagoģija pārstāv kultūru. Tās uzdevums ir ievadīt topošās personības kultūras dzīvē, padarīt tās par kultūras cilvēkiem.

A. Dauge atzīst, ka mākslas lielais audzinošais spēks un nozīme pedagoģijā jau sen ir atzīta – māksla noskaidro, kārtu un izdaiļo jūtu dzīvi, attīsta, izkopj gaumi. Māksla ir līdzeklis, ar kuru ‘atvērt dvēseles’. Viņš raksta, ka mākslas mērķis ir mūsos modināt skaidru dzīves izjūtu un izpratni, atverot kaut kādas vienas dzīves parādības īsto dabu, modināt nojautu par visas dzīvības dabu, par viņas nelokāmo kārtību, nenovēršamo, nesalaužamo likumību un likt mums to izjust kā skaistumu. (2, 33.lpp.)

Skolas un pedagogu galvenais uzdevums, pēc A. Dauges domām, ir dot audzēkņiem visas iespējas novērot un pētīt, mācīt un reizē audzināt, uzsvērt skolēnu aktivitāti, apzinīgu pašdarbību; tātad – darīt visu, lai viņi izaugtu kā personības.

Apkārtējās skolas vides sakārtotība – arī tas ir viens no ceļiem, lai izkoptu un attīstītu skolēnos māksliniecisko gaumi. Skolai ir jābūt tīrai, gaišai, mājīgai un daiļai, uzsver A. Dauge.

V. Andersone savā pētījumā ‘Aleksandrs Dauge mākslas pedagoģijas atziņu ceļos’ (23) ir sistematizējusi svarīgākās A. Dauges pamatzināšanas mākslas pedagoģijā:

- pedagoģija – gara zinātņu nozare, kas par audzināšanas un izglītības uzdevumu uzlūko cilvēka garīgo spēju attīstības veicināšanu, rosinot augt gara pasaulei;
- cilvēka dvēsele uzņem iespaidus no garīgās kultūras. Iespaudu rosināta, dvēsele aktīvi un radoši reaģē uz visu, kas nāk no ‘objektīvā gara pasaules, no mākslas zinātnes reliģijas;
- māksla māca vērot, izprast dzīvi, cilvēkus, dabu, uztvert garīgo pasauli. Tās mērķis – radīt izpratni par parādību īsto dabu, modināt nojautu par visas dzīvības dabu, par nelokāmo kārtību, nenovēršamo, nesalaužamo likumību, rosināt izjust skaistumu;
- mākslas vērtības atklājas saistībā ar estētisko audzināšanu. Mākslas audzinošais aspekts, mākslas funkciju realizēšanās izpaužas kā fantāzijas un māksliniecisko spēju attīstīšana, jūtu audzināšana, estētiskais pārdzīvojums. (23, 71.lpp.)

A. Dauges uzskats – visa centrā ir cilvēks. Cilvēks ir augstākā vērtība. Zinātne, filozofija, māksla, pedagoģija (kultūra) ir tikai līdzeklis cilvēka garīgai izpausmei. A. Dauge, arī pats būdams garīgi augstas kultūras cilvēks, izprata sava laikmeta un tuvākās nākotnes pamatvērtības – kultūras, izglītības, mākslas nozīmīgumu harmoniskas personības veidošanā. Viņš izvirza ‘pilncilvēka’ ideju, saprotot ar to dziļas kultūras cilvēku, bet nevis šauru profesionāli. Izcilais pedagogs nosoda un kritizē paviršību, seklumu un aicina dziļākai dzīves izpratnei, pamatīgai izglītības, zināšanu un kultūras apguvei. Orientāciju uz kultūru izglītības

procesā A. Dauge skata caur personības attīstības prizmu. Pēc A. Dauges domām, personības attīstību veicina:

- cilvēka aktivitāte, kura virzīta uz kultūras vērtību pasaules apjautu, apguvi un tālāko kopšanu;
- izziņai, praktiskajam darbam, saskarsmei, mākslinieciskajai aktivitātei jārod saikne ar kultūras vērtību pasauli;
- izziņai, darbam, saskarsmei jārod īstenojums lielu un sīku lietu praksē, jo abstrakta, dogmatiska rakņāšanās vērtību pasaulē zaudē jebkādu jēgu.

Manuprāt, šīs A. Dauges atziņas ietver sevī fundamentālu ideju, uz kuras balstās mūsdienu pedagogijas teorija un izglītības zinātne – mācībām, audzināšanai un personības attīstībai reālas iespējas rada cilvēka paša aktivitāte un vēlēšanās sevi pilnveidot.

A. Dauge savos darbos norāda uz jauniem akcentiem skolas mērķos, mācību un audzināšanas uzdevumos un personības attīstības viengabalainības īstenošanā. Vissvarīgākais ir kultūras un izglītības kopsakars – oriģināla skolas ideja, pilnīgas izglītības ideāli, jauni risinājumi mākslas pedagogijā un mākslinieciskās izglītības organizēšanā, audzināšanas ideālu izvirzīšana un to īstenošana, skolotāju izglītība un viņu radošo spēju attīstība, kā arī kultūrvēsturisku un pedagogijas vērtību paplašināšana, pievēršoties izcilu personību izpētei.

Personības kultūras attīstībai A. Dauge pievēršas dažādās apcerēs, kuras publicē tā laika preses izdevumos. Šīs publikācijas aptver plašu apskatāmo problēmu loku:

- par mācību darbu,
- mākslinieciskā redzesloka paplašināšanu,
- par politisko audzināšanu,
- par idejisko audzināšanu.

A. Daudi aizrauj arī skolas ideja, jo viņš uzskatīja, ka skolas primārais uzdevums ir audzināšanas un jaunradīšanas darbs. Mācību, audzināšanas un izglītības reāla ietekme uz personības attīstību un tautas kultūru vispilnīgāk parādās skolas idejā, skolotāju un audzinātāju darbības izvērtējumā. (4)

Pēc A. Dauges domām, skola ir kultūras vērtību nesēja. Tā kļūst par vērtību, lielāko tautas bagātību, ja nodrošina pilnīgu izglītību. Skolas dzīvē ir jāizvairās no vienpusīga, mehāniska mācību darba, atstājot novārtā audzināšanas, jaunrades un personības attīstības iespējas. A. Dauge norāda uz to, ka skola dažkārt uzņemas tādus uzdevumus, kurus varētu veikt citi sabiedrības veidojumi (valsts, politiskās partijas u.c.). Prasīt no skolas visu – nozīmē prasīt par daudz. Bez skolas audzina arī ģimene, tuvākā un tālākā apkārtnē, cilvēki un notikumi. ‘‘Audzināšana ir nekad nerimstoša, mūžīga, no laika gala rosīga, visu cilvēku apzinīga vai neapzinīga savstarpēja garīga iespaidošanās, zem kuras visi garīgi aug. Šinī

plašā, dziļā un mūžīgā kustībā skolai ir piešķirtas gan ļoti lielas un svarīgas, bet stingri norobežotas funkcijas.” (4, 4.lpp.)

Skolai jākalpo dzīvei, uzsver A. Dauge. Tas notiek tad, kad skola pilda savu pamatfunkciju –dod izglītību. “Skolas ideja ir izglītības ideja”, secina A. Dauge.(4, 5.lpp.) Viņš arī uzsver, ka profesionālā izglītība nemaz nav pretrunā ar vispārīgas izglītības ideju, taču norāda arī uz to, ka skola ir kaut kas vairāk nekā saimniecība vai darbnīca. Slikta ir tā arodskola, kurā teorija šķīta no prakses. Ir jāatrod samērs un redzeslokā allaž jāpatur tālākie audzināšanas un izglītības mērķi, vienlaikus atceroties arī speciālos, praktiskos mācību darba uzdevumus. Šim darbam ir nepieciešami labi sagatavoti skolotāji.

Izglītības patiesā misija – dot vairāk nekā amata prasmi, izglītību, kurā saliedējas pilnīga profesionālā (aroda) un vispārīgā (universālā) saliedētība. A. Dauge secina: “Un tad par to, ko šāda skola dod, nemaz vairs nav noteicams, vai tā ir speciāla, vai vispārīga izglītība. Speciālais šeit tā saistīts ar vispārīgo, no speciālā un caur speciālo iet ceļš tik taisni uz universālo, ka abi momenti pilnīgi saplūst kopā. Tā izrādās, ka patiesībā nav nekādas starpības starp vispārīgo un speciālo izglītību. Abas ir viens. Un tiešām, tikai tur var runāt par izglītību, kur abi šie momenti – vispārīgais un speciālais – ir sakusuši par vienu.” (4, 8.lpp.)

Arī vispārīgzglītojošajām skolām, tāpat kā arodskolām ir vajadzīgs savs centrs – noteikts stingrs virziens, ciets kodols, zināmu speciālu, iekšēji radniecīgu un savā starpā apvienotu priekšmetu cikls, ap kuru var saistīties arī citi priekšmeti, to papildinot un uzturot saikni ar citām zinātnēm un mākslām.

Arī pamatskola nevar veikt savus uzdevumus, ja tajā valda ‘raibums’. A. Dauge ierosina pamatskolas programmas centrā izvirzīt mātes valodu un dzimtenes mācību. Ap šiem centrālajiem priekšmetiem varētu grupēties citi, kas pirmos papildina un savstarpēji saista, rādot ceļu uz citām zinātnes, mākslas un tehnikas nozarēm.

Katrai skolai, pēc A. Dauges domām, ir savs uzdevums. Lai to izpildītu, jāizvirza sava ideja un stingri pie tās jāturas, un jāatceras, ka jāamāca tā, lai mācot vienlaikus arī audzinātu un attīstītu. Viņš arī brīdina, ka nedrīkst akli sekot moderniem strāvojumiem pedagoģijā, jo tas var izraisīt skolas idejas degradāciju. A. Dauge savos uzskatos ir progresīvs pedagogs, un tāpēc atzīst, ka jaunie strāvojumi didaktikā un mācību metodikā, uzsverot skolēnu aktivitāti un pašdarbību, tomēr palīdz skolai pildīt savu uzdevumu – mācīt un audzināt, lai audzēkņi ne tikai vairāk zinātu un prastu, bet arī veidotos kā personības. Prasme kritiski izvērtēt laikmeta modernos strāvojumus, izkopt spēju saskatīt to stiprās un vājās puses – tāds ir A. Dauges aicinājums.

Aleksandrs Dauge arī pamato, kāpēc skolai ir nepieciešama sava kārtība un stingrība. Pēc viņa uzskatiem, skola ar to vien jau audzina, ka tā modina un nostiprina kārtības un

formas izjūtu. Jo stingrāka ir skolas iekšējā un ārējā kārtība, noteiktāks savs stils un raksturs, jo tā labāk var pildīt savu audzināšanas uzdevumu (ar stingrību nav domāta brutalitāte, bardzība, lieks formālisms vai pedantisms). Kārtība un stingrība skolā nedrīkst noliegt prieku un jautrību, jo darbs veicas labāk, ja to strādā ar priecīgu sirdi.

Audzēkņus jāpieradina arī pie grūtībām. Arī smagu darbu var likt sajūst kā skaistu. Pārmērīga saudzība, pēc A. Dages domām, pakļaujoties katra audzēkņa bieži pārejošām tieksmēm un nejausām interesēm, var nodarīt tikai ļaunumu. Viegli ir peldēt pa straumi, ļaut sevī nest, bet tas nav īstais ceļš uz personības pilnību. Tāpēc skolām ir jābūt uzmanīgām, ļaujot audzēkņiem brīvi izvēlēties mācību priekšmetus.

Skolas uzdevums ir dot skolēniem stipru vispārēju pamatu, uz kura tālāk pašaudzināšanas darbā var veidot visu spilgti individuālo, sevišķo, vienreizējo. A. Dauge arī norāda, ka skola neizaudzina personības, bet liek tai drošus pamatus.

A. Dauge skolas idejas kopšanu saskata kopsakarā ar stila, pedagoģiskās smalkjūtības un gaumes nostiprināšanu ģimenē, sabiedrībā, valstī: “Un tad tikai sāksies visas tautas apzinīga pašaudzināšana, sāksies īsta tautas kultūra.” (4, 29.lpp.)

Nepieciešamo pamatu personības garīgai attīstībai un skaistā nojausmai veido kultūra. A. Dages izstrādātajā pedagoģijas teorijā pilnīgas izglītības ideja nesaraujami ir saistīta ar vispusīgu mākslas izglītību un estētisko audzināšanu. Viņš uzskata, ka kultūra ir dvēseles dzīves kopšana. Kultūra ar saviem līdzekļiem (pirmkārt izglītību) realizē un piepilda cilvēka dvēseles dzīvi, mērķus un dziļākās tieksmes ar savu saturu un paver iespējas tālākai cilvēcisko spēju realizācijai. Ar kultūras līdzekļiem visa cilvēka gara dzīve tiek izkopta, noskaņota un apvienota. Pēc A. Dages domām, katrs nozīmīgs kultūras kopšanas darbs, veikums izglītības un audzināšanas procesā ir tuvs mākslai. Skolotājs, audzinātājs, katrs kultūras vērtību kopējs, tāpat kā mākslinieks, ir jaunradītājs.

Pamatu estētiskās kultūras un mākslas pasaules vērtību apjausmai A. Dauge saskata rūpēs par cilvēka iekšējās dzīves sakārtošanu, viņa izglītības nodrošināšanu, lai radītu nosacījumus harmoniskai attīstībai. Harmoniski ievirzītu cilvēku A. Dauge salīdzina ar pilnīgu mākslas darbu, kuram ir savs centrs un dominējošais motīvs. Harmonija un skaistums mākslā, dzīvē un cilvēkos ir tiekšanās pēc kultūras, kļūstot par paraugu un ideālu. Cilvēcisko pilnību A. Dauge aicina saskatīt tādās vērtībās kā vienkāršība, savbūtība, sava pasaules izjūta un uzskati, sava “es” izveide. Tāpat kā mākslas darba tapšanā, arī personības veidošanās procesā ir jābūt centram – stiprākajam, patiesākajam personības attīstības virzītājspēkam.

Kultūras cilvēka spilgtākā izpausme ir gara brīvība – gara spēku apjausma, brīvības izjūta dzīvē, darbā un mācībās.

A. Dauge norobežo estētisko kultūru no mākslinieciskās kultūras jēdziena, uzsverot, ka estētiskā kultūra ir kaut kas cits – liela smalkjūtība un izkopta, smalka gaume. Estētiskā kultūra veidojas ilgstošā, mērķtiecīgā izglītības un pašizglītības darba rezultātā.

Šī A. Dauges atziņa skan ļoti mūsdienīgi, jo viens no estētiskās audzināšanas mērķiem ir veidot un attīstīt noteiktus estētiskos ideālus. Tāpēc svarīga ir katra cilvēka individualitātes izkopšana, un estētiskais audzināšanas darbs kļūst īpaši aktuāls. Estētiskā audzināšana cieši saistās arī ar citiem audzināšanas veidiem: tikumisko, patriotisko, fizisko u.c.. Tas, kas uztverts emocionāli, nostiprinās cilvēkā spēcīgāk, jo caur estētisko uztveri tiek pamatīgāk ietekmēti visi personības raksturotājelementi.

Savā rakstā ‘Par pedagoģisko kultūru’ A. Dauge iezīmē vairākus līmeņus pedagoģiskās kultūras attīstībā. Pirmo no tiem raksturo apgūtās zināšanas, prasme saglabāt idejas tīrību, saskaņot un izcelt svarīgāko, galveno. Otrajam līmenim raksturīga pedagoģiskā smalkjūtība, izkopta pedagoģiskā sirdsapziņa, orientēšanās uz lielo garīgo vērtību kopšanu. Trešo līmeni raksturo jaunrade. Pedagoģija kļūst līdzīga mākslai. (3)

Aleksandrs Dauge skaidro pedagoģiju kā zinātni, kas par savu galveno uzdevumu izvirza pilnvērtīgas harmoniskas personības ideāla veidošanos. Tas ir iespējams ar pedagoģiskiem paņēmieniem sintezējot personībā pretējos, šķietami nesavienojamos elementus, meklējot tās garīgo kodolu.

Vaira Andersone, analizējot Aleksandra Dauges izteiktās atziņas par mākslas pedagoģiju, ir izveidojusi mākslas pedagoģijas definīciju: ‘‘Mākslas pedagoģija ir pedagoģijas zinātnes apakšnozare, kas nopamato audzināšanu ar mākslas līdzekļu palīdzību, kā arī audzināšanas mākslu, kas ir galvenie harmoniskas personības attīstības līdzekļi.’’ (23, 75.-76.lpp.)

Aleksandra Dauges skatījums uz izglītības, audzināšanas un attīstības problēmu risinājumu ir neparasts un oriģināls – skolas darbības un personības aktivitātes saliedēšana ar kultūras vērtību pasauli.

‘‘Prof. Daugi mēs varētu nosaukt par vienu no viskulturālākajiem latviešu cilvēkiem, jo kultūra ir harmonija starp iedabu un izglītību. Kultūra ir tur, kur erudīcijas neietērpj cilvēku spožās drānās, bet kur zināšanas un iegūtās mācības modina, kāpina jau pašā cilvēkā esošos spēkus. Kultūra neapkar cilvēku spožiem vizuļiem, bet spodrīna tos dārgakmeņus, ko viņš sevī nes. Pats prof. Dauge par kultūru teicis tā: ‘‘Kultūra ir tur, kur ir kārtība, saskaņa, vienbūtīgs stils.’’ (42, 24.lpp.)

4.5. E. Pētersons par personības audzināšanu

Eduardu Pētersonu (1882-1958) var uzskatīt par mācību darba pamatu veidotāju Latvijā. Dzimis Valkas apriņķa Aumeistaru pagastā skolas pārziņa ģimenē. Arī pirmo izglītību viņš gūst no sava tēva. Pēc mācībām vietējā draudzes skolā, nokārto pagastskolas skolotāja eksāmenus un piecpadsmit gadu vecumā sāk strādāt par otro skolotāju tēva vadītajā skolā.

1899. gadā E. Pētersons iestājas Irlavas skolotāju seminārā, bet pēc tā slēgšanas mācības turpina Valkas skolotāju seminārā. Seko darbs Smiltenes draudzes skolā, Smiltenes tirdzniecības skolā. Paralēli darbojas arī par ērgelnieku un mācītāja palīgu Smiltenes baznīcā, bija arī aktīvs dalībnieks vietējā mūzikas biedrībā.

1919. gadā E. Pētersons iestājas Latvijas Universitātē Filozofijas un filoloģijas fakultātē. Studiju laikā viņš papildina savas zināšanas Berlīnē. 1923. gadā E. Pētersons studijas beidz, iegūstot pedagoģijas kandidāta grādu. Neilgu laiku viņš strādā par Valkas apriņķa skolu inspektoru, bet drīz vien kļūst par Jelgavas Skolotāju institūta direktoru. 1940. gadā E. Pētersons ieguva doktora grādu pedagoģijā un tika iecelts par Latvijas Universitātes profesoru. (26, 67.lpp.)

Arī atrodies trimdā Vācijā un Zviedrijā, viņš turpināja aktīvi darboties, kā pētnieks, kā arī sadarbojās ar trimdas pedagoģisko izdevumu "Trimdas skola". E. Pētersons īpaši interesējās par skolotāju izglītības problēmām, darba skolu, audzināšanas jautājumiem, Viņa redzeslokā pastāvīgi bija mācību un audzināšanas jautājumi trimdas latviešu mācību iestādēs.

1955. gadā izdevumā "Trimdas skola" viņš publicē rakstu "Audzināšanas pirmais uzdevums", kavējoties atmiņās par savu tēvzemi: "Tēvzeme – māte Latvija audzināja bērnu ar saviem laukiem un pilsētām, druvām un birztalām, ar savas dabas izcilo krāšņo un piemīlīgo daiļumu, ļaujot bērniem normālos apstākļos netraucēti izaugt ģimenēs un savējo vidē un, pakāpeniski augot un attīstot savas spējas, iekļauties savas tautas un apkārtnes sabiedrībā." (26, 68.lpp.)

E. Pētersona uzskatu stabilitāti pedagoģijā stiprināja vairāki aspekti:

- tautas pedagoģija;
- Latvijas pirmās atmodas idejisko darbinieku ieguldījums kultūras vērtību saglabāšanā un Latvijas brīvvalsts tapšanā;
- klasiskā pedagoģija (V. Ratkes, J. A. Komenska, J. H. Pestalocija pedagoģija un darbība);
- teorētiskais un metodiskais 19. gadsimta mantojums, 20. gadsimta Reformpedagoģija, Progresīvā izglītība ASV, šī laika filozofiskās atziņas. (58, 77.-85.lpp.)

E. Pētersons, mācot un sagatavojot jaunos skolotājus, nonāk pie atziņas, ka skolotājs ir viens no svarīgākajiem elementiem, bērna brīva gara attīstībai.

1928. gadā E. Pētersons publicē rakstu "Par skolotāju profesijas socioloģiju un psiholoģiju"(12). Viņš raksta : "Jo augstāk būs pacelts skolotāja profesionālais stāvoklis, jo labāk būs nostādīts jaunatnes audzināšanas darbs, kam viņi kalpo." (12, 512.lpp.) Autors šajā darbā meklē arī atbildes uz jautājumiem – Kas ir īsts aicināts skolotājs? Kādas īpašības nepieciešamas īstam skolotākam? Atbilde ir pavisam vienkārša. E. Pētersons uzskata, ka "taisni tas, kas padara viņu par skolotāju, nav saistīta ar prāta un atmiņas spējām, bet ar gribas darbību, jūtu bagātību, temperamenta un personības būtību" (12, 513.lpp.).

Tāpēc arī 1931. gadā top viņa darbs "Vispārīgā didaktika" (14). Šajā darbā autors aicina skolotājus patstāvīgi strādāt pie didaktikas un metodikas problēmu risināšanas, ievirzot viņus brīvā, radošā pedagoģiskajā darbībā. Pēc E. Pēterona domām ideālu skolotāju raksturo mākslinieciski izkopta un zinātniski izveidota pilnības pakāpe un sava darba vērtības apziņa. Katram skolotājam, lai viņš sekmīgi pildītu savu pienākumu, ir jāiedziļinās didaktikā, kā mācību darba zinātnē. Didaktika, kā mācību darba teorētiskais pamatojums, balstās uz pedagoģiju (vispārīgās audzināšanas zinātnes atziņām) un uz tagadnes sabiedriskās un sociālās dzīves prasībām.

Didaktika iepazīstina ar likumībām, kas nepieciešamas mācību darba mērķu sasniegšanai un dod atbildes uz jautājumiem – Kādēļ?, Kas?, Kā? jā māca.

E. Pētersons uzskata, ka mācību uzdevums ir kalpot audzināšanai, jo mācības ir audzināšanas darba sastāvdaļa. Mācības un audzināšana savukārt izvirza vēl plašākus mērķus un cenšas panākt, lai katra personība redz savu augstāko dzīves saturu kalpošanā citiem cilvēkiem, tautas kultūras dzīvei. Jaunā skola, pēc E. Pēterona uzskatiem, saista individuālo pedagoģiju ar sociālo, rūpēdamās par to, lai audzēkņi attīstos harmoniski.

Raugoties uz mācību darbu vispār, E. Pētersons uzsver, ka pēc jaunāko laiku didaktikas atziņām mācība vairs nav pašmērķis, kā tas bija agrāk, bet līdzeklis mērķa sasniegšanai. Tas nozīmē, ka mācību uzdevums ir kalpot audzināšanai. Šo uzdevumu sasniegšanā var palīdzēt "darba skola". Darba skolas dažādo virzienu pamatā arvien ir saskatāma ideja, lai mācību darbs rosinātu nevis zināšanu "piesavināšanos", bet zināšanu iegūšanu, lai bērns neuzņemtu zināšanas kā svešu vielu no ārienes, bet, pašdarbībā pakāpeniski vingrinādams un attīstīdams savus spēkus, pats tiektos pēc zināšanām un skolotāja vadībā tās iegūtu, padarīdams tās par savu garīgo mantojumu. E. Pētersons raksta: "Raugoties vispār no tagadnes pedagoģiskās zinātnes viedokļa, mācība ir bērna ievadīšana kultūras vērtību pasaulē, attīstot bērnam snaudošos garīgos un fiziskos spēkus, lai izglītotu personību vispārības kalpībai." (14, 9.lpp.)

E. Pētersons raksta arī par mācību mērķi. Viņš norāda uz vairākiem uzdevumiem šī mērķa sasniegšanai. Viens no tiem ir mācību materiālais uzdevums – tā pamatlikums: mācīt tā, lai bērns iegūst zināšanas. Materiālo izglītību vērtē augstu, tāpēc arī skolai jāpilda materiālā uzdevuma prasības: zināšanām jābūt vispusīgām, bet ne izplūstošām, bez tam tādām, kas būtu drošas un “izlietojamas tagadnes dzīvē”. Autors norāda arī uz galvenajiem ceļiem materiālā uzdevuma sasniegšanai:

- izraisot tiešo un netiešo interesi;
- stimulējot atdarināšanas dziņu un ienesot apgarotības garu kopdarbā;
- stiprinot skolotājā gatavību un spēju izstarot sirsnīgu un neatlaidīgu vēlēšanos vest bērnu uz priekšu izziņā un darbā, patiesības un skaistuma pasaules atklāsmē.

Mācību formālā uzdevuma pamatlikums nosaka: māci tā, lai aug bērna fiziskie un psihiskie spēki. – mācībās galvenā vieta ierādāma bērna spēju attīstībai. Nav iespējams noteikt, kurš no abiem uzdevumiem ir vērtīgāks. Tāpēc svarīga ir šo uzdevumu sintēze.

E. Pētersons raksta, ka cilvēks savā garīgās attīstības gaitā nav pielīdzināms materiālas dabas vielai, kas veidojama pēc patikas, bet ir dzīva būtība ar imanentām tieksmēm. Tāpēc mācību darba uzdevumu risināšanā jāizmanto dažādas likumības, lai pēc iespējas panāktu dabas doto spēku pilnīgu veidojumu kā īpatnējo, atsevišķam indivīdam atbilstošo izglītības ideālu. Novērojot un iedziļinoties atsevišķu skolēnu īpatnībās, skolotājam tomēr “jāpatur acu priekšā” galvenās un vispārējās izglītības pazīmes, kas lielākā vai mazākā mērā kopējas visiem attīstības tipiem.

Īsti izglītots cilvēks centīsies ar savām zināšanām un savu izveicību, cik spēdams, visur pakalpot, raksta E. Pētersons. Viņš nebūs sevī noslēgts, bet pastāvīgi jutīs kopsakarību ar savu apkārtni un citiem cilvēkiem. Katrs, kas sevi apzinās par izglītotu, saprot un nojauš, ka viņš kā cilvēks ir vērtība pati par sevi.

Pēc E. Pētersona domām, izglītots cilvēks vai nu tieši, vai netieši, pašam to zinot vai nezinot, arvien ir savas apkārtnes un citu cilvēku izglītotājs. No patiesi izglītota cilvēka izstaro spēks, kas saista, valdzina un ierosina. Tāds cilvēks jau savas ārējās dzīves un uzvedības formās jūtas brīvs un neierobežots, pie tam dzīvi uztver arī apkārtnes parādības un tās cenšas loģiski analizēt un objektīvi novērtēt, izvairoties no paviršības un pārsteidzīgiem slēdzieniem.

E. Pētersons norāda arī uz galvenajām izglītota cilvēka pazīmēm:

- patiesības meklēšana;
- tieksme uz daiļumu un ētisku pilnību;
- paraugveidīgā dzīves kārtībā;
- apzinīgā pienākumu pildīšanā;

- savas personības veidošanā;
- nesaudzīgā paškritikā;
- nerimstošā cīņā, lai sasniegtu savu ideālo ‘‘es’’.

‘‘Tādēļ visas izglītota cilvēka spējas apvienojas tikumiskā gribā uz darbību, kur izmantojamas iegūtās zināšanas un pārveidojamas lietderīgā prašanā, kalpojot vai nu praktiskās dzīves vajadzībām, vai garīgo vērtību krāšanai un nostiprināšanai. Tādā darbībā izglītota cilvēka personība iegūst arvien augstāku vērtību. Bet zināšanas, uzskati un iegūtās atziņas tikai tad top par personības vērtībām, kad tās pārveidojas pārliecībā. Tādēļ izglītota cilvēka dzīves un pasaules uzskats arvien ir saistīts ar noteiktu pārliecību par kultūras attīstībai nepieciešamo dzīves kārtību, cilvēka augstākajiem pienākumiem un absolūto dzīves mērķi.’’ (14, 20.lpp.)

Pasaules izziņa nav jāsāk ar norobežotiem mācību priekšmetiem, bet bērni dabiski un pakāpeniski jāpieradina pie sistemātiska darba, pamazām veidojot izpratni par atsevišķiem mācību priekšmetiem un to nozīmi ceļā uz patieso, skaisto, labo. Tāpēc E. Pētersons centrā izvirza personības viengabalainības ideju, uzsverot, ka mācību satura koncentrēšanas spēks meklējams personības vienībā. Katram skolotājam un audzinātājam jāzina, kādi līdzekļi un paņēmieni jāizmanto mācību darbā, lai vienmērīgi attīstītos gan fiziskie, gan garīgie spēki, lai skolēns ar vismazāko enerģijas patēriņu nonāktu pie drošām, skaidrām zināšanām un spriedumiem.

E. Pētersona pamatideja-prasība, lai skola vairs turpmāk neaudzina tādus cilvēkus, kam ļoti maz sakara ar dzīvi. Kultūras dzīvei vajadzīgi cilvēki ar noteiktu garīgu struktūru. Mācību priekšmeti jāpapildina ar darba mācību ievadu pilsoņu tiesībās un morāles mācībā. Viņš raksta: ‘‘.. ne mechaniska kalšana, .. , bet lai brīvi nodarbina spēkus, attīsta meklēšanas tieksmi un pašdarbību, stiprina gribu, ierosina uz darbu un aktivitāti – ‘‘atrasa radošos spēkus’’.’’ (10, 218.lpp.)

E. Pētersons raksturo galvenās mācību metodes, uzsverot to vērtību bērna personības tapšanas procesā. Viņš norāda uz loģikas, psiholoģijas, didaktisko, ekonomisko-optimizācijas, estētikas un ētikas aspektiem, uzsverot, ka katra metode virzīta uz noteiktu mērķi. Katrā īstā metodē skolotājs realizē savus labākos radošos spēkus – te parādās personības aspekts.

Mācību metodes objektīvās un subjektīvās pazīmes sintezējot, E. Pētersons ir izveidojis mācību metodes definīciju: ‘‘Metode ir mācības paņēmieni kopsavilkums, kas pamatojas uz skaidras un drošas psiholoģijas un loģikas likumību izpratnes un kas pa taisnāko ceļu sasniedz spraustos mērķus, ja mācības vada ar māksliniecisku izveicību noteikta personība.’’ (14, 41.lpp)

Skolotāja personība ir tā, kas visu mācību darbu ‘‘apgaro un sasilda’’, tādējādi nosakot mācību metodes vērtību. Svarīga loma skolotāja darbā ir mācību darba tehnikas pārzināšanai, pienākuma apziņai, didaktikas prasmei, nerimstošai vēlmei pilnīgot un bagātināt savu darba mākslu. E. Pētersenam personība ir izkopta un izdaiļota individualitāte: ‘‘Personība kā ideālais ‘‘es’’ ietver sevī indivīdu ar viņa īpatnējām spējām, bet pie tam arī apkārtnes kultūras parādību koptēlu un atspoguļojumu.’’ (13, 1365.lpp.) Arī skolotāja darbā E. Pētersons vēlas saskatīt šādas personības. Tomēr vissvarīgākā nozīme metodes vērtību noteikšanā ir skolotāja pedagoģiskajai sirdsapziņai. Mīlestībai uz audzēkņiem jābūt visu skolotāju tikumu centrā. Ko mīl, to cenšas pēc iespējas materiāli un garīgi atbalstīt, aizsargāt, uzsver E. Pētersons.

Vērtīgas ir mācības, kas saliedē fizisko un garīgo darbību. Veiksmi mācībās nosaka skolotāja izturēšanās un interese par skolēna darbību, rūpes par to, lai skolēns pats, cik vien iespējams, racionāli organizētu savu darbu. ‘‘Skolotāju centība modinās centību arī bērnu garā.’’, raksta E. Pētersons. (12, 514.lpp.)

Irēna Žogla savā pētījumā ‘‘Eduards Pētersons savam laikam un mūsdienām’’ (58), analizējot E. Pētersona publikācijas norāda uz vairākām būtiskām nostādnēm skolotāju izglītībā:

- skolotāja akadēmiskā izglītība (augstas, vispusīgas vispārīgās izglītības nepieciešamība un tikai pēc tam profesionālās izglītības iegūšana);
- praktiskā sagatavotība (nepietiek ar teorijas pārzināšanu, ir jāprot to pielietot praksē tā, lai idejas realizētos audzināšanas un mācību sasniegumos);
- pedagoģiskās domāšanas attīstība (laba akadēmiskā izglītība un praktiskā sagatavotība ir pamats pedagoģiskajai pārlicēbai);
- kultūras cilvēka audzināšana (skolotājam pašam ir jābūt kultūras cilvēkam-tas ļaus viņam audzināt arī skolēnus par kultūras cilvēkiem);
- brīvība mācīties (Gaudīga ‘‘brīvās garīgās darbības princips’’ attiecināms kā uz skolēnu, tā uz skolotāju);
- skolotāja daudzpusīga, harmoniska attīstība (personības attīstība nav iespējama citādi, kā vien pašam daudz mācoties un strādājot ar vēlmi pilnveidot skolas darbu skolēna kā personības attīstībai, viņa gara kultūras veidošanai);
- jauninājumi skolās (semināri, parauga, uzskatāmības vingrinājumi, meklējumu skolas u.c.). (58, 113.lpp.)

Kultūras sabiedrībā dzīvojošas personības attīstības nosacījums ir audzināšana ģimenē, skolā, sabiedrībā, savukārt mācības ir audzināšanas līdzeklis. E. Pētersons uzskata, ka īsta izglītība nav meklējama tikai zināšanās un prāta attīstībā, bet visa iekšējā cilvēka izkopšanā – tas nodrošina ceļu uz pilnvērtīgu personību, jo cilvēks attīstās pašdarbībā. (14, 10.lpp.)

E. Pēterona paustās atziņas par personības attīstību aptver plašu jautājumu loku. Viņš runā gan par spēju attīstību-mācību formālo uzdevumu, gan arī par individuālo un sociālo audzināšanu, uzsver tautiskuma, patriotisma, tēvzemes mīlestības un pilsoniskuma svarīgumu izglītībā, kā arī pievēršas humanitātes audzināšanai un kultūras pārmantošanai ģimenes audzināšanā. Apkopojot visu iepriekš teikto, var atzīmēt svarīgākās E. Pēterona idejas, kas noderētu arī mūsdienu skolotājiem, izglītojot un attīstot personības:

- 1) izmaiņas skolotāja domāšanā, pārmaiņu idejas pieņemšana un tās realizēšanas veidu apzināšana savā darbā;
- 2) vēlēšanās un spēja organizēt demokrātisku mācību procesu, skolēnu spēju un iespēju brīvi mācīties aktualizēšana;
- 3) prasmes mācīties attīstības prioritāte mācību procesā, izmantojot katra priekšmeta iespējas;
- 4) humānistisku savstarpējo attiecību uzturēšana mācību procesā skolēnu daudzpusīgai pašizpaušmei;
- 5) mācīšanās vienam no otra, apgūstot progresīvās idejas;
- 6) spēja vadīt skolēna mācīšanos no vienkāršas atdarināšanas un vingrinājumiem līdzradošai darbībai un patstāvībai. (58, 116.lpp.)

Nobeigumā vēl gribas nedaudz pieskarties E. Pēterona darbā “Gaudīga klases brīvā garīgā darbība” (11) paustajām domām. Autors uzsver, ka personības garīgo darbību veicina:

- savu spriedumu izteikšana;
- pašizvēlētu uzdevumu veikšana;
- sasniegumu kopsavilkums.

Ja tas viss ir, tad klase pati sāk sajust “kārtīga domu procesa vajadzību” (11, 9.lpp.)

“Tomēr dzīve prasa brīvas radošas dabas, un tikai tas, kas pārspēj subalterno stāvokli un spējīgs pats sev patstāvīgi spraut mērķus un uzdevumus, tikai tas pacelsies pāri vecās iekārtas pavalstnieka stāvoklim un kļūs par jaunās iekārtas pilsoņa stāvokļa cienīgs, kur katram dota balsttiesības, iekārtas jautājumos. Viss tas, ko skola šajā ziņā spēj, ir ietverts brīvajā garīgajā darbībā, kuras būtība ir – skolnieka personības veidošana.” (11, 11.lpp.)

Secinājumi

- neatkarīgas demokrātiskas republikas nodibināšana Latvijā 1918. gada 18. novembrī pavēra plašas iespējas skolas un tautas izglītības idejas kopšanai, jaunu audzināšanas un personības attīstības ideālu īstenošanai. Jaunajai Latvijas valstij, visai sabiedrībai, izglītības darbiniekiem un pedagogiem bija jārisina vairāki svarīgi uzdevumi: jāatjauno skola, veidojot

jauna tipa personību; jāorganizē skolotāju izglītību; teorētiski jāpamato un praktiski jānodrošina šie lielie pārmaiņu procesi;

- par nozīmīgu zinātnes un pedagoģiskās kultūras kopšanas centru kļūst 1919.gada 28.septembrī nodibinātā Latvijas Augstskola (no 1923.gada Latvijas Universitāte); pedagoģija Latvijā veidojas gan kā zinātne, gan kā māksla;

- divdesmito, trīsdesmito gadu pedagogu atzinumi personības attīstības problēmu risināšanā balstās uz idejām, kas radušās jau attīstoties jaunlatviešu kustībai un jaunstrāvnieku centieniem pilnīgot jaunlatviešu iedibinātās idejas;

- audzināšanas mērķi un uzdevumi ļauj secināt par ievirzi ceļā uz harmonisku personību, jo tiek akcentēta radošo spēju izkopšana, plaša garīgā redzesloka izveide un pašapziņas modināšana;

- personības attīstības veidošanās procesā milzīga nozīme ir skolotāja darbam. Skolotājā tāpat kā māksliniekā jābūt spēcīgai dzīves izjūtai. Skolotāja autoritāte ir visu personības pozitīvo īpašību, izglītības un audzināšanas vērtību iemiesojums;

- aktīvu līdzdalību jauno skolotāju akadēmiskajā izglītošanā, aktuālu izglītības un personības attīstības problēmu izpētei, mācību grāmatu sagatavošanai, pedagoģijas ideju apguvei, ieviešanai un iedzīvināšanai izglītības un audzināšanas praksē ir pievērsušies daudzi Latvijas izglītības un pedagoģijas darbinieki – starp tiem arī Pauls Jurevičs, Pauls Dāle, Jūlijs Aleksandrs Students, Aleksandrs Dauge un Eduards Pētersons;

- divdesmitajos, trīsdesmitajos gados Latvijas pedagoģijā parādās jaunas tendences, kas ienes jaunrades garu tautas izglītībā un audzināšanā: kultūrpedagoģija, mākslas pedagoģija, darba skolas un jaunās audzināšanas idejas;

- orientāciju uz kultūru, garīgajām vērtībām, to apguves nepieciešamību un kopšanu ar izglītības palīdzību kultūrpedagoģijā saskata A. Dauge, P. Dāle, P. Jurevičs, J. A. Students. Viņi pievēršas cilvēka garīgās pasaules izpētei, saskatot nepieciešamību pētīt personību tās veselumā, tuvināt personības pētniecību dzīvei un iespējām izprast cilvēka pārdzīvojumus un rīcību, novērtēt pārdzīvojuma noteicošo ietekmi uz personības attīstību, uztvert mācību un audzināšanas būtību ar personības sarežģīto, iekšējo gara pasauli;

- A. Dauge ir mākslas pedagoģijas ideju paudējs un risinātājs Latvijā. Viņš pievēršas mākslas izglītības vēsturiskās pieredzes izvērtējumam un personības attīstības problēmu risināšanai Latvijas skolās un audzināšanas praksei, uzskatot, ka mākslas līdzekļi palīdz humanizēt skolu, kā arī skolēnu un skolotāju savstarpējās attiecības;

- divdesmito, trīsdesmito gadu Latvijas izglītības un audzināšanas teorijā un praksē plaši atspoguļojas darba skolas ideju ietekme. Darba skolas idejas tiek izmantotas izglītības un audzināšanas paaugstināšanai jaunā kvalitātē, lai izmantotu skolas mācības par brīvu,

apzinīgu visu personības spēku un spēju attīstītāju, veicinot skolēnos "meklētāja" garu un pašdarbību, stiprinātu gribu, rosinātu tiekšanos uz darbu un aktivitāti. Darba skolas idejas atspoguļojas E. Pētersona darbos;

- individuālpedagoģijas pārstāvji ir J. A. Students un P. Dāle. Latvijas brīvvalsts skolā viņi ienes savu skatījumu, uzsverot, ka jauna izpratne par iedzimtā faktora lomu bērnu attīstībā un audzināšanā palīdz stiprināt sociālā un personības pedagoģija;

- personības pedagoģijas spilgtāko pārstāvju vidū Latvijā ir P. Dāle, P. Jurevičs, kā arī J. A. Students. Personība ir mērķis, uz ko tiecas visa audzināšana un izglītība kā ģimenē, tā skolā, secina J. A. Students (19, 167.lpp.);

- P. Jureviča un P. Dāles filozofiskais skatījums uz personības attīstības jautājumiem, J. A. Studenta atziņas par audzināšanas un personības attīstības mījsakarībām, A. Dauges devums mākslas pedagoģijā un E. Pētersona idejas par personības audzināšanu pauž atziņu, ka zināšanas ir augstākā un lielākā laime, kādu cilvēks vien var vēlēties, un cilvēces liktenis līdz ar to atkarīgs no gara spēka.

NOBEIGUMS

Izpētītie avoti un literatūra atklāj attiecīgā laikmeta galvenos pedagoģiskos strāvojumus un to ietekmi Latvijas brīvvalsts (1918-1940) laika izglītībā un audzināšanā. Tā laika pedagoģijas idejas centrētas gan uz gara pasauli un dabu, gan arī uz indivīdu un sabiedrību. Nopietni, paliekoši pētījumi un jaunas auglīgas idejas ir kultūrpedagoģijai un mākslas pedagoģijai, kas pievēršas cilvēka garīgās pasaules attīstībai. Cenšoties apjaust cilvēku veselumā, parādās prasība pēc līdzsvara starp garu un cilvēka dabu, starp personību un sabiedrību. Personības attīstības iespējas, izglītības līdzekļu izvēle ceļā uz gara kultūru, patiesā un skaistā līdzsvarotība izglītībā un personības attīstībā – tie ir pamatjautājumi, kurus risina divdesmito, trīsdesmito gadu pedagogi.

Skola nes sevī izglītības ideju. Taču ar to ir par maz. Divdesmito, trīsdesmito gadu pedagogu radošie darbi liecina, ka izglītots kultūras cilvēks ir personība, kas izprot dzīves, izglītības un skolas savstarpējo saikni. Bez šīs izpratnes nav ceļa uz personības harmonisku attīstību. Tāpēc skolas uzdevums – paralēli izglītošanas darbam, ir palīdzēt orientēties sarežģītajos dzīves jautājumos. Skolai jāpalīdz audzēkņiem meklēt dzīves jēgu (pie tam katram savu dzīves jēgu), jāorientē uz domu, ka dzīve ir iespējamība sevis piepildīšanai, bet izglītība – līdzeklis šīs iespējamības realizēšanai. Personības tapšanā svarīga ir doma par dzīves mērķi, tāpēc skolas uzdevums ir rosināt atrast savu ceļu šī mērķa sasniegšanai. Šis ceļš ejams, izvirzot priekšplānā pašaudzināšanu, kas ir pamats jebkurai audzināšanai. Tas panākams uzturot audzēkņu interesi, uzmanību un dzīvesprieku. Tikai tad radīsies alkas pēc zināšanām un iedziļināšanās visā, ko dara, nostiprināsies iekšējās kārtības izjūta.

Personības būtību raksturo ne tikai laba atmiņa, spēja loģiski domāt un liela zināšanu bagātība, bet arī sirds izglītība – morālā skaidrība un dvēseles daiļums. Izglītots, inteligents cilvēks ir intelektuālo, ētisko, juridisko un reliģisko normu atzinējs un pildītājs, absolūti brīvs no dažādo negāciju izpausmēm. Tas ir cilvēks – personība ar augstu pašsavaldīšanās spēju, cilvēks, kam ir sveša neiecietība, rupjība, nenovīdība un negodīga rīcība. Viņš ir labvēlīgs, atsaucīgs un pieklājīgs, vienmēr un visur rīkojas taisnīgi, patiesi un objektīvi, spriedumus nepakļaujot subjektīvajām izjūtām. Tas ir cilvēka dvēseles visu pozitīvo spēju un funkciju saskanīgs apkopojums. P. Dāle gara inteligenci saskata ciešā sakarā ar harmoniskas personības veidošanos. Gara inteligence parādās ne tikai domāšanā, fantāzijā, jūtu dinamikā, gribas funkcijās, bet īpatnēji atspoguļojas visā personas ārējā izpausmē – valodā, izturēšanās veidā, balss tonī, taktā un pat mīmikā un žestos. Tādējādi veidojas saskaņa starp personības iekšējo saturu, tās inteligenci, raksturu un izpausmi. Tā ir saskaņa personības attīstībā un izpaužas rīcībā, realizējas uzvedībā, arī dzīvesveidā.

Personības veidošanās faktori ir stipra griba, atmiņa, uzmanība, spēja kritiski spriest. Zināšanas ir personības attīstības un rīcības materiāls. Personības garīgais koplīmenis atklājas zināšanu apgūvē, tieksmē iesaistīties dažādos nodarbību veidos, tādējādi paplašinot redzesloku. Tās ir nodarbības, kas nodrošina garīgo, tikumisko un estētisko attīstību, prāta izglītību un jūtu izkopšanu.

Personības veidošanās procesā milzīga nozīme ir parauga dzīvajam spēkam. Šis paraugs slēpjas skolotāja – mākslinieka darbā, jo viņam ir raksturīga jaunradīšanas darbība. Idejas jaunradei skolotājs smeļas mākslinieciskās audzināšanas principos. Darbs pēc šiem principiem skolā ļauj vispusīgi izvērtēt bērna personības veidošanās procesu, nodrošināt iespaidu daudzveidību, izraisīt radošo aktivitāti, saskaņot bērnu estētiski māksliniecisko darbību ar citām sfērām – izziņu saskarsmi. Skolotājā tāpat kā māksliniekā jābūt spēcīgai dzīves izjūtai. Tas nozīmē sevis izglītošanu, pakļaušanu pašaudzināšanai, paškritikai, apbruņot sevi ar neizsīkstošu pacietību un mīlestību uz darbu un cilvēkiem. Tā ir morālā skaidrība un tīrība, stipra veselība un spēja vienmēr rīkoties pareizi un taisnīgi. Skolotāja autoritāte ir visu personības pozitīvo īpašību, izglītības un audzināšanas vērtību iemiesojums.

Vēsture ir pierādījusi, ka divdesmitajos, trīsdesmitajos gados dzimušās atziņas, idejas un koncepcijas par personības attīstību un izpēti saglabā savu nozīmīgumu arī mūsdienās. Tās atdzimst ar jaunu spēku un veido pamatus personības attīstības izpratnei, jo šajā dinamiskajā laikmetā, kuru raksturo pretrunīga situācija gan audzināšanā, gan izglītībā, risināmo jautājumu lokā izgaismojas viens no galvenajiem – personības veidošanās teorētisko pamatu izstrāde.

Vēsturiskā pieredze šodien liek pārskatīt skolas uzdevumus un audzināšanas mērķus. Tā liek padomāt, ka skolas uzdevums nav tikai dot noteiktu zināšanu summu un sagatavot dzīvei. Tas ir kaut kas vairāk – racionālā un estētiski emocionālā virziena sabalansēšana, izvairīšanās no pārmērīgās tehnokrātijas.

Pētījums ļauj secināt, ka personības attīstības koncepcijas saknes meklējamas vēsturē. Vēstures pieredze paver ceļu mērķtiecīgai mūsdienu personības veidošanas sistēmai. Šīs sistēmas centrā ir jābūt skolai ar tās jaunajiem audzināšanas un izglītošanas uzdevumiem, kuru ietvaros ir palīdzēt bērnam dzīves jēgas meklējumos un izpratne par izglītības nozīmi dzīves mērķa sasniegšanā.

Latvija šodien var konkurēt pasaulē nevis ar izglītības sistēmu, kas līdzinās vai kopē citu valstu pieredzi, bet gan saglabājot savu savdabību, attīstot to, kas citur pasaulē piemirsts, izzudis vai atstāts bez ievērības. J. A. Studenta, P. Dāles, P. Jureviča, A. Dauges un E. Pētersona radošajos darbos izteiktās atziņas ir pamats mūsdienu jaunās personības identitātes meklējumiem. Ja par izglītības mērķi atzīstam garīgi aktīvas, par savu rīcību atbildīgas personības veidošanu, tad jāveicina skolēna līdzdalība savas izglītības satura noteikšanā,

attīstot skolēna mobilitāti, spēju pastāvēt pārmaiņās un mainīties, patstāvīgi mācīties. Šajā procesā skolēnam jāapgūst pārliecība, ka intelektuālā darba veikšanai vajadzīga gribas piepūle, labas koncentrēšanās spējas, paškontrolē. Viņa gudrībai jābalstās zināšanās, taču vienlaikus jāapgūst arī ‘‘sirds izglītība’’. Skolai jāklūst par vietu, kur var labi justies, rast dzīvesprieku, sevis apliecinājumu un pašrealizācijas iespējas. Visiem spēkiem skolā skaužams primitīvisms, kad uzmanība tiek pievērsta ekskluzīvi ārējo lietu pasaulei, bet psiholoģiskas dabas problēmas neeksistē. Skolēni mācāmi ‘‘palikt ar sevi, iztikt no sevis’’, jo dzīvot sevī nozīmē jau sevi apzināties kā realitāti, kā nesamaināmu garīgu vienību (14, 31.lpp.).

‘‘Izejot no savas iekšienes, mēs dzīvē esam tās pārveidotāji.’’ (14, 31.lpp.)

Skolas un skolotāju uzdevums šodien – kāpināt jaunajā cilvēkā garīgo smalkjūtību - nopietni nodarboties ar viņa morālās, garīgās un sociālās attīstības problēmām.

Latvijas brīvvalsts (1918-1940) filozofu, psihologu un pedagogu atstātais mantojums latviešu kultūrā vēl nav pilnībā apzināts un izvērtēts. Arī savā pētījumā esmu skārusi tikai nelielu daļu atstātā vēsturiskā mantojuma. Izpētītie vēsturiskie avoti atklāj atziņas par personības attīstības ideju, kas nākotnē var sniegt jaunas ierosmes personības kopveseluma apzināšanā un izpētes metodiku izstrādē.

Pētījumu gribētos beigt ar Aleksandra Dauges vārdiem: ‘‘Mēs patiesībā tikai tik tālu esam brīvi savas gribas uzstādīšanā un savu ceļu izvēlē, cik tālu mēs savu vēsturisko mantojumu protam apzinīgi uzņemt un gudri ar to skaidrot.’’ (1, 44.lpp.)

Personības attīstības sekmēšana – tas ir galvenais audzināšanas uzdevums arī šodien. Kā to veikt? Te lieti var noderēt pagātnes pieredze, ko rodam P. Jureviča, P. Dāles, J. A. Studenta, A. Dauges un E. Pētersona darbos.

IZMANTOTIE AVOTI UN LITERATŪRA

1. **Dauge, A.** *Audzināšanas ideāli un īstenība*. Rīga: Jēpe, 1928. 126 lpp.
2. **Dauge, A.** *Māksla un audzināšana*. Rīga: Valters un Rapa, 1925. 168 lpp.
3. **Dauge, A.** Par pedagoģisko kultūru. *Izglītības Ministrijas mēnešraksts*, 1920, Nr.7, 12.-19.lpp.
4. **Dauge, A.** *Skolas ideja un audzināšanas uzdevumi*. Rīga: Valters un Rapa, 1924. 29 lpp.
5. **Dauge, A.** Sociālais motīvs audzināšanā. *Izglītības Ministrijas mēnešraksts*, 1932,Nr.5/6, 397.-407.lpp.
6. **Dāle, P.** *Gara problēmas*. Rīga: Valters un Rapa, 1939. 236 lpp.
7. **Dāle, P.** *Vērojumi un pārdomas par cilvēku un gara kultūru*. Rīga: Ūdris, 1944. 160 lpp.
8. **Jurevičs, P.** Filozofijas nozīme un vieta vispārējā izglītībā. *Izglītības Ministrijas mēnešraksts*, 1927, Nr.4, 289.-295.lpp.
9. **Jurevičs, P.** Mūsu skolas politikas vadošās idejas. *Audzinātājs*, 1925, Nr.5, 131.-139.lpp.
10. **Pētersons, E.** Darba skola Gaudīga un Keršēnšteina uztverē. *Izglītības Ministrijas mēnešraksts*, 1929, Nr.3, 218.-232.lpp.
11. **Pētersons, E.** Gaudīga klases brīvā garīgā darbība. *Izglītības Ministrijas mēnešraksts*, 1928, Nr.1, 4.-11.lpp.
12. **Pētersons, E.** Par skolotāju profesijas socioloģiju un psiholoģiju. *Izglītības Ministrijas mēnešraksts*, 1928, Nr.12, 511.-514.lpp.
13. **Pētersons, E.** Par dzīvi un personību. *Izglītības Ministrijas mēnešraksts*, 1923, Nr.12, 1363.-1365.lpp.
14. **Pētersons, E.** *Vispārīgā didaktika*. Rīga: A. Gulbis, 1931. 130 lpp.
15. **Students, J. A.** *Ētika*. Rīga: A. Gulbis, 1930. 145 lpp.
16. **Students, J. A.** *Ievadījums audzināšanas mācībā*. Rīga: B.i. 1928. 23 lpp.
17. **Students, J. A.** *Ievadījums filozofijā*. Rīga: A. Gulbis, 1931. 403 lpp.
18. **Students, J. A.** *Ievadījums psiholoģijā*. Rīga: A. Gulbis, 1928. 31 lpp.
19. **Students, J. A.** *Vispārīgā pārdarītāja.I daļa Zinātne un māksla sevis un citu audzināšanā*. Rīga: RaKa, 1998. 329 lpp.
20. **Students J. A.** *Vispārīgā pārdarītāja.II daļa Zinātne un māksla sevis un citu audzināšanā*. Rīga: RaKa, 1998. 224 lpp.
21. **Anspaks, J.** *Pedagoģijas idejas Latvijā*. Rīga: RaKa, 2003. 476 lpp.
22. **Anspaks, J.** *Progresīvās pedagoģiskās domas attīstība Latvijā 19.gs. otrajā pusē*. Rīga: LVU, 1975. 57 lpp.

23. **Andersone, V.** Aleksandrs Dauge mākslas un pedagoģijas atziņu ceļos. **No:** *Laikmets un personība*. 7.krāj., Rīga: RaKa, 2004, 32.-79.lpp.
24. **Auškāps, J.** *Zinātnei un tēvijai*. Rīga: Artava, 1993. 380 lpp.
25. Audzināšanas darbības programma 2007.-2013. gadam (projekts). [tiešsaiste] – [atsauce 08.12.2007.]. Pieejams: http://www.vjic.gov.lv/doc_upl/audzinashanas_DP_07_-13.doc
26. **Benke, A.** Eduards Pētersons. **No:** *Rietumu trimdas latviešu pedagoģiskā doma (1944-1990) Antoloģija*, Rīga: RaKa, 2004, 66.-73.lpp.
27. **Boulbijs, Dž.** *Drošais pamats*. Rīga: apg. Rasa ABC, 1998. 198 lpp.
28. **Budovskis, M.** *Personības un sociālās vides rezonanse*. Rīga: Zinātne, 1986. 65 lpp.
29. **Dēķens, K.** *Rokasgrāmata pedagoģijā*. Rīga: Kultūras balss, 1919. 238 lpp.
30. **Garleja, R.** *Cilvēkpotenciāls sociālā vidē*. Rīga: RaKa, 2006. 199 lpp.
31. **Geidžs, N. L. / Berliners, D. C.** *Pedagoģiskā psiholoģija*. Rīga: Zvaigzne ABC, 1999. 662 lpp.
32. **Gudjons, H.** *Pedagoģijas pamatatziņas*. Rīga: Zvaigzne ABC, 1998. 394 lpp.
33. *Ideju vēsture Latvijā*. Sast. Buceniece E. Rīga: Zvaigzne ABC, 1995. 606 lpp.
34. **Karpova, Ā.** *Personība. Teorijas un to radītāji*. Rīga: Zvaigzne ABC, 1998. 223 lpp.
35. **Karpova, Ā.** , **Plotnieks, I.** *Personība un saskarsme*. Rīga: LVU, 1984. 94 lpp.
36. **Kempbels, R.** *Kā patiesi mīlēt savu bērnu*. Rīga: Zvaigzne, 1991. 115 lpp.
37. **Kraukle, I.** Jūlija Aleksandra Studenta dzīvē un darbos izteikto atziņu aktualitāte mūsdienās. **No:** *Laikmets un personība*. 5.krāj. Rīga: RaKa, 2004, 210.-259.lpp.
38. **Kronvalds, A.** *Kopoti raksti I daļa*. Rīga: Valtera un Rapas A/S apgāds, 1937. 687 lpp.
39. **Krūze, A.** Audzināšanas mērķis un ideāli pedagoģiskās domas attīstībā Latvijā. **No:** *Vispārīgā didaktika un audzināšana*. Rīga: SIA Izglītības soļi, 2001, 47.-50.lpp.
40. Latvijas Vēsture. 20.gadsimts. *Autoru kol. Bleiere D., Butulis I., Feldmanis I., Stranga A., Zunda A.* Rīga: Jumava, 2005. 485 lpp.
41. **Lācis, V.** *Latviešu zemes un tautas vēsture. I daļa*. Rīga: apg. Vieda, 342 lpp.
42. **Mauriņa, Z.** *Esejas. Harmoniskais cilvēks-Aleksandrs Dauge*. Rīga: Raiņa Literatūras un mākslas muzejs, 1990. 77 lpp.
43. Noteikumi par valsts standartu pamatizglītībā un pamatizglītības mācību priekšmetu standartiem. *Ministru kabineta noteikumi Nr.1027*. Rīgā 2006.gada 19.decembrī. 239 lpp.
44. *Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca*. Autoru kol. Skujiņas V. vadībā. Rīga: Zvaigzne ABC, 2000. 248 lpp.
45. **Rainis** *Es gribēju jums vēl vairāk dot*. Rīga: Zvaigzne, 1990. 219 lpp.
46. **Reņģe, V.** *Psiholoģija. Personības psiholoģiskās teorijas*. Rīga: Zvaigzne ABC, 1999. 172 lpp.

47. **Rubene, Z.** Paula Jureviča dzīve un izglītības filozofija. **No:** *Laikmets un personība*. 7.krāj.. Rīga: RaKa, 2006, 122.-153.lpp.
48. **Staris, A., Ūsiņš, V.** *Izglītības un pedagoģijas ideju attīstība Latvijā līdz 1900. gadam*. Rīga: RaKa, 2007. 318 lpp.
49. **Svence, G.** *Attīstības psiholoģija*. Rīga: Zvaigzne ABC, 1999. 158 lpp.
50. **Svenne, O.** *Kā strādāt atjaunotā skolā?* Rīga: Valters un Rapa, 1935. 101 lpp.
51. **Šprangers, E.** *Jaunatnes psiholoģija*. Rīga: Liepeņa apg., 1929. 275 lpp.
52. **Štāls, M.** Daži aizrādījumi par audzināšanu agrā bērnībā. *Audzinātājs*, 1926, Nr.3, 71.-83.lpp.
53. **Šteiners, R.** *Vispārējā cilvēkmācība kā pedagoģijas pamats*. Rīga: RaKa, 2000. 158 lpp.
54. **Špona, A.** *Audzināšanas process teorijā un praksē*. Rīga: RaKa, 2004. 190 lpp.
55. **Vaivars, J.** Pauls Dāle – filozofs, psihologs, pedagogs. **No:** *Laikmets un personība*. 2.krāj.. Rīga: RaKa, 2001, 82.-105.lpp.
56. **Vecgrāve, A.** *Ceļvedis pieaugušajiem pa bērnības zemi*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2005. 239 lpp.
57. **Zelmenis, V.** *Pedagoģijas pamati*. Rīga: RaKa, 2000. 291 lpp.
58. **Žogla, I.** Eduards Pētersons savam laikam un mūsdienām. **No:** *Laikmets un personība*. 7.krāj.. Rīga: RaKa, 2006, 70-121.lpp.
59. **Žukovs, L., Kopeloviča, A.** *Pedagoģiskā doma Latvijā. I daļa*. Rīga: RaKa, 1997. 222 lpp.

Maģistra darbs „Personības attīstības ideja pedagoģiskajā domā Latvijā (1918 - 1940)”
izstrādāts LU PPF Pedagoģijas nodaļā

Ar savu parakstu apliecinu, ka pētījums veikts patstāvīgi, izmantoti tikai tajā norādītie
informācijas avoti un iesniegtā darba elektroniskā kopija atbilst izdrukai

Autore: **Inese Hristoforova**

paraksts un datums

Rekomendēju darbu aizstāvēšanai

Vadītāja: **profesore Dr.paed. Aīda Krūze**

paraksts un datums

Darbs iesniegts Pedagoģijas nodaļā

Metodiķe _____

vārds, uzvārds, paraksts, datums

Darbs aizstāvēts maģistra pārbaudījumu komisijas sēdē

Datums un protokola numurs _____

Vērtējums: _____

Komisijas sekretāre: lektore, mag.paed. _____

vārds, uzvārds, paraksts